

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВАГІНА ІРИНА ДМИТРІВНА

УДК 347.4, 347.61/.64

**ДИСЕРТАЦІЯ
ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН
МІЖ МАТЕР'Ю, БАТЬКОМ І ДІТЬМИ**

Спеціальність 081 «Право»
Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Вагіна І. Д.

Наукова керівниця:
АНИКІНА Галина Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент

АНОТАЦІЯ

Вагіна І. Д. Договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право». Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова Хмельницької обласної ради. Хмельницький, 2025.

Дисертацію присвячено договірному регулюванню сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми. Визначено поняття правового регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Запропоновано дефініцію «правове саморегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми»: це забезпечене сімейними договорами та домовленостями впорядкування особистих немайнових та (або) майнових відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Визначено поняття договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми – це форма правового саморегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми, яка реалізується за допомогою договорів, що забезпечують унікальне регулювання таких відносин згаданими сімейно-правовими засобами. Обґрунтовано, що договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми доцільно розглядати бінарно, зокрема: а) як еталон регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми за договорами; б) як безпосередній вияв договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Запропоновано дефініцію «засади договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми»: це стрижневі ідеї, що втілені в актах сімейного законодавства, згідно з якими здійснюється договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми та забезпечується реалізація функцій покладених на договірне сімейне право.

Запропоновано концепт слабкого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини) та пріоритетності його прав та інтересів. Визначено поняття слабкого суб'єкта сімейних правовідносин – це учасник сімейних правовідносин,

можливість якого самостійно забезпечувати свої потреби обмежена внаслідок об'єктивних та суб'єктивних факторів (вік, рівень розвитку, стан здоров'я, навчання, непрацездатність, матеріальний стан тощо) та умови існування і розвитку якого залежать від інших суб'єктів сімейних правовідносин (зокрема, залежність дітей від батьків), що обумовлює нерівність його можливостей набувати і реалізовувати свої права та обов'язки, яка компенсується створеною держаним регулятором (законодавчими актами) пріоритетністю інтересів та прав означеного (слабкого) суб'єкта сімейних правовідносин над інтересами та правами інших суб'єктів сімейних правовідносин.

Доведено, що межі договірної свободи матері, батька і дітей як суб'єктів сімейних правовідносин полягають у тому, що вони: по-перше, не мають права вибору сторони сімейного договору; по-друге, мають право формувати умови сімейних договорів, зважаючи на: а) їхню правозгідність; б) релевантність засадам справедливості, добросовісності, розумності, моральним засадам суспільства, максимальному врахуванню інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини, повнолітніх непрацездатних членів сім'ї тощо), рівності прав та обов'язків матері, батька щодо дітей, а дітей – щодо матері, батька.

Сформульовано збірне поняття договорів між матір'ю, батьком і дітьми. Презентовано систематику договорів між матір'ю, батьком і дітьми. Розроблено класифікацію договорів між матір'ю, батьком і дітьми, в основу якої покладено такі критерії: залежно від законодавчої визначеності; залежно від характеру сімейних відносин, що регулюються; залежно від суб'єктного складу; залежно від форми укладання; за правовими наслідками недодержання сторонами під час вчинення договору між матір'ю, батьком і дітьми вимог актів сімейного законодавства.

Визначено поняття непойменованих договорів між матір'ю, батьком і дітьми. Обґрунтовано, що непойменованість договорів між матір'ю, батьком і дітьми може трансформуватися в поймаєваність договорів між матір'ю, батьком і дітьми (їхнє визначення в актах сімейного законодавства). Це дає

підстави говорити про мінливість систематики поійменованих (непоійменованих) договорів між матір'ю, батьком і дітьми.

Удосконалено дефініції: а) шлюбного договору; б) договору про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб; в) договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини; г) договору про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо; ґ) договору про сплату аліментів на дитину; д) договору про припинення права дитини на аліменти у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно; е) договору про участь у додаткових витратах на дитину; є) договору про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття; ж) договору про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків.

Запропоновано уніфікований концепт змішаного непоійменованого сімейного договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків.

Запропоновано удосконалити нормативне регулювання (ч. 1 та ч. 2 ст. 109 СКУ) питання укладення сімейного договору, подружжям (які мають дітей), у зв'язку із розірванням ними шлюбу.

Запропоновано авторське бачення укладання договорів між матір'ю, батьком і дітьми як процесу досягнення вільної, взаємної згоди (згодовільності) між учасниками сімейних відносин, щодо упорядкування особистих немайнових та/або майнових відносин між матір'ю, батьком і дітьми виходячи з пріоритетності прав/інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини, повнолітніх непрацездатних дочки, сина, непрацездатних матері, батька тощо), яка оформлюється письмово та здебільшого нотаріально посвідчуються.

Зазнали подальшого розвитку наукові положення про те, що недосягнення згоди між матір'ю, батьком і дітьми щодо укладання договорів між ними не позбавляє їх можливості здійснювати сімейні права та (або) виконувати сімейні обов'язки, встановлені актами сімейного законодавства.

Дістали подальшого розвитку наукові положення щодо укладання договорів між матір'ю, батьком та дитиною за законодавством держав Європейського Союзу, що переважно здійснюється через визначення можливості укладення договорів, без уточнення положення про їх форму та істотні умови. Визначено можливість укладання договорів за законодавством Франції, Німеччини, Латвії, Естонії, Чехії, Польщі, Болгарії. Законодавство цих держав (крім болгарського) обмежує можливість врегулювання відносин між батьками та дітьми шлюбним договором; чеське та польське законодавство допускає укладення аліментних договорів щодо будь-яких осіб, які мають право на утримання у сімейному праві. Ширше визначають істотні умови та форму договорів між батьками та дітьми угорське цивільне та молдовське сімейне законодавство, передусім щодо договору про надання утримання учаснику сімейних відносин та договору про спілкування з дитиною. Доцільно запозичити досвід цих держав та відтворити його в СКУ, що дозволить захистити інтереси обох батьків і розширить їх права, забезпечить стабільність для дитини і юридичну чіткість, зменшить судове навантаження та кількість конфліктів у зв'язку з деталізацією механізму укладення угод про аліменти.

Сформульовано поняття «недійсність договору між матір'ю, батьком і дітьми»: це встановлена приписами Цивільного та Сімейного кодексів України (нікчемність договору між матір'ю, батьком і дітьми) або рішенням суду (оспорюваний договір між матір'ю, батьком і дітьми) неспроможність договору здійснювати впорядкування сімейних правовідносин та створювати очікувані для матері, батька і дітей правові наслідки унаслідок його дефектності.

Окреслено поняття договорів між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання та поняття функцій договорів між матір'ю, батьком і дітьми. Подальшого розвитку набули наукові положення, що стосуються системи функцій договорів між матір'ю, батьком і дітьми. До неї належать: а) нормотворча функція, що створює нові норми (правила) та моделі правозгідної поведінки матері, батька і дітей; б) регулятивна функція, що унормовує (впорядковує) сімейні відносини між матір'ю, батьком і дітьми;

в) консолідаційна функція, що стабілізує, зберігає та гармонізує сімейні відносини між матір'ю, батьком і дітьми та суспільство в цілому; г) превентивно-виховна функція, що запобігає протиправній поведінці сторін договорів між матір'ю, батьком і дітьми та формує соціально-корисні навички; д) гарантійна функція, що забезпечує правомірну поведінку сторін договорів між матір'ю, батьком і дітьми, шляхом її стимулювання (заохочення) засобами впливу; е) захисна функція, що забезпечує охорону прав суб'єктів договірної регулювання та здійснює пріоритетний захист прав/інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин.

Ключові слова: батько; діти; договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком та дітьми; договори між матір'ю, батьком та дітьми; зміна договорів між матір'ю, батьком та дітьми; зміст договорів між матір'ю, батьком та дітьми; мати; механізм правового регулювання; недійсність договорів між матір'ю, батьком та дітьми; правове регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком та дітьми; правове саморегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком та дітьми; припинення договорів між матір'ю, батьком та дітьми; укладання договорів між матір'ю, батьком та дітьми; форма договорів між матір'ю, батьком та дітьми; функції договорів між матір'ю, батьком та дітьми.

SUMMARY

Vahina I. D. Contractual regulation of family relations between mother, father and children. – Qualifying scientific work in manuscript form.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 Law. – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law of the Khmelnytskyi Oblast Council, Khmelnytskyi, 2026.

The thesis is devoted to the contractual regulation of family relations between the mother, father, and children. The concept of legal regulation of family relations between the mother, father, and children is defined.

The definition of “legal self-regulation of family relations between mother, father and children” is proposed: it is the ordering of personal non-property and (or) property relations between the mother, father, and children, ensured by family contracts and agreements.

The concept of contractual regulation of family relations between the mother, father, and children is defined as a form of legal self-regulation of family relations between the mother, father, and children, implemented through contracts that provide unique regulation of such relations using the mentioned family-law instruments. It is substantiated that the contractual regulation of family relations between the mother, father, and children should be viewed binarily: a) as a standard for regulating family relations between the mother, father, and children under contracts; b) as a direct manifestation of the contractual regulation of family relations between the mother, father, and children.

The definition of "principles of contractual regulation of family relations between the mother, father, and children" is proposed: these are the core ideas embodied in acts of family legislation, according to which the contractual regulation of family relations between the mother, father, and children is carried out, and the implementation of functions assigned to contractual family law is ensured.

The concept of the "vulnerable subject of family legal relations (the child)" and the priority of their rights and interests is proposed. The definition of a vulnerable subject of family legal relations is established: a participant in family legal relations whose ability to independently provide for their needs is limited due to objective and subjective factors (age, level of development, health status, education, incapacity, financial situation, etc.) and whose conditions of existence and development depend on other subjects of family legal relations (in particular, the dependence of children on parents). This causes an inequality of opportunities to acquire and realize rights and duties, which is compensated by the state regulator (legislative acts) through the prioritization of the interests and rights of the said (vulnerable) subject of family legal relations over the interests and rights of other subjects.

It is proven that the limits of contractual freedom of the mother, father, and children as subjects of family legal relations lie in the fact that: first, they do not have the right to choose the party to the family contract; second, they have the right to form the terms of family contracts considering: a) their lawfulness; b) relevance to the principles of justice, good faith, reasonableness, moral foundations of society, maximum consideration of the interests of the vulnerable subject (the child, adult incapacitated family members, etc.), and the equality of rights and duties of the mother and father regarding children, and children regarding the mother and father.

A collective concept of contracts between mother, father, and children is formulated. The systematics of contracts between mother, father, and children are presented. A classification of contracts between the mother, father, and children is developed based on the following criteria: depending on legislative certainty; depending on the nature of the family relations being regulated; depending on the subject composition; depending on the form of conclusion; and based on the legal consequences of non-compliance by the parties with the requirements of family legislation acts during the conclusion of the contract.

The concept of unnamed contracts between the mother, father, and children is defined. It is substantiated that the status of unnamed contracts between the mother, father, and children can transform into named contracts (their definition in acts of family legislation). This provides grounds to speak of the variability of the systematics of named and unnamed contracts between the mother, father, and children.

The definitions of the following have been improved: a) marriage contract; b) agreement on the upbringing of children whose parents are divorcing their marriage; c) agreement on the exercise of parental rights and fulfillment of duties by the parent living separately from the child; d) agreement on the maintenance of a child by the parent living separately; e) agreement on the payment of alimony for a child; f) agreement on the termination of the child's right to alimony in connection with the acquisition of ownership rights to real estate; g) agreement on participation in additional expenses for the child; h) agreement on providing maintenance to a son or

daughter who continues their studies after reaching the age of majority; i) agreement on the maintenance of disabled parents by adult daughters or sons.

A unified concept of a mixed unnamed family contract regarding the exercise of parental rights and fulfillment of duties is proposed.

It is suggested to improve the normative regulation (Parts 1 and 2 of Art. 109 of the Family Code of Ukraine) regarding the conclusion of a family contract by spouses (who have children) in connection with the dissolution of their marriage.

The author presents a vision of concluding contracts between the mother, father, and children as a process of achieving free, mutual consent (consolateness) among participants in family relations regarding the ordering of personal non-property and/or property relations, based on the priority of the rights/interests of the vulnerable subject (child, adult incapacitated daughter or son, incapacitated mother or father, etc.), which is executed in writing and mostly notarized.

Scientific provisions have been further developed regarding the fact that failure to reach an agreement between the mother, father, and children on the conclusion of contracts does not deprive them of the possibility to exercise family rights and (or) perform family duties established by acts of family legislation.

Scientific provisions regarding the conclusion of contracts between the mother, father, and child under the legislation of European Union member states have been further developed. In these states, this is primarily implemented through the recognition of the possibility of concluding contracts without specifying provisions on their form and essential terms. The possibility of concluding contracts under the laws of France, Germany, Latvia, Estonia, the Czech Republic, Poland, and Bulgaria is identified. The legislation of these states (except Bulgaria) limits the possibility of regulating relations between parents and children through a marriage contract; Czech and Polish legislation allows for the conclusion of alimony agreements regarding any persons entitled to maintenance in family law. Hungarian civil and Moldovan family legislation define the essential terms and form of contracts between parents and children more broadly, primarily regarding maintenance agreements and agreements on communication with the child. It is advisable to adopt the experience of these states

and reflect it in the Family Code of Ukraine. It is advisable to adopt the experience of these states and incorporate it into the Family Code of Ukraine, which would allow for the protection of the interests of both parents and the expansion of their rights, ensure stability for the child and legal clarity, and reduce the judicial workload and the number of conflicts by detailing the mechanism for concluding alimony agreements.

The concept of "invalidity of a contract between mother, father, and children" is formulated: it is the inability of the contract to order family legal relations and create expected legal consequences due to its defectiveness, as established by the provisions of the Civil and Family Codes of Ukraine (voidness) or by a court decision (voidability).

The concept of contracts between mother, father, and children within the mechanism of legal regulation and the concept of their functions are outlined. The system of functions includes: a) norm-setting function: creating new rules and models of lawful behavior; b) regulatory function: standardizing family relations; c) consolidation function: stabilizing and harmonizing family relations and society; d) preventive-educational function: preventing illegal behavior and forming socially beneficial habits; e) guarantee function: ensuring lawful behavior through stimulation and influence; f) protective function: ensuring the protection of the rights of the subjects and providing priority protection for the vulnerable subject of family legal relations.

Keywords: father; children; contractual regulation of family relations between mother, father, and children; contracts between mother, father, and children; modification of contracts between mother, father, and children; content of contracts between mother, father, and children; mother; mechanism of legal regulation; invalidity of contracts between mother, father, and children; legal regulation of family relations between mother, father, and children; legal self-regulation of family relations between mother, father, and children; termination of contracts between mother, father, and children; conclusion of contracts between mother, father, and children; form of

contracts between mother, father, and children; functions of contracts between mother, father, and children.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані наукові результати дисертації:

1. Вагіна І. Д. Зарубіжний досвід правового регулювання укладання договорів між матір'ю, батьком та дітьми. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2023. Випуск 75. Ч. 1. С. 161-166.

URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/275617>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.26>.

2. Vahina I. Concepts and types of agreements between mother, father and children in family law. Visegrad Journal on Human Rights. 2023. Issue 4. P. 78-83.

URL: <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/06/14-3.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.4.14>.

3. Вагіна І. Д. Договори між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання. Наше право. 2025. №1. С. 295-300. URL: [https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2025-](https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2025-1/NP_2025_1_295.pdf)

[1/NP_2025_1_295.pdf](https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2025-1/NP_2025_1_295.pdf). DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.45>.

4. Вагіна І. Концепт договорів між матір'ю, батьком і дітьми. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. №3. Ч. 1. С. 206-212. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/31.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.29>.

5. Вагіна І. Концепт слабого суб'єкта сімейних правовідносин та пріоритетність його прав та інтересів в договірному регулюванні відносин між матір'ю, батьком і дітьми. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. №4. Ч. 1. С. 304-312. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/50.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.48>.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Вагіна І. Д. До питання про класифікацію договорів у сімейному праві. *Двадцять перші осінні юридичні читання: збірник тез Міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова* (м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 122-124.

2. Вагіна І. Д. До питання про правову природу та цільову спрямованість договорів між матір'ю, батьком і дітьми. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини* (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 39-41.

3. Вагіна І. Д. Види договорів між матір'ю, батьком та дітьми у правовій доктрині та законодавстві. *Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування: матеріали ХХІ наук.-практ. конф., присвяч. 101-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова* (Харків, 17 лют. 2023 р.). Харків: НІОУ імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 270-274.

4. Вагіна І. Д. Особливості укладання договорів щодо визначення місця проживання дитини та порядку участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживатиме окремо. Збірник тез ХХVІІ щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова: *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави* (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 21-23.

5. Вагіна І. Д. Особливості укладання договорів щодо надання утримання на дитину: теоретико-правові та прикладні аспекти. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики*: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 21 грудня 2023 року). Миколаїв, 2023. С. 145-147.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН МІЖ МАТІР'Ю, БАТЬКОМ І ДІТЬМИ	30
<i>1.1. Поняття та засади договірною регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми</i>	30
<i>1.2. Місце договорів між матір'ю, батьком і дітьми в системі сімейних договорів</i>	61
<i>1.3. Поняття і класифікація договорів між матір'ю, батьком і дітьми</i>	78
<i>Висновки до розділу 1</i>	94
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТ ДОГОВОРІВ МІЖ МАТІР'Ю, БАТЬКОМ І ДІТЬМИ	103
<i>2.1. Поняття, зміст і форма окремих договорів між матір'ю, батьком і дітьми</i>	103
<i>2.2. Укладання договорів між матір'ю, батьком і дітьми</i>	142
<i>2.3. Зміна та припинення договорів між матір'ю, батьком і дітьми</i>	153
<i>2.4. Недійсність договорів між матір'ю, батьком і дітьми</i>	162
<i>Висновки до розділу 2</i>	169
РОЗДІЛ 3. ДОГОВОРИ МІЖ МАТІР'Ю, БАТЬКОМ І ДІТЬМИ В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	175
<i>3.1. Місце договорів між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання</i>	175
<i>3.2. Функції договорів між матір'ю, батьком і дітьми</i>	179
<i>Висновки до розділу 3</i>	189
ВИСНОВКИ	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	209
ДОДАТКИ	231

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Законодавець не обмежує можливість договірною врегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми лише укладенням договорів, що прямо визначені в Сімейному кодексі України (далі – СКУ) (ч. 2 ст. 93; ч. 1 ст. 109; ч. 4 ст. 157; ст. 189; ст. 190). Адже, з одного боку, свобода договору, а із другого – свобода наукової творчості, зумовили появу нових договірних сімейних конструкцій – непойменованих договорів між матір'ю, батьком і дітьми. Тому і до названих у СКУ договорів, і до неназваних у тому самому законодавчому акті договорів, увага значно зростає. Актуальність звернення до цієї проблематики (тематики) обумовлено тим значенням, що мають договори між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання.

Багато питань договірною регулювання сімейних відносин упродовж тривалого часу цікавлять як представників цієї наукової юридичної царини, так і суб'єктів правотворення та правозастосування. Адже це відповідає багатьом запитам нашого часу. Науковій спільноті презентовані кандидатські дисертації, що стосуються договірною регулювання сімейних відносин, зокрема: О. О. Ульяненко «Шлюбний договір у сімейному праві України» (2003) [161]; В. К. Антошкіної «Договірне регулювання відносин подружжя» (2006) [4]; Я. В. Новохатської «Правове регулювання майнових відносин подружжя (порівняльно-правовий аспект)» (2006) [102]; Г. М. Ахмач «Договірні правовідносини членів сім'ї» (2009) [5]; О. С. Олійник «Шлюбний договір: порівняльно-правовий аналіз законодавства різних правових систем» (2009) [103]; Г. О. Гаро «Шлюбний договір як інститут сімейного права України» (2012) [38]; К. А. Казарян «Шлюбний договір у міжнародному приватному праві» (2016) [61]; Р. Б. Хобор «Шлюбний договір як регулятор майнових відносин подружжя» (2017) [167]; М. Б. Мельник «Припинення аліментних зобов'язань набуттям дитиною майна: загальнотеоретичне дослідження» (2019) [86]; Л. В. Єніної «Цивільно-правове регулювання шлюбного договору» (2021) [52]. Окремо слід згадати дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора

філософії, авторкою якої є В. Л. Хрущ «Договірне регулювання відносин зі влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до дитячого будинку сімейного типу» (2024) [168]. До того ж монографічні видання, численні статті в фахових наукових виданнях, науково-практичні та навчальні видання, матеріали науково-практичних заходів не розв'язують того кола питань, що становлять предмет мегадослідження. Адже договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми не було предметом дослідження на рівні дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань «Право» однойменної наукової спеціальності.

Наведене вище створює достатній науковий простір для розроблення комплексного бачення договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми. Адже досі в юридичній науці потребують: визначення поняття та засади договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми; окреслення місця договорів між матір'ю, батьком і дітьми в системі сімейних договорів; формування збірної дефініції договорів між матір'ю, батьком і дітьми, а також розроблення авторської класифікації згаданих сімейних договорів; визначення поняття, змісту і форми договорів між матір'ю, батьком і дітьми; розкриття своєрідності укладання договорів між матір'ю, батьком і дітьми; окреслення зміни та припинення договорів між матір'ю, батьком і дітьми; розлогої характеристики недійсності договорів між матір'ю, батьком і дітьми; визначення місця договорів між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання; визначення функції договорів між матір'ю, батьком і дітьми тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає як загальноуніверситетській науковій темі Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (номер державної реєстрації 0117U000103), так і науковій темі кафедри приватного права того самого закладу вищої освіти «Актуальні питання правового регулювання здійснення та захисту особистих

немайнових і майнових прав суб'єктів приватного права» (номер державної реєстрації 0124U002539).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (протокол №6 від 28 жовтня 2022 року).

Мета і завдання дослідження. *Метою дисертації є розв'язання наукового завдання, яке полягає в розробці теоретичної концепції договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми, що сприятиме впровадженню новітніх нормотворчих рішень та розвитку правозастосовної практики в цій площині.*

Окреслена мета обумовила постановку таких завдань дослідження:

- визначити поняття та засади договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми;
 - окреслити місце договорів між матір'ю, батьком і дітьми в системі сімейних договорів;
 - сформулювати поняття договорів між матір'ю, батьком і дітьми, а також розробити власну класифікацію таких сімейних договорів;
 - визначити поняття, зміст і форму договорів між матір'ю, батьком і дітьми;
 - розкрити своєрідність укладання договорів між матір'ю, батьком і дітьми;
 - окреслити зміну та припинення договорів між матір'ю, батьком і дітьми;
 - охарактеризувати недійсність договорів між матір'ю, батьком і дітьми;
 - визначити місце договорів між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання;
 - охарактеризувати функції договорів між матір'ю, батьком і дітьми;
 - сформулювати висновки та пропозиції, метою розробки яких є розвиток теорії сімейного права, сімейного законодавства та практики його застосування.
- Об'єктом дослідження є договірні відносини членів сім'ї.*

Предметом дослідження є договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Методи дослідження. Дослідження договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми базується як на загальнонаукових (аналізу, індукції, дедукції, синтезу), так і на спеціально-юридичних наукових методах.

Історико-правовий метод дав змогу показати розвиток законодавчих приписів, що стосуються форми договорів між матір'ю, батьком і дітьми (*підрозділ 1.2.*), генезу наукових поглядів, ідей, концепцій і теорій на сімейно-правові явища, що входять до предмета дослідження (*розділи 1, 2, 3*).

Системний та структурно-функціональний аналіз допомогли: визначити місце договорів між матір'ю, батьком і дітьми в системі сімейних договорів, а також сформулювати бачення систематики договорів між матір'ю, батьком і дітьми (*підрозділ 1.2*); розробити авторську класифікацію договорів між матір'ю, батьком і дітьми (*підрозділ 1.3*); визначити місце договорів між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання (*підрозділ 3.1*); розробити систему функцій договорів між матір'ю, батьком і дітьми (*підрозділ 3.2*).

Застосування логіко-семантичного методу сприяло розвитку термінології національного сімейного права (*підрозділ 2.1.*).

Формально-логічний метод уможливив розробку авторських дефініцій, зокрема: «правове регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми», «правове саморегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми», «договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми», «засади договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми», «договори між матір'ю, батьком і дітьми», «непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми», «шлюбний договір», «недійсність договорів між матір'ю, батьком і дітьми», «слабкий суб'єкт сімейних правовідносин», «функції договорів між матір'ю, батьком і дітьми» (*розділи 1, 2, 3*).

За допомогою *компаративно-правового методу* виявлені спільні та розбіжні підходи до договірному регулюванню сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми в Україні та за її межами (у країнах Європейського Союзу та Організації економічного співробітництва та розвитку (в Естонії, Латвії, Франції, Німеччини, Польщі, Угорщині, Чехії), у Болгарії – країні-членкині Європейського Союзу, у Молдові – країні-кандидатці на вступ до Європейського Союзу) (*підрозділ 1.2*); проведено порівняння наукових поглядів, ідей, концепцій і теорій, що стосуються предмета дослідження (*розділи 1, 2, 3*).

Методи ретроспективного та перспективного аналізу і моделювання уможливили сформулювати низку висновків і пропозицій, що спрямовуються на розвиток теорії сімейного права, сімейного законодавства та практики його застосування (*розділи 1, 2, 3*).

Застосування зазначених вище методів поєднувалося залежно від розв'язання низки поставлених завдань дослідження.

Нормативно-правову основу дослідження формують СКУ, Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ), Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПКУ) та інші закони, підзаконні нормативно-правові акти у сфері сімейних відносин, міжнародні договори, що є частиною нашого сімейного законодавства, а також акти сімейного законодавства зарубіжних країн, більшість яких є членкинями ЄС (Болгарії, Естонії, Латвії, Франції, Німеччини, Польщі, Угорщини, Чехії).

Теоретичною основою дослідження договірному регулюванню сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми є праці теоретиків права (М. С. Кельмана, Л. Л. Лепех, А. В. Луць, О. Г. Мурашина, В. В. Мухіна, Н. М. Пархоменко, П. М. Рабіновича та інших), а також учених у галузях приватного права: Ю. Б. Алексашиної, Т. С. Андрущенко, В. К. Антошкіної, Г. М. Ахмач, О. В. Басая, С. М. Бервена, Є. В. Бернади, О. О. Білик, Т. В. Бобко, Т. В. Боднар, М. В. Бориславської, С. О. Бородовського, С. Б. Булеци, В. В. Васильєвої, В. А. Ватраса, М. М. Великанової, Г. О. Гаро,

Н. Ю. Голубєвої, В. О. Горєва, С. Д. Гринько, А. Б. Гриняка, О. В. Дзери, А. С. Довгерта, М. М. Дякович, Л. В. Єніної, К. О. Єременко, В. І. Жекова, І. В. Жилінкової, Ю. О. Заїки, С. М. Іванової, К. А. Казарян, Б. П. Карнауха, В. С. Ковальської, В. О. Кожевникової, О. О. Кота, В. М. Коссака, Л. В. Красицької, В. А. Кройтора, Н. С. Кузнєцової, О. Є. Кухарева, Д. В. Кушерець, М. В. Логвінової, В. В. Луця, В. П. Маковія, М. Б. Мельник, Л. В. Мигалюк, О. В. Михальнюк, О. І. Міхно, К. В. Москаленко, В. В. Надьон, А. В. Нижного, Я. В. Новохатської, В. Г. Олюхи, О. О. Отраднової, С. В. Панченка, С. С. Панченка, С. О. Погрібного, Н. М. Процьків, Т. О. Родоман, О. В. Розгон, З. В. Ромовської, В. О. Савченка, Л. В. Сапейко, І. Л. Сердечної, О. В. Семушиної, М. М. Сібільова, М. О. Стефанчука, Р. О. Стефанчука, Т. Я. Схаб-Бучинської, Р. І. Таш'яна, М. А. Тіхонової, Ю. А. Тоботи, В. І. Труби, О. О. Ульяненко, Р. Ю. Ханик-Посполітак, Є. Д. Ханович, Є. О. Харитонова, Р. Б. Хобор, В. Л. Хрущ, Б. В. Фасія, Ю. С. Червоного, В. М. Чернеги, Я. М. Шевченко, С. І. Шимон, О. А. Явор, І. А. Яніцької, М. В. Яроцької. Досягнення цих авторів або прямо (їх меншість), або опосередковано (їх більшість) сприяли розв'язанню поставленого наукового завдання.

Емпіричний складник дослідження договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми забезпечують матеріали судової практики, зокрема: постанови Верховного Суду, постанови апеляційних судів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у науковій думці комплексним дослідженням договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми, сформовано низку положень, які мають елементи наукової новизни та відтворюють основні результати дисертації, що виносяться на захист, зокрема:

уперше:

1) визначено поняття правового регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми як упорядкування особистих немайнових та майнових відносин між матір'ю, батьком і дітьми, здійснюване актами сімейного

законодавства, сімейними договорами, домовленостями та правовими звичаями, відповідно до моральних засад суспільства;

2) запропоновано дефініцію «правове саморегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми»: це забезпечене сімейними договорами та домовленостями впорядкування особистих немайнових та (або) майнових відносин між матір'ю, батьком і дітьми;

3) визначено поняття договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми – це форма правового саморегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми, яка реалізується за допомогою договорів, що забезпечують унікальне регулювання таких відносин згаданими сімейно-правовими засобами. Обґрунтовано, що договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми доцільно розглядати бінарно, зокрема: а) як еталон регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми за договорами; б) як безпосередній вияв договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми. Досліджено, що при договірному регулюванні сімейних відносин коло суб'єктів зазначених правовідносин та коло сторін договору не збігається, оскільки внаслідок використання зазначеної (договірної) форми саморегулювання сімейних відносин сторони договору можуть врегульовувати відносини суб'єктами яких є як сторони договору, так і інші суб'єкти (зокрема діти);

4) запропоновано дефініцію «засади договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми»: це стрижневі ідеї, що втілені в актах сімейного законодавства, згідно з якими здійснюється договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми та забезпечується реалізація функцій покладених на договірне сімейне право;

5) запропоновано концепт слабкого (вразливого) суб'єкта сімейних правовідносин та пріоритетності його прав та інтересів. Сформульовано дефініцію слабкого суб'єкта сімейних правовідносин – це учасник сімейних правовідносин, можливість якого самостійно забезпечувати свої потреби обмежена внаслідок об'єктивних та суб'єктивних факторів (вік, рівень

розвитку, стан здоров'я, навчання, непрацездатність, матеріальний стан тощо) та умови існування і розвитку якого залежать від інших суб'єктів сімейних правовідносин (зокрема, залежність дітей від батьків), що обумовлює нерівність його можливостей набувати й реалізовувати свої права та обов'язки, яка компенсується створеною державним регулятором (законодавчими актами) пріоритетністю інтересів та прав означеного (слабкого) суб'єкта сімейних правовідносин над інтересами та правами інших суб'єктів сімейних правовідносин;

б) доведено, що межі договірної свободи матері, батька і дітей як суб'єктів сімейних правовідносин полягають у тому, що вони: по-перше, не мають права вибору сторони сімейного договору; по-друге, мають право формувати умови сімейних договорів, зважаючи на: а) їхню правозгідність; б) релевантність засадам справедливості, добросовісності, розумності, моральним засадам суспільства, необхідність забезпечення пріоритетності прав/інтересів слабкого суб'єкта/учасника сімейних правовідносин (зокрема забезпечення максимального врахування інтересів дитини та повнолітніх непрацездатних членів сім'ї), виходячи з рівності прав та обов'язків матері, батька щодо дітей, а дітей – щодо матері, батька;

7) сформульовано збірне поняття договорів між матір'ю, батьком і дітьми – це поійменовані та непоійменовані згодовільності, що упорядковують особисті немайнові та/або майнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми та забезпечують реалізацію пріоритетності прав/інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин (зокрема забезпечують максимальне врахування інтересів дитини, повнолітніх непрацездатних дочки, сина, непрацездатних матері, батька), що укладаються в письмовій формі та здебільшого нотаріально посвідчуються;

8) визначено поняття непоійменованих договорів між матір'ю, батьком і дітьми – це група сімейних договорів, не визначених в актах сімейного законодавства, але таких, що корелюються із засадами сімейно-правового регулювання відносин між матір'ю, батьком і дітьми. Обґрунтовано, що

непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми можуть трансформуватися в пойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми (внаслідок їх визначення в актах сімейного законодавства). Це дає підстави говорити про мінливість систематики пойменованих (непойменованих) договорів між матір'ю, батьком і дітьми;

9) запропоновано уніфікований концепт змішаного непойменованого сімейного договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків – це згодовільність матері та батька дитини, яка визначає місце проживання дитини, порядок участі батьків в утриманні дитини, порядок виконання батьком та матір'ю батьківських обов'язків щодо виховання дитини та порядок особистого спілкування матері/батька з дитиною, що укладається в письмовій формі та нотаріально посвідчується;

10) запропоновано власне бачення укладання договорів між матір'ю, батьком і дітьми як процесу досягнення вільної, взаємної згоди (згодовільності) між учасниками сімейних відносин, щодо упорядкування особистих немайнових та/або майнових відносин між матір'ю, батьком і дітьми виходячи з пріоритетності прав/інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини, повнолітніх непрацездатних дочки, сина, непрацездатних матері, батька тощо), яка оформлюється письмово та здебільшого нотаріально посвідчується;

11) сформульовано поняття «недійсність договору між матір'ю, батьком і дітьми»: це встановлена приписами Цивільного та Сімейного кодексів України (нікчемність договору між матір'ю, батьком і дітьми) або рішенням суду (оспорюваний договір між матір'ю, батьком і дітьми) неспроможність договору здійснювати впорядкування сімейних правовідносин та створювати очікувані для матері, батька і дітей правові наслідки унаслідок його дефектності;

12) окреслено поняття функцій договорів між матір'ю, батьком і дітьми, як основних напрямів правого впливу зазначених договорів на особисті немайнові та майнові сімейні відносини суб'єктів наділених сімейно-правовим статусом, що полягають у впорядкуванні, вдосконаленні та гармонізації

наявних відносин між ними, створенні нових моделей суспільних відносин (що корелюються з пріоритетністю інтересів слабких суб'єктів сімейних відносин, відповідають моральним засадам суспільства та не порушують законодавчих актів), консолідації означених суб'єктів диспозитивного регуляторного впливу, забезпеченні та стимулюванні їх правозгідної поведінки, запобіганні (упередженні) виникнення конфліктів та забезпеченні захисту і відновлення прав суб'єктів договірної регулювання у разі їх порушення, зокрема, шляхом застосування заходів державного впливу та примусу щодо порушника.

удосконалено:

13) наукові положення до систематики договорів між матір'ю, батьком і дітьми. Обґрунтовано, що до неї належать: шлюбний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини; договір про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб; договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо; договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини; договір про сплату аліментів на дитину; договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно; непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми, серед яких: сепараційний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання сімейних відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини; договір про участь у додаткових витратах на дитину; договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття; договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам; договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків;

14) класифікацію договорів між матір'ю, батьком і дітьми, в основу якої покладено такі критерії: залежно від законодавчої визначеності; залежно від характеру сімейних відносин, що регулюються; залежно від суб'єктного складу; залежно від форми укладання; за правовими наслідками недодержання

сторонами під час вчинення договорів між матір'ю, батьком і дітьми вимог актів сімейного законодавства;

15) дефініцій: а) *шлюбного договору* як згодовільність (вільна, взаємна згода) подружжя або осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, яка регулює (регулюватиме) відносини між дружиною, чоловіком як подружжям, між дружиною, чоловіком як батьком, матір'ю дитини, між подружжям та членами їхньої сім'ї або іншими особами, щодо правового режиму майна, порядку користування житлом, а також права на утримання, що укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується; б) *договору про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб*, як згодовільність матері та батька, що перебувають у шлюбі, яка визначає те, з ким із них проживатимуть діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також визначає умови здійснення ним особистого виховання дітей; в) *договору про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо* як згодовільність між матір'ю і батьком дитини, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі, того з батьків який проживає окремо від дитини, у здійсненні утримання дитини, необхідного та достатнього для забезпечення її гармонійного розвитку, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується; г) *договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини* як згодовільність матері та батька, яка визначає порядок виконання батьківських обов'язків, зокрема, щодо виховання дитини та визначає порядок реалізації батьківських прав, зокрема, на особисте спілкування з дитиною, тим із батьків, який проживає окремо від неї, що укладається в письмовій формі та нотаріально посвідчується; г) *договору про сплату аліментів на дитину* як згодовільність між матір'ю і батьком дитини, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі батька та/або матері у здійсненні утримання дитини, необхідного та достатнього для забезпечення її гармонійного розвитку, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується; д) *договору про припинення права дитини на аліменти у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно*

як згодівільність, що укладається з дозволу органу опіки та піклування між матір'ю, батьком дитини (а якщо дитина є неповнолітньою, то також за її участю) за якою припиняється право дитини на аліменти у зв'язку з переданням права власності на нерухоме майно тим із батьків, хто проживає окремо від дитини у власність дитини або у спільну часткову власність дитини та того із батьків, з ким вона проживає, та – виникає зобов'язання у того із батьків, з ким проживає дитина, самостійно її утримувати; е) *договору про участь у додаткових витратах на дитину* як згодівільність між матір'ю і батьком дитини, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі батька та/або матері у здійсненні, окремих від аліментів, додаткових витрат на дитину, що детерміновані особливими обставинами життя дитини, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується; є) *договору про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття* як згодівільність між матір'ю та/або батьком та/або повнолітнім сином/дочкою, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі батька та/або матері у здійсненні утримання повнолітнього сина/дочки протягом періоду навчання, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується; ж) *договору про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків* доцільно окреслити як згодівільність між повнолітніми дочками/синами та матір'ю/батьком, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі повнолітніх синів/дочок у здійсненні утримання непрацездатного батька/матері, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

16) нормативне регулювання (передбаченого ч. 1 та ч. 2 ст. 109 СКУ) питання укладення сімейного договору, подружжям (які мають дітей), у зв'язку із розірванням ними шлюбу; у зв'язку з чим пропонується втілити на законодавчому рівні концепт уніфікованого договору про здійснення утримання та виховання дитини, яким визначатиметься те з ким із батьків будуть проживати діти, строки сплати та розмір аліментів на утримання дітей,

порядок участі у вихованні дітей та особистого спілкування з дітьми того з батьків, який буде проживати окремо.

дістали подальшого розвитку:

17) наукові положення про те, що недосягнення згоди між матір'ю, батьком і дітьми щодо укладання договорів між ними не позбавляє їх можливості здійснювати сімейні права та (або) виконувати сімейні обов'язки, встановлені актами сімейного законодавства;

18) наукові положення щодо укладання договорів між матір'ю, батьком та дитиною за законодавством держав Європейського Союзу, що переважно здійснюється через визначення можливості укладення договорів, без уточнення положення про їх форму та істотні умови. Визначено можливість укладання за законодавством Франції, Німеччини, Латвії, Естонії, Чехії, Польщі, Болгарії. Законодавство цих держав (крім болгарського) обмежує можливість врегулювання відносин між батьками та дітьми шлюбним договором; чеське та польське законодавство допускають укладення аліментних договорів щодо будь-яких осіб, які мають право на утримання у сімейному праві. Ширше визначають істотні умови та форму договорів між батьками та дітьми угорське цивільне та молдовське сімейне законодавство, передусім щодо договору про надання утримання учаснику сімейних відносин та договору про спілкування з дитиною. Доцільно запозичити досвід цих держав та відтворити його в СКУ, що дозволить захистити інтереси обох батьків і розширить їх права, забезпечить стабільність для дитини і юридичну чіткість, зменшить судове навантаження та кількість конфліктів у зв'язку з деталізацією механізму укладення договорів про аліменти;

19) наукові положення щодо системи функцій договорів між матір'ю, батьком і дітьми. До якої належать: а) нормотворча функція, що створює нові норми (правила) та моделі правозгідної поведінки матері, батька і дітей; б) регулятивна функція, що унормовує (впорядковує) сімейні відносини між матір'ю, батьком і дітьми; в) консолідаційна функція, що стабілізує, зберігає та гармонізує сімейні відносини між матір'ю, батьком і дітьми та суспільство в

цілому; г) превентивно-виховна функція, що запобігає протиправній поведінці сторін договорів між матір'ю, батьком і дітьми та формує соціально-корисні навички; д) гарантійна функція, що забезпечує правомірну поведінку сторін договорів між матір'ю, батьком і дітьми, шляхом її стимулювання (заохочення) засобами впливу; е) захисна функція, що забезпечує охорону прав суб'єктів договірному регулюванню та здійснює пріоритетний захист прав/інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин.

20) наукові положення щодо визначення місця договорів між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання.

Практичне значення отриманих результатів дослідження договірному регулюванню сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми полягає в тому, що їх уможливлено реалізувати:

а) *під час правотворення* – під час нормопроекування з питань договірному сімейного права (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у законотворчу діяльність комітету Верховної Ради України з питань правової політики від «11» лютого 2026 року (Додаток Б));

б) *під час правозастосування* – передусім судів, органів опіки і піклування;

в) *під час провадження наукової діяльності*, зокрема: для провадження нових досліджень договірному регулюванню сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми, а також під час підготовки науково-практичних видань із сімейного права;

г) *в освітньому процесі*, зокрема: під час підготовки лекцій та навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Сімейне право», «Проблеми сімейного права», «Джерела сімейного права» у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова (Акт впровадження результатів наукового дослідження в освітній процес від 09.02.2026 року (Додаток В)).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є дослідженням, що виконано авторкою самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднено на: Міжнародній науково-практичній конференції *«Двадцять перші осінні юридичні читання»*, присвяченій 30-річчю Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 06 жовтня 2022 року); науково-практичному круглому столі *«Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення»*, присвяченого 74-річчю проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року); XI науково-практичній конференції *«Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування»*, присвяченій 101-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР, ректора Харківського юридичного інституту (1962-1987 років) В. П. Маслова (м. Харків, 17 лютого 2023 року); XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова *«Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави»* (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року); XVI Міжнародній науково-практичній конференції *«Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики»* (м. Миколаїв, 21 травня 2023 року).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено в 10 наукових публікаціях, зокрема: в 4 статтях у наукових фахових виданнях України, в 1 статті у науковому періодичному виданні держави Європейського Союзу й Організації економічного співробітництва та розвитку, а також у тезах 5 повідомлень на науково-практичних конференціях та круглому столі, що проводилися в Україні.

Структура та обсяг дисертації. До її структури належать: вступ, 3 розділи, що об'єднують 9 підрозділів, висновки, список використаних джерел (201 найменування) і 3 додатки. Загальний обсяг рукопису становить 237 сторінок, з них 208 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН МІЖ МАТІР'Ю, БАТЬКОМ І ДІТЬМИ

1.1. Поняття та засади договірної регуляції сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми

У суспільстві тривалий час домінувала ідеологія заборони, згідно з якою все, що не передбачено або прямо не дозволено законом, вважалося недопустимим. Тому всі пливли за течією, визначеною законом. «Ініціатива карається» – це радянське застереження спонукало людей займати пасивну позицію. Однак таке мислення не відповідало викликам нового часу, освяченого духом верховенства права, духом свободи. Тому постала потреба нового, сучасного визначення зіставлення закону й договору. Закон мав звільнити дорогу для волі сторін, якщо вони не зазіхали на інтереси держави та суспільства, на загальнолюдські цінності» [140, с. 21-22].

О. В. Розгон справедливо відзначає, що в законодавстві та науковою спільнотою сприйняття і визначення договорів у сімейному праві виникло не відразу. Колишнє сімейне законодавство не використовувало договірні конструкції в сімейному праві. Уведення договірної регуляції до шлюбно-сімейного законодавства України відбувалося дуже повільно [136, с. 5].

Нині, як пише З. В. Ромовська, дерево українського договірного права як науки доволі розлоге. За її словами, воно, як і кожне дерево, має й стовбурову частину, і міцні гілки, і дрібне галуззя [140, с. 7]. Тому досить актуально проаналізувати вияв диспозитивності в сімейному праві, а також не виклакає сумнівів необхідність дослідження розвитку договірної регуляції сімейних відносин [136, с. 6].

У теорії приватного права зауважено, що людина щоденно є активним учасником як цивільних, так і сімейних правовідносин. До невід'ємної складової нашого буття належить сфера сімейного життя. Своєю чергою, цивільні правовідносини розширюють можливості їхніх учасників, зокрема,

через задоволення особистих немайнових та майнових потреб та інтересів. Разом з іншими соціальними регуляторами роль договору у впливі на правовідносини між матір'ю, батьком та дітьми є визначальною [145, с. 121].

Сімейне право належить до галузей національного приватного права. Сферу приватного права обіймають відносини, що пов'язані з реалізацією приватних інтересів. Вони обумовлюють потребу надання учасникам цих правовідносин свободи вибору варіанта поведінки, зокрема:

а) вони спроможні використовувати встановлені законодавцем моделі поведінки або створювати свої правила;

б) визнають автономію волі та правову ініціативу таких суб'єктів;

в) гарантують юридичну рівність суб'єктів приватних правовідносин [96, с.12].

У літературі справедливо наголошено, що в період радянського володарювання між членами сім'ї були певні домовленості, а їх відносини, що за своїм характером були внутрішньосімейними, регулювалися договорами між ними. Однак, як зазначають Л. В. Красицька, Т. М. Коротич, законодавець не надавав договору значення регулятора сімейних відносин. Він не ставив договір як регулятор сімейних відносин в один ряд з нормативно-правовим актом. Він не був основною правовою формою регулювання сімейних відносин. Сфера договірного регулювання сімейних відносин була обмеженою. Згадані вище науковці ведуть мову про те, що мати й батько дитини мали право домовитись між собою про присвоєння дитині імені. Однак можливості укладення аліментного договору вони не мали [74, с. 45].

Розглядаючи більш детально предмет дослідження, варто звернутися до праць З. В. Ромовської, яка вказує, що відносини з утримання між батьками та дітьми регулювалися імперативними приписами Кодексу про шлюб та сім'ю. Вчена констатує якщо навіть матір та батько дитини домовлялися про розмір аліментів, які він зобов'язувався платити на дитину, такий сімейний договір міг бути виконаний винятково на добровільних засадах. Кожна зі сторін могла будь-коли відмовитися від такого сімейного договору. У такому разі розмір

аліментів суд визначав згідно із законом. Оскільки відносини з утримання належать до сфери приватних відносин, оскільки в СКУ встановлена можливість їхнього договірного регулювання. Існує кілька договорів у сфері відносин з утримання між батьками і дітьми, в яких кожен із них є управненою особою або носієм обов'язку [139].

Понад два десятиріччя тому наведене вище зазнало кардинальних змін. Як наголошується в літературі, сімейні відносини є відносинами не публічного, а приватного характеру. Тому їхня більшість має бути віддана «власному» їх регулюванню. Ця істина вперше була відтворена в ст. 9 СКУ, що має назву «Регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) сторін» [80, с. 21-22]. Згідно з ч. 2 ст. 7 СКУ згадані вище відносини можуть бути врегульовані відповідно до домовленості (договору) між їх учасниками.

Як зазначає В. М. Чернега, приписи ч. 2 ст. 7 СКУ надають перевагу договору (домовленості) порівняно із законом. Це, за підсумками цього автора, розширює сферу диспозитивного регулювання сімейних правовідносин і можливості розсуду для сторін [178, с. 13]. Ідеться про компромісне регулювання сімейних відносин між учасниками, оскільки саме так образно називає його згаданий вище правник [178, с. 16].

З ухваленням СКУ та суттєвим розширенням договірного регулювання сімейних відносин, як наголошує науковець В. А. Ватрас, питання про значення правочинів у системі сімейно-правового регулювання сімейних відносин загострилось, особливо щодо дослідження договорів в сімейному праві. За висновками цього вченого, договір визначає права та обов'язки обох сторін – суб'єктів цих правовідносин; водночас на практиці можливе вчинення дій однієї сторони правовідношення з метою набуття, зміни або припинення сімейних прав та обов'язків цієї особи або кількох осіб, що є лише однією зі сторін цього правовідношення. У такому разі йдеться про вчинення одностороннього правочину в правовідносинах матері, батька та дитини [34, с. 446, 449]. На думку вказаного вище українського вченого в галузі сімейного права, договір, що є джерелом сімейного права, характеризується тим, що:

а) він має спрямованість сторін. Ними можуть бути і подружжя, й інші члени сім'ї, і державні органи, що мають повноваження з питань улаштування сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування (органи опіки та піклування) до реалізації відповідних сімейних прав та обов'язків;

б) в ньому встановлений порядок реалізації визначених у законодавстві сімейних прав та обов'язків або закріплення цих суб'єктивних прав та обов'язків, що не закріплені в законодавчому мінімумі вимог до сторін;

в) ним не допускається погіршення майнового становища його сторін у частині прав та гарантій, встановлених сімейним законодавством [35, с. 117].

О. О. Дерій зазначає, що СКУ зазнав суттєвих змін, яких довго чекало українське суспільство. Законодавець поклав диспозитивне начало регулювання сімейних відносин. Уперше було надано право окреслити порядок правовідносин членам сім'ї, а не державі. Як відзначає згадана авторка, найбільше це виявляється в аліментних правовідносинах між членами сім'ї. Адже вони можуть обрати найприйнятніші для всіх зацікавлених осіб спосіб виконання аліментного обов'язку [48, с. 22].

Г. М. Ахмач свого часу констатувала, що наслідком реформування сімейного законодавства є збільшення кількості диспозитивних приписів, що дають змогу учасникам таких правовідносин самостійно окреслити їхній зміст шляхом укладання шлюбних, аліментних, інших сімейних договорів [5, с. 8].

Як зазначено в ч. 1 ст. 9 СКУ і батьки дитини, і батьки та діти, відносини між якими регулює згаданий нормативно-правовий акт, можуть урегулювати свої відносини на підставі домовленості (договору), якщо це не суперечить: а) вимогам того самого кодифікованого акта; б) інших законодавчих актів; в) моральним засадам суспільства.

Ідеться про можливість згаданих суб'єктів сімейного права (батьки дитини, батьки та діти) врегулювати власні майнові відносини договором, що не суперечить закону, який не передбачає лімітувань щодо такого питання та навіть спонукає до цього, встановлюючи норми договірної регулювання таких сімейних відносин.

Визначення поняття договірної регуляції сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми є актуальним, оскільки в науці сімейного права цього досі не зроблено.

Я. В. Новохатська прагнула окреслити поняття договірної регуляції *майнових відносин подружжя* (договірної регуляції *майна подружжя*). За визначенням цієї дослідниці, це сукупність правових засобів, в якій домінуючим правовим засобом є договір подружжя, відповідно до якого сторони самостійно встановлюють для себе майнові права та обов'язки, власні міні-норми, що відрізняються від закріплених у законі, та мають загальнообов'язковий характер [102, с. 8]. Згадана вчена до ознак договірної регуляції цих відносин подружжя відносила те, що:

а) в сімейному праві не має самостійної конструкції договору, яка б відрізнялася від тої, що присутня в цивільному праві;

б) сімейне право базується на загальних засадах договірної регуляції, що поширюються на звичайні цивільно-правові договори;

в) умови подружніх договорів повинні відповідати загальним умовам дійсності правочинів;

г) крім загальних умов, існують спеціальні умови дійсності, тобто дійсність подружніх договорів забезпечують вимоги, що розроблені лише для подружжя [102, с. 12].

Попри зв'язок договірної регуляції сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми, правового регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми, правового саморегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми, питання про їхню кореляцію не є дослідженими в науці сімейного права, що дає потужний імпульс для докладного вивчення.

Для того, щоб розкрити власне бачення цього питання насамперед варто збагнути, як українські теоретики окреслюють правове регулювання (або як зазначає відомий науковець П. М. Рабінович - «юридичне регулювання»). Отже, українські теоретики бачать його як:

1) здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин задля забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, що вимагають правового гарантування [57, с. 207-208];

2) форму владного юридичного впливу на суспільні відносини, що здійснюється державою за допомогою всіх правових засобів задля їхнього впорядкування, закріплення та забезпечення [64, с. 403];

3) здійснюваний державою за посередництва всіх юридичних засобів владно-регулятивний вплив на суспільні відносини задля їхнього закріплення, упорядкування, охорони та розвитку [133, с. 212];

4) цілеспрямовану, нормативно-організаційну діяльність щодо втілення регулюючих можливостей правових норм та інших спеціально-юридичних засобів у суспільні відносини задля їх упорядкування та прогресивного розвитку [155, с. 344];

5) впорядкування поведінки учасників суспільних відносин за допомогою спеціальних юридичних засобів і способів [58, с. 95];

б) форму реалізації функцій права, що виражається в стадійному цілеспрямованому спеціально-юридичному впливові на значущі для конкретної держави і суспільства суспільні відносини особливими методами і способами, здійснюваний за допомогою системи правових засобів і спрямований на досягнення соціально-корисного результату [79, с. 204].

У наукових дослідженнях правове регулювання класифікують за такими критеріями:

1) залежно від характеру правил, завдяки яким воно здійснюється:

а) нормативне правове регулювання, що здійснюється за допомогою норм права (правил загального характеру), яким притаманна неперсоніфікованість і невичерпність і вони закріплюються в нормативно-правових актах та в інших джерелах права;

б) індивідуальне (ненормативне) правове регулювання, що здійснюється за допомогою індивідуальних правил, що здебільшого є персоніфікованими та вичерпними і закріплюється в актах правозастосування, договорах тощо.

2) залежно від характеру розподілу регулятивної компетенції:

а) централізоване правове регулювання означає, що регулятивні повноваження належать центральним органам державної влади;

б) децентралізоване правове регулювання полягає в тому, що здійснення регулятивних повноважень належить місцевим органам державної влади, органам місцевого самоврядування та іншим суб'єктами права.

3) залежно від порядку формування юридичних засобів:

а) субординаційне правове регулювання, що має односторонній характер. Воно не передбачає узгодження правил з їх адресатами (класичним прикладом такого регулювання є видання нормативно-правового акта);

б) координаційне правове регулювання, що має двосторонній або багатосторонній характер. Воно полягає в установленні певних юридичних правил шляхом досягнення згоди адресатів таких правил (наприклад, шляхом укладання договору).

4) залежно від участі адресата правил в правовому регулюванні:

а) гетерономне правове регулювання, відповідно до якого встановлюються правила для адресата зовні, тобто іншим суб'єктом права;

б) автономне правове регулювання, згідно з яким встановлюються правила самим адресатом правил. Воно поширюється лише на власну поведінку суб'єктів [58, с. 96-97].

Теоретики права різних юридичних шкіл України своєрідно презентують види правового регулювання:

а) нормативне регулювання, що є впливом на поведінку людей за допомогою загальних правил, тобто моделей, еталонів, зразків поведінки, що поширюються на всі випадки цього роду і яким мають підкоритися всі особи, які опинилися у передбаченій цими правилами ситуації [155, с. 344];

б) індивідуальне регулювання, що означає впорядкування конкретної життєвої ситуації через ухвалення разового рішення. Зазначений вид правового регулювання може проявлятися:

– в покладанні обов'язку або заборони;

- в наданні або підтвердженні права;
- в заохоченні;
- притягненні до відповідальності конкретної особи [155, с. 344].

в) централізоване регулювання, що впливає на поведінку людей в межах певної території або колективу з єдиного центру. Такий вид правового регулювання забезпечує одноманітність ухвалення рішень з аналогічних життєвих ситуацій [155, с. 344].

г) децентралізоване регулювання складається в процесі самостійного впорядкування питань, що виникають у взаємовідносинах між особами [155, с. 344-345].

П. М. Рабінович стверджував, що види юридичного регулювання класифікуються за такими параметрами:

1) залежно від соціально-змістовного типу юридичного регулювання (від взаємної кореляції загальних юридичних дозволів та загальних юридичних заборон):

а) загальнодозвільний (можна вчиняти все, крім того, що прямо заборонено законом або іншим джерелом об'єктивного юридичного права);

б) спеціальнодозвільний (можна вчиняти тільки те, що прямо дозволено законом або іншим джерелом об'єктивного юридичного права);

2) за територіальним статусом нормотворчого суб'єкта регулювання:

а) централізоване (за умови, що таким суб'єктом є вищий або центральний орган держави);

б) децентралізоване (за умови, що таким суб'єктом є регіональний, місцевий або інший територіальний орган держави або суб'єкт недержавної влади);

3) за обсягом суспільних відносин, на які діє юридичне регулювання:

а) загальне, тобто нормативне (такий обсяг є кількісно невизначеним);

б) індивідуальне (якщо регулювання розраховане лише на одну конкретну життєву ситуацію). Воно здійснюється, приміром, під час застосування відносно визначених за змістом юридичних норм. Має місце, коли уможливлено

обрати за власним розсудом. Однак це можливо в межах цих норм. Ідеться про конкретний варіант поведінки (рішення) [133, с. 213-214].

В. В. Мухін стверджує, що індивідуальне правове регулювання є самостійним видом правового регулювання. За його визначенням, ним є правовий вплив на суспільні відносини, що пов'язаний зі встановленням, зміною і припиненням юридичних прав і обов'язків їх учасників в індивідуальному порядку та спрямований на врегулювання конкретних ситуацій, які вимагають юридичного вирішення, і здійснюваний у виді односторонніх правомірних юридично значущих дій, укладення договорів і угод, або шляхом владної правозастосовної діяльності, результатом чого є індивідуальні правові акти [96, с. 8].

Згаданий теоретик права класифікує його на такі види:

а) автономне - здійснюється шляхом вчинення правомірних дій незалежно від волевиявлення інших осіб;

б) договірне (координаційне) регулювання, згідно з яким учасники суспільних відносин самі визначають варіанти поведінки шляхом укладення договорів і угод. І автономне, і договірне регулювання є формами саморегулювання;

в) субординаційне - здійснюється в межах правозастосовної діяльності [96, с. 27-28].

Водночас із видами правового регулювання, вчені виокремлюють його типи, що окреслюють особливий порядок правового регулювання окремих сфер суспільних відносин, зокрема:

1) загальнодозвільний - дозволено все, що не заборонено законом. Воно притаманне для галузей приватного права. Згідно з ним держава лише чітко формулює варіанти поведінки, які є неприпустимими в цій сфері правового регулювання, все інше покладається на самостійний вибір учасників правових відносин. Загальнодозвільний тип правового регулювання сприяє вияву: а) особистої ініціативи; б) соціальної активності громадян; в) розвитку

громадянського суспільства. Для нього властивим є метод координації, тобто диспозитивний метод правового регулювання [155, с. 345-346];

б) спеціально-дозвільний - дозволено те, що прямо встановлено законом; діє в сфері публічного права [155, с. 345-346].

На думку А. Б. Гриняка, правове регулювання *зобов'язальних відносин* полягає в певній діяльності суб'єктів договірної зобов'язання. Останні, за висновками цього вченого, за допомогою права спрямовують, упорядковують і впливають на певні явища [43, с. 14].

Наявні зусилля науковців навести визначення правового регулювання *договірних цивільних відносин*. Так, за визначенням С. О. Погрібного, воно являє собою вплив суб'єкта правового регулювання (учасників цивільних відносин або держави) на цивільні суспільні відносини. За висновками цього автора, це відбувається через установлення норм цивільного права (договірної або статутної) та їхньої реалізації задля упорядкування згаданих вище відносин згідно з ідеальними моделями, закладеними в цих нормах [111, с. 52].

А. Б. Гриняк визначає, що правове регулювання *договірних відносин* – це набір юридичних засобів державно-владного впливу, за допомогою яких конкретні суб'єкти впливають на зобов'язальні правовідносини. Це відбувається через установлення конкретних договірних умов задля закріплення відносин між собою, їхнього впорядкування, охорони та захисту [43, с. 14-15]. Згаданий цивіліст виокремлює такі ознаки договірної регулювання приватноправових відносин:

а) воно являє собою вплив норм права на поведінку суб'єктів такого зобов'язання, узгодження їхніх потреб, інтересів кожного із них і суспільства загалом;

б) воно є специфічною діяльністю їх учасників задля впорядкування відносин між собою через дотримання правових норм і їхньої адаптації через прийняття індивідуальних рішень відповідно до цих норм;

в) воно має конкретний, організований характер; воно здійснюється через установлення прав і юридичних обов'язків для суб'єктів цих зобов'язань;

г) воно має цілеспрямований та результативний характер; його мета полягає у стимулюванні ефективного розширення сфери:

- свободи договору;
- свободи підприємництва [43, с. 16-17].

В. Г. Олюха не погоджується з тим, що мета договірної регулювання полягає у стимулюванні розширення свободи договору. На думку цього вченого, доцільніше говорити про досягнення балансу між застосуванням принципу свободи договору та його обмеженням. У сучасних умовах, як зазначає цей правник, важливим є підтримка державою балансу інтересів приватних осіб, суспільства загалом та держави. Зрештою, він досягається через обґрунтоване обмеження принципу свободи договору [104, с. 9].

Аналізуючи вище зазначене та враховуючи своєрідність предмета дослідження, *правове регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми* доцільно окреслити як упорядкування особистих немайнових та майнових відносин між матір'ю, батьком і дітьми, здійснюване актами сімейного законодавства, сімейними договорами, домовленостями та правовими звичаями, відповідно до моральних засад суспільства.

Крім того, *правове саморегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми* раціонально визначити як забезпечене сімейними договорами та домовленостями впорядкування особистих немайнових та (або) майнових відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Поняття *договірної регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми* умісно визначити як форму правового саморегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми, яка реалізується за допомогою договорів, що забезпечують унікальне регулювання таких відносин згаданими сімейно-правовими засобами.

Зазначене поняття можна доповнити (розширити) тим, що означене регулювання сімейних відносин здійснюється відповідно до моральних засад суспільства та на умовах, що не суперечать актам законодавства. Унікальність договірної регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми

полягає зокрема в тому, що воно дає можливість врегулювати високо індивідуальні відносини приватно-сімейного життя матері, батька і дітей та глибоко врахувати спеціальні/специфічні інтереси та потреби суб'єктів означеного договірною регулювання.

Проте приватність і специфіка інтересів та потреб суб'єктів договірною регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми не може превалювати над моральними засадами суспільства та актами законодавства. В цьому контексті мова йде не про баланс між суспільством (суспільним/публічним інтересом) та приватністю, а про те, що моральні засади суспільства є спеціальними регуляторами (засадами та квазі-нормами) сімейних відносин.

Однією з особливостей договірною регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми є те, що коло сторін сімейного договору та коло суб'єктів сімейних відносин, які потрапляють у сферу його дії можуть не збігатися. Це обумовлено тим, що малолітні діти та здебільшого і неповнолітні діти не є сторонами сімейних договорів, які укладають їх батьки, проте на їх підставі в дітей можуть виникати права та обов'язки.

Спеціальний статус дітей, як суб'єкта сімейних правовідносин, що має право на особливе піклування і допомогу (оскільки з огляду на вік та розвиток здатність дітей самостійно набувати та здійснювати (виконувати) права та обов'язки є обмеженою) обумовлює необхідність подальшого впровадження та розширення концепту слабкого суб'єкта сімейних правовідносин [29, с. 307].

Можна окреслити такі риси слабкого (вразливого) суб'єкта сімейних правовідносин:

- а) обмежена можливість самостійно забезпечувати свої потреби внаслідок об'єктивних та суб'єктивних факторів (вік, рівень розвитку, стан здоров'я, навчання, непрацездатність, матеріальний стан тощо);
- б) залежність умов існування і розвитку від інших суб'єктів сімейних правовідносин (зокрема, залежність дітей від батьків);

в) нерівність сторін сімейних правовідносин у можливостях набувати і реалізовувати права та обов'язки;

г) створена державним регулятором (законодавчими актами) пріоритетність інтересів та прав слабого суб'єкта сімейних правовідносин над інтересами та правами інших суб'єктів сімейних правовідносин; зазначена пріоритетність інтересів забезпечується шляхом законодавчого встановлення обов'язків інших суб'єктів сімейних правовідносин щодо слабого суб'єкта сімейних правовідносин та системою державного контролю [29, с. 307-308].

З наведеного слідує, що слабкий (вразливий) суб'єкт сімейних правовідносин – це учасник сімейних правовідносин, можливість якого самостійно забезпечувати свої потреби обмежена внаслідок об'єктивних та суб'єктивних факторів (вік, рівень розвитку, стан здоров'я, навчання, непрацездатність, матеріальний стан тощо) та умови існування і розвитку якого залежать від інших суб'єктів сімейних правовідносин, що обумовлює нерівність його можливостей набувати і реалізовувати свої права та обов'язки, яка компенсується (балансується) створеною державним регулятором (законодавчими актами) пріоритетністю інтересів та прав означеного (слабого) суб'єкта сімейних правовідносин над інтересами та правами інших суб'єктів сімейних правовідносин [29, с. 308].

Розвиваючи це питання, з позиції аналізу правового статусу (прав та обов'язків) учасників сімейних правовідносин, до слабких суб'єктів сімейних відносин разом з дітьми можна віднести повнолітніх сина (дочку), які продовжують навчання, повнолітніх непрацездатних сина (дочку), непрацездатних батьків, непрацездатних чоловіка, дружину. Проте в ієрархії слабких суб'єктів сімейних відносин пріоритетність та вищий рівень захисту надається саме дітям [29, с. 308].

Пріоритетність інтересів слабого суб'єкта сімейних відносин є одним з визначальних факторів договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми доцільно розглядати бінарно, зокрема:

а) як еталон регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми за договорами;

б) як безпосередній вияв договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

У науці сімейного права відсутнє цілісне бачення засад (принципів) договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми. Зважаючи на це, щонайперше треба запропонувати його дефініцію.

На початку дослідження та представлення авторського поняття засад (принципів) договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми необхідно з'ясувати зміст поняття «принципи права» та «принципи сімейного права».

Термін принцип – (лат. *principium* — начало, основа) вживається як основне вихідне положення якої – небудь наукової системи, теорії, ідеології, засада. Також дане поняття тлумачиться у словнику іншомовних слів, як переконання, правило, норма, яким керуються у житті та поведінці [81].

Великий тлумачний словник сучасної української мови містить наступну дефініцію принципа – особливість, покладена в основу створення або здійснення чого – небудь; спосіб створення або здійснення чогось [37].

У теорії права принципи права виступають, як загальні засади, вихідні положення, які проходять (повинні проходити) через всю структуру права, а саме правосвідомість, правовідносини, а також правозастосовчу практику. Вказується, що кожний принцип є ідеєю, а саме результатом інтелектуальної праці про загальне і найбільш суттєве уявлення про право, правовий світогляд, про цінність права. Як досліджує В. Л. Грохольський поняття «принцип» – це теоретичне узагальнення суті відповідного явища, відображення існуючої реальності і діючих в ній закономірностей. Принципи права є основоположними категоріями, які зі сфери правосвідомості, науки та теорії трансформуються у

сферу правотворення та втілюються у нормах права і правовідносинах [46, с. 121].

В науковій літературі зазначається, що принципи права – це найбільш загальні та стабільні засади, що сприяють утвердженню і забезпеченню суспільних цінностей, виражають сутність права та визначають напрями його подальшого розвитку [99].

Що стосується змісту поняття принципів сімейного права, то Л. М. Баранова розуміє їх як основоположні засади, властиві всім чи більшості інститутів сімейного права, що закріплені у правових нормах. Науковиця зауважує, що саме ці норми, які визначають принципи правового регулювання сімейних відносин, є підґрунтям інших правових приписів, які доцільно врахувати для з'ясування змісту всіх правил, зазначених в СКУ. Переважно принципи сімейного права прописані у відповідних сімейно-правових нормах, застосовуються в судовій практиці, а також під час здійснення учасниками сімейних відносин своїх прав та обов'язків [7, с. 32].

Варто погодитися з позицією М. В. Менджул, яка висвітлює принципи сімейного права як певний стандарт законності, що застосовують під час тлумачення суперечливих законодавчих норм. Принципами сімейного права утверджується автономія суб'єктів сімейних правовідносин та суду під час розгляду сімейних справ [88, с. 129].

Дану позиція поділяють Х. Маркович і О. Рудак, які вказують, що принципи сімейного права є його підґрунтям, на якому формується правове регулювання шлюбно-сімейних відносин [85, с. 153].

Можна стверджувати, що *засади (принципи) договірною регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми* являють собою стрижневі ідеї, що втілені в актах сімейного законодавства, згідно з якими здійснюється договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми та забезпечується реалізація покладених на договірне сімейне право функцій.

Досліджуючи *засади договірною регулювання сімейних відносин* необхідно визначити ключові з них, адже під час гармонізації й уніфікації

національного права та права ЄС пильна увага звертається на принципи договірної права, оскільки вони являють собою основні положення, що не обмежуються визначенням ключових засад виникнення, зміни і припинення договірних відносин. Вони до того ж окреслюють порядок регулювання і функціонування договірних відносин, а також – особливості правозастосовної діяльності їх учасників [54, с. 61].

Як справедливо зауважується в літературі, принцип свободи договору – це центральний принцип у системі принципів договірної права. Це загально визнаний принцип в Європейському Союзі. Згадані засади фігурують у Принципах європейського договірної права [163, с. 129].

Ю. Б. Алексашина слушно вказує, що сучасний соціум визнає договір одним із основних інструментів регулювання взаємовідносин між його членами. У зв'язку з цим на центральне місце виходять питання про свободу договору. Ця дослідниця вказує на можливість сторін договору відступати від вказівок закону та регулювати свою поведінку безпосередньо [1, с. 1].

В. Д. Примаєв зазначає, що свобода є одним з найяскравіших виявів вільного волевиявлення. Вона є похідною від юридичної рівності учасників цивільних відносин. Свобода є ключовою за своїм значенням; вона є ознакою цивільного (приватного загалом) права. Свобода договору, на думку цього правника, наочно маніфестує домінування диспозитивного методу в окресленій сфері правового регулювання [122, с. 226].

Р. І. Таш'ян правильно наголошує, що відповідно до принципу, закріпленого в ст. 6 ЦКУ [170], сторони не обмежені рамками «прокрустова ложа» законодавчих конструкцій, а можуть автономно врегульовувати відносини так, як вони бажають [154, с. 4].

С. В. Панченко визначає, що особливість дії цивільно-правового договору як джерела цивільного договірної права полягає у тому, що згідно з принципом свободи договору його сторони вільні у виборі осіб, умов, території та строку договору. Водночас згаданий дослідник радить застосовувати вимоги інших джерел права у випадках, коли: по-перше, сторони у договорі не визначили його

дію; по-друге, нормативно-правові акти встановлюють обмеження свободи договору. Дія такого договору щодо кола осіб, на думку цього автора, означає поширення його дії як на сторін договору, так і третіх осіб, передбачених договором [107, с. 4].

М. В. Менджул стверджує, що і наукові позиції, і приписи ЦКУ про формулювання свободи договору відповідають європейському підходу. Як стверджує ця правознавиця, це забезпечує максимальну свободу застосування лише правомірних і пропорційних обмежень із гарантуванням справедливості та недискримінації. Крім того, йдеться про забезпечення захисту інтересів слабших контрагентів (споживачів) і балансу публічних та приватних інтересів [87, с. 114].

А. В. Луць стверджує, незважаючи на те, що окрема стаття ЦКУ має назву «Свобода договору», в ній неповно висвітлено зміст договірної свободи в цивільному праві. Адже, за висновками цієї вченої, крім можливості вибору контрагента та визначення змісту договору, свобода договору включає також: вільний вияв волі особи на вступ у договірні відносини; свободу вибору сторонами форми договору; право сторін укладати як договори, передбачені законом, так і договори, законом не передбачені, але йому не суперечать; право сторін за своєю угодою змінювати, розривати або продовжувати дію укладеного ними договору; визначати способи забезпечення договірних зобов'язань; право встановлювати форми (міри) відповідальності за порушення договірних зобов'язань тощо. Зазначені вище аспекти договірної свободи закріплені в інших приписах цивільного законодавства. Однак в узагальненому вигляді мусять розкривати зміст поняття свободи договору [82, с. 2].

За висновками Є. О. Харитонova, принцип «свобода договору» полягає в наданні особі користуватися на власний розсуд двома можливостями:

1) можливості укладати договори або утримуватися від їхнього укладення;

2) можливості визначати зміст договору на власний розсуд, з огляду на зустрічну волю контрагента і обмеження щодо окремих положень договору, встановлені законом [166, с. 16].

Свобода договору, на переконання З. В. Ромовської, є одним із видів свобод учасників цивільних відносин. Вона базується насамперед на ст. 1 ЦКУ, в якій вільне волевиявлення є складовою генетичного коду цих відносин. Тому першим елементом свободи договору є неможливість зтягування когось у договірні відносини. Вчена також наголошує, що на сторожі дотримання цієї заборони стоїть чимало статей ЦКУ, що визначають наслідки укладення договору під страхом насильства, в результаті помилки, обману, використання психічного нездоров'я, матеріальної скрути чи інших проявів недоброчесності з боку контрагента. Другим проявом договірної свободи є визначення сторонами його змісту. Сила договору, як справедливо відзначається, проявляється у наданні сторонам права: а) укласти договір, якого немає в законі; б) заповнити для себе прогалини, які є в законі; в) відступити від приписів закону і врегулювати свої відносини на власний розсуд, тобто інакше. Крім того, З. В. Ромовська наголошує, що на стадії існування договірних відносин сторони вільні у внесенні змін та доповнень [140, с. 21-22].

О. С. Яворська наголошує, що договірне право і договір, який є його базовою категорією, «першою скрипкою», являють собою унікальні соціально-правові конструкції приватного права. Вони обумовлюють його специфіку і водночас надають учасникам приватних відносин якнайширшу свободу дій, надають змогу самим бути своєрідними «законодавцями» для себе, але в рамках, визначених правом, як соціальним досягненням. *Conventio facit Legem* – договір створює право [189, с. 156-157].

За визначенням І. В. Болокан, свобода договору – це принцип договірного права. Згідно з ним сторони є вільними в укладенні договору, у виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦКУ, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості [19, с. 27].

В. О. Горєв зазначає, що ця свобода реалізується через загальний правовий дозвіл, якому кореспондують конкретні позитивні зобов'язування та заборони. На стадії укладення договору такий правовий дозвіл наповнюється

суб'єктивними цивільними правами та охоронюваними законом інтересами оферента та акцептанта, а потім (після укладення договору) – цивільними правами та законними інтересами сторін договору [40, с. 4].

У літературі запропоновано деталізувати закріпленій в ст. ст. 3, 6 та 627 ЦКУ принцип свободи договору, закріпивши автономію волі сторін і їх право вільно укладати та визначати зміст договорів у межах імперативних норм [43, с. 35].

Т. Я. Схаб-Бучинська розглядає категорію «свобода договору» у двох значеннях. У широкому значенні договірна свобода є принципом цивільного права, що гарантує вільне волевиявлення суб'єкта під час реалізації договороздатності. У вузькому – як право сторін вільно укладати, змінювати чи розривати договір, обирати контрагента, визначати вид, форму та зміст договору, дотримуючись вимог закону та моральних засад суспільства [152, с. 8].

Т. О. Родоман зазначає, що можливість будь-коли змінити умови договору впливає зі свободи договору. Зміст цього принципу в світлі зміни умов договору зводиться до:

- а) свободи особи вільно вступати у договірні відносини;
- б) свободи сторін вільно обирати вид договору (як поійменованій, так і непоійменованій);
- в) свободи сторін самостійно визначати умови (зміст) договору;
- г) свободи сторін у період дії договору змінювати (або повністю, або частково) зобов'язання, що впливають із нього [135, с. 4].

В. І. Труба наголошує, що за статтями 6, 627 ЦКУ цей принцип є визначальним і надає особі право вільно вирішувати, чи укладати договір, а також узгоджувати його зміст, окрім випадків, коли це прямо заборонено законом або суперечить суті відносин між сторонами [159, с. 267-268].

Принцип свободи договору, за Д. В. Кущерець, базується на тому, що кожна свобода у безумовному порядку має свої межі та міру, яка визначається законом, договором або звичаєм. Вона, за словами цієї правознавиці, як абсолют

ніколи не мала місця в цивільному праві. Однак принцип свободи договору полягає у можливості сторін самостійно обирати контрагента, визначати умови договору, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Її зміст виявляється у таких положеннях:

а) можливості сторін діяти у власних інтересах відповідно до власного досвіду та моральних засад, щодо справедливості, добросовісності та розумності в питаннях про охорону та захист власного майна та майнових прав;

б) самостійності та незалежності у виборі засобів охорони цих майнових прав;

в) наявності умов договору, що зазначають певні наслідки, серед яких наслідки майнового характеру при їх порушенні (ч. 1 ст. 628 ЦКУ);

г) обов'язковості виконання договору (ст. 629 ЦКУ);

д) у захисті майнових прав шляхом тлумачення умов договору (ст. 213, 637 ЦКУ);

є) можливості врегулюванні переддоговірних спорів (ст. 649 ЦКУ), що є дією охоронного характеру з можливістю точного захисту майнових прав у майбутньому;

ж) розірванні, зміні договору є заходами охоронно-захисного характеру. Адже одна зі сторін унаслідок істотного порушення стороною договору позбавляється того, на що вона розраховувала під час укладення договору (ч. 2 ст. 651 ЦКУ).;

з) застосування способів забезпечення виконання зобов'язань – неустойки, поруки, гарантії, застави, притримання, завдатку (ч. 1 ст. 546 ЦКУ), що є попередженням порушення майнових прав іншої сторони, правовою гарантією виконання основного договору, відіграє роль забезпечення виконання договору (іпотека, банківський кредит);

и) допустимості обмеження прав лише для збереження рівності сторін;

і) використанні засобів заохочення та відповідальності, які встановлюються договором або актами цивільного законодавства (ч. 3 ст. 14 ЦКУ);

л) забороні односторонньої відмови від зобов'язання або зміни його умов (ст. 525 ЦКУ) [78, с. 231-232].

А. В. Зеліско зміст принципу свободи договору визначає як можливість сторін самостійно вирішувати питання договірних зобов'язань у межах права та принципів справедливості, добросовісності й розумності [59, с. 75].

М. М. Великанова констатує, що свобода договору не є абсолютною – вона обмежується добросовісністю, справедливістю та імперативними приписами, які забезпечують баланс приватних і публічних інтересів [36, с. 12].

В. А. Ватрас зазначає, що свобода договору в аспекті регулювання сімейних відносин, є обмеженою. У разі порушення певних обмежень щодо зміни правового положення подружжя, батьків та дітей у сімейних відносинах, за справедливими висновками цього вченого, здійснюється нормативне регулювання (відповідно до вимог положень сімейного законодавства, а не певного сімейного договору), а не індивідуальне регулювання [33, с. 542].

В. О. Кожевникова класифікує обмеження договірної свободи за низкою критеріїв:

1) за суб'єктивним складом учасників, що укладають сімейний договір (подружжя, батьки та діти, інші учасники сімейних відносин);

2) за предметом сімейно-правового договору (щодо немайнових благ, щодо майнових благ);

3) за законодавчими вимогами щодо форми та посвідчення (усна форма, проста письмова форма, складна письмова форма);

4) за обов'язковості фіксації обмежень у сімейному договорі (обов'язкові, не обов'язкові (добровільні));

5) за строком правової дії (строкові, безстрокові);

6) за наявності зустрічного надання (оплатні, безоплатні) [67, с. 48].

В. І. Труба зазначає, що хоча в сімейному праві розширюється договірне регулювання, основні відносини здебільшого врегульовуються законом. Договори у сімейному праві мають особливі вимоги й обмеження, відмінні від цивільно-правових договорів. Сімейне законодавство України базується на

засадах рівності учасників сімейних правовідносин і диспозитивному методі, однак тлумачити його слід не лише за принципом «дозволено все те, що не заборонено законом», а й за правилом «дозволено те, на що вказано в законі». Цей підхід використовують суди під час тлумачення загальних засад сімейного законодавства. Вони потрібні для оцінювання меж можливої поведінки учасників сімейних правовідносин [159, с. 361-362].

Погоджуємося з думкою, В. Никифорак, що існує низка причин, які спонукали законодавця встановити обмеження дії принципу свободи договору. Лівова частка з них пов'язана з необхідністю дотримання балансу інтересів окремих осіб і всього суспільства загалом. Метою обмежень принципу свободи договору є нормальне (належне) функціонування економіки, безперервний розподіл (обіг) товарів, робіт і послуг серед суб'єктів цивільних правовідносин, а також дотримання загальних засад приватного права – розумності, добросовісності та справедливості [101, с.109].

Отже, диспозитивне договірне регулювання відносин між матір'ю, батьком і дітьми означає пріоритет волі (можливість (свобода) спільно визначати на власний розсуд умови реалізації прав та виконання обов'язків) учасників договору порівняно з волею українського законодавця (загальним нормативно визначеним порядком реалізації прав та виконання обов'язків) щодо тих питань, щодо яких відсутні нормативно визначені обмеження та заборони.

Цивільний кодекс України (ч. 3 ст. 6) надав перевагу договору порівняно із законом (з певними винятками) і у такий спосіб суттєво розширив сферу диспозитивного регулювання цивільних відносин і можливості для розсуду сторін. Все це стосується матері, батька і дітей як суб'єктів сімейних правовідносин. За законодавчим рішенням стоїть визнання пріоритету інтересів особистості, автономії волі приватної особи, яка зможе для себе обрати або прийняти індивідуальні сімейні права та обов'язки, чи все ж таки скористатися ustalеними правилами, виробленими суспільною практикою і які набули сімейно-правової форми.

Свобода уможлиблює суб'єкта сімейного права діяти на власний розсуд (автономно), проте у певних випадках у межах – у легітимно окресленому полі, тобто не порушувати межі здійснення сімейних прав.

В контексті диспозитивності та свободи договірного регулювання відносин між матір'ю, батьком і дітьми необхідно зважувати на те що можливість вільного регулювання сімейних відносин обмежується:

а) необхідністю не суперечити актам законодавства (не порушувати їх імперативні вимоги);

б) необхідністю відповідати моральним засадам суспільства (квазі-нормам);

в) необхідністю враховувати інтерес (пріоритетність інтересу) слабкого суб'єкта (учасника) сімейних відносин (дитини, повнолітнього сина/дочки що продовжує навчання, непрацездатного повнолітнього сина/дочки, непрацездатних матері/батька тощо).

Засади справедливості, добросовісності, розумності, відповідність моральним засадам суспільства, закріплених у ч. 9 ст. 7 СКУ, можна віднести до засад договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми. У літературі їх називають морально-правовими принципами [178, с. 1-20]; вони є оціночними категоріями в сімейному праві, тобто встановленими законодавцем контурними формулюваннями значимих обставин, що мають невичерпний зміст, конкретизація якого віддана на розсуд суб'єкта правозастосування шляхом їх витлумачення останнім у конкретних сімейних правовідносинах [176, с. 6].

За визначенням С. М. Бервено, принцип справедливості в договірному праві відтворює об'єктивну відповідність змісту договірного зобов'язання правовим приписам, відсутність у ньому дискримінаційного або іншого шкідливого дисбалансу в правах і обов'язках сторін та у їх правовому статусі, якщо інше прямо не встановлено законом [10, с. 134].

Т. В. Боднар зазначає, що справедливість у виконанні зобов'язань полягає з одного боку в такій поведінці кожної з сторін зобов'язання стосовно до своїх

прав і обов'язків, яка б виключала необ'єктивні (неупереджені, несправедливі) дії сторін зобов'язання стосовно одна одної, а із другого – в справедливій (об'єктивній, неупередженій, з огляду на етичні та інші моральні аспекти) оцінці судом поведінки суб'єктів зобов'язальних правовідносин. Згадана вчена вважає, що справедливість під час виконання договірною зобов'язання втілюється в:

- а) неупередженій поведінці сторін зобов'язання;
- б) об'єктивній, всебічній і адекватній оцінці ними своїх дій і дій іншої сторони зобов'язання;
- в) суворому, точному слідуванню вимогам закону і умовам договору, які, своєю чергою, мають бути справедливими;
- г) незловживанні правом і врахуванні інтересів іншої сторони зобов'язання;
- г) забезпеченні (дотриманні) принципу юридичної рівності сторін договірною зобов'язання [18, с. 183].

За висновками Н. Ю. Голубевої, судами застосовується принцип справедливості (у сукупності із принципом розумності) у спорах про відшкодування шкоди, особливо моральної, де принципи розумності та справедливості взагалі є ледве не єдиним орієнтиром у визначенні конкретної суми відшкодування. Вона наголошує, що якими б не були суб'єктивними критерії справедливості та розумності під час визначення розміру моральної шкоди, інших (кращих) у праві не існує [39, с. 12-13].

За визначенням О. Є. Кухарєва, справедливість являє собою оціночну моральну категорію, коли відносини встановлюються згідно з вимогами права, заслуг та ролі особистості, загальних засад існування суспільства. Справедливість ще визначають як здійснення своїх прав і виконання обов'язків на законних чесних підставах [77, с. 19].

Д. В. Кущерець наголошує, що справедливість у договірних правовідносинах полягає в усвідомленні меж умов договору, переступивши які порушуються права іншої сторони. Справедливість у приватноправових

відносинах є паритетом прав та зобов'язань сторін, відсутність якого свідчить про несправедливість, навіть у разі наведення аргументаційного виправдання своїх дій іншою стороною зобов'язання або договору [78, с. 233].

І. В. Жилінкова справедливість розуміє як правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення до іншої особи, врахування її інтересів, рівноваги між протилежними інтересами. [148, с. 35].

На думку Є. О. Харитонова, справедливість полягає у відповідності вимог законодавства можливостям учасників сімейних відносин їх виконувати [166, с. 18].

В. М. Чернега трактує справедливість як одну з морально-правових ідей збалансованого регулювання сімейних відносин [178, с. 9].

Л. В. Красицька вважає, що справедливість є суб'єктивно-об'єктивною категорією, яка визначає певний баланс інтересів окремих суб'єктів та інтересів суспільства, відповідність усталеним у суспільстві засадам, правовим приписам, зважаючи, що право є мірилом справедливості. Вчена зазначає, що справедливість як принцип здійснення особистих та майнових прав батьків і дітей виявляється під час визначення способів участі у вихованні та спілкуванні з дитиною того з батьків, хто проживає окремо від неї, під час визначення розміру аліментів на утримання дитини тощо [73, с. 174].

М. В. Менджул справедливість у сімейному праві визначає як установлені нормами сімейного права, а також такі, що їм не суперечать, обсяг та межі здійснення і захисту прав та інтересів учасників сімейних відносин, що є недискримінаційними та пропорційними [89, с. 10].

У розумінні Ю. А. Тоботи принцип справедливості в цивільному праві є властивістю, що зумовлена добросовісністю і розумністю учасників цивільних правовідносин, яка визначає характер взаємовідносин таких учасників у цивільному обороті або співвідношення певних явищ в межах цивільного права (зокрема, прав та обов'язків) і пов'язана з можливістю застосування до винної в цивільному правопорушенні особи заходів цивільно-правової

відповідальності, пропорційних характеру вчиненого правопорушення [158, с. 6].

У літературі з цивільного права добросовісність означає чесність та відсутність бажання обманути контрагента, а також правильність з виконання своїх зобов'язань, повагу та довіру до контрагентів за договірними зобов'язаннями [169, с. 66].

Н. С. Кузнєцова дійшла висновку, що засади добросовісності конкретизуються як загальний обов'язок кожної сторони:

- а) вчинити все, що взаємно полегшить виконання зобов'язання, уникати того, що може їх ускладнити або унеможливити їх виконання;
- б) уникати порушення прав іншої сторони;
- в) насправді робити спільно все, що треба для досягнення мети договору;
- г) надавати необхідну інформацію про виконання первісних дій з реалізації зобов'язання [76, с. 13].

О. В. Басай добросовісність розглядає в таких аспектах:

- а) у суб'єктивному – вона є невинною помилкою (незнання) суб'єкта щодо протиправності своєї поведінки. Водночас несумлінність є знання про свою протиправність, а також невибачне незнання про свою протиправність;
- б) в об'єктивному – вона означає, що відтворює в собі уявлення про мораль та спрямована на забезпечення співвідношення балансу приватних інтересів суб'єктів [8, с. 22].

На думку С. М. Бервено, в договірних відносинах добросовісною має вважатися така поведінка сторони, яка знаючи (повинна була знати), що здійснення нею або іншою стороною прав або виконання договірних обов'язків може призвести до негативних наслідків, не вжила доступних їй заходів для їх усунення. Інакше вона має вважатися недобросовісною з настанням для неї тих чи інших правових наслідків [10, с. 194-195].

Т. В. Боднар зазначає, що принцип добросовісності у зобов'язальному праві можна визначити як засаду, що передбачає сумлінну і чесну поведінку

суб'єктів при виконанні своїх суб'єктивних обов'язків і здійсненні своїх суб'єктивних прав у зобов'язальних правовідносинах [18, с. 182].

В. М. Чернега добросовісність визначає як морально-правову ідею, відповідно до якої формується сімейно-правове регулювання відносин на підставі вимоги порядності, добрих намірів, дбайливості учасників, максимально можливого сприяння досягненню спільних цілей сім'ї [178, с. 10].

Добросовісність у здійсненні особистих та майнових прав батьків і дітей, як відзначено в літературі, зумовлюється рівнем духовного і морального розвитку дитини, правосвідомістю та рівнем правової культури батьків. Однак вона є не лише суб'єктивною оцінкою, яку особа дає своїй поведінці, а й суспільною оцінкою поведінки особи.

Добросовісною, за висновками Л. В. Красицької, є така поведінка особи, яка передбачає усвідомлення особою своїх вчинків і зіставлення їх з усталеними в суспільстві вимогам щодо корисної поведінки, яка не порушує права інших осіб і надає змогу задовольнити особисті потреби. Водночас така поведінка підлягає оцінці й з боку інших осіб, зокрема членів сім'ї, вихователів, вчителів, громадськості тощо. Під час здійснення своїх сімейних прав дитина діє в межах своїх переконань і уподобань, що сформувалися в сім'ї. Саме тому поведінка батьків впливатиме й на поведінку дітей. Зрештою, добросовісність дитини у здійсненні сімейних прав залежить від добросовісності її батьків [73, с. 175].

Д. В. Кушерець окреслює принцип добросовісності як точність, вчасність, якість виконання договірних зобов'язань зумовлених добросовісністю поведінки кожної із сторін зобов'язання [78, с. 233].

Логічно солідаризуватися з тим, що пов'язувати добросовісність із нормами моралі або з належним виконанням цивільних обов'язків є спірним. Адже такі підходи, як зауважує В. М. Чернега, унеможливають визначити зміст принципу добросовісності. Згідно з першим аргументом цього вченого, моральні норми є значно ширшим поняттям, що виключає можливість пояснення добросовісності як вузької за змістом категорії. Другий аргумент зводиться, на думку цього автора, до того, що належне виконання обов'язків, як

і непорушення прав інших осіб є нічим іншим як правомірною поведінкою. Порушення зазначених меж призводить до цивільної відповідальності. Тоді як порушення вимоги добросовісності має інші наслідки [175, с. 202-203].

За визначенням Є. О. Харитонова, принцип розумності в сімейному праві означає зважене ставлення до визначення змісту норм та свідоме дотримання останніх» [166, с. 18].

В. М. Чернега розумність окреслює як морально-правову ідею, на якій базується сімейно-правове регулювання відносин на підставі об'єктивного віддзеркалення дійсності, доцільності, помірності, поміркованості та розсудливості [178, с. 11].

За висновками Л. В. Красицької, розумність означає оцінку поведінки суб'єкта з позиції доречності саме такої поведінки, така оцінка проводиться не тільки дитиною, матір'ю та батьком дитини, а й іншими суб'єктами. На думку цієї правознавиці, розумність як принцип здійснення прав батьків і дітей яскраво проявляється під час виховання дитини в обранні батьками методів та прийомів виховання, у здійсненні права дитини на утримання і відповідно виконанні батьками обов'язку з утримання дитини, коли визначається розмір аліментів, що стягуються за рішенням суду на утримання дитини, або батьки визначають розмір аліментів, укладаючи договір про утримання дитини [73, с. 175].

О. В. Басай обґрунтовує, що поняття розумності враховується:

а) законодавцем під час конструювання цивільно-правових норм;
б) учасниками цивільних відносин, які, реалізуючи свої права та обов'язки, мають не зловживати правом. Вагоме значення вона має для діяльності судів які під час вирішення певної цивільної справи мають виходити з вимоги розумності [8, с. 22].

С. М. Бервено робить висновок, що розумними мають вважатися звичайні дії, що є адекватними стану договірного зобов'язання і які може вчиняти сторона договору згідно її середнього рівня інтелекту та життєвого досвіду, а також професійного статусу юридичних осіб [10, с. 195].

За висновками Д. В. Кушерець, принцип розумності означає:

- а) логічність поведінки, яка полягає в усвідомленні її значимості самою собою;
- б) усвідомлення ризиків, які можуть мати місце в договірних правовідносинах;
- в) розуміння того економічного результату, на який сподівається особа, укладаючи договір [78, с. 232].

У літературі з приватного права відзначено, що вона обумовлює раціональність волевиявлення, усвідомленість правових наслідків учинених дій, дотримання меж здійснення суб'єктивних цивільних прав. Розумними є дії особи, яка наділена нормальним, середнім рівнем інтелекту, знань і життєвого досвіду, що дають змогу їй адекватно оцінювати ситуацію, моделювати в ній свою поведінку і здійснювати волевиявлення, а також передбачати його можливі наслідки [77, с. 19].

Ю. А. Тобота розумність інтерпретує як пов'язану з добросовістю і справедливістю властивість зовнішнього прояву поведінки особи з точки зору правомірності, обґрунтованості, доцільності такої поведінки, а також можливості передбачення особою обставин, які можуть вплинути на її права та обов'язки і права та обов'язки інших учасників правовідносин [158, с. 7].

За висновками Є. О. Мічуріна, справедливість, добросовісність та розумність забезпечують можливість виваженого застосування закону, зокрема: із додержанням гуманізму, здорового глузду, суспільних цінностей та моральних засад, неприпустимість зловживання цивільними правами; перешкодження використанню закону у неправових цілях [94, с. 13].

За висновками Т. В. Боднар, значення принципів добросовісності, розумності і справедливості, які належать до морально-правових принципів, під час виконання договірних зобов'язань полягає в такому:

- а) за відсутності нормативно-правового або договірного регулювання відносин, що пов'язані із виконанням зобов'язання, зазначені принципи

виконують функцію регулятора прав і обов'язків сторін зобов'язання; вони є орієнтиром можливої поведінки суб'єктів зобов'язання;

б) за наявності нормативно-правового або договірною регулювання відповідних відносин принципи добросовісності, розумності і справедливості є додатковими критеріями оцінки дій (бездіяльності) суб'єктів зобов'язання, що має значення для визначення ступеня вини і розміру майнових санкцій, що можуть бути застосовані до правопорушника в разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання [18, с. 184].

У літературі національного сімейного права порівнюються засади добросовісності та розумності, зокрема: якщо «добросовісність» є категорією моральною, відображаючи врахування особою інтересів інших учасників правовідносин, публічного інтересу тощо, то «розумність» – інтелектуальною, що означає адекватність оцінки особою цінності суб'єктивного права, доцільності своїх дій, наслідки здійснення або нездійснення нею права [166, с. 18].

У цьому контексті Р. О. Стефанчук у давній науковій публікації «Проблеми реформування та кодифікації сімейного законодавства в Україні» зазначає, що моральні засади доволі хитка оціночна правова конструкція, яка ніколи не може бути об'єктивно виміряна, оскільки кожна людина має свої суб'єктивні уявлення про моральні засади суспільства, що залежать від того, в якій сфері суспільного співжиття вона знаходиться [150, с. 140].

Моральні засади суспільства, як зазначає М. О. Стефанчук, ніде об'єктивно не закріплені, щодо них відсутня єдина точка зору суспільства і уявлення суду першої інстанції про моральні засади суспільства можуть відрізнятися від поглядів суду другої інстанції і, зрештою, кожна соціальна група має свої моральні засади, тому не зрозуміло, який саме критерій слід брати за мірило [149, с. 143].

За висновками Є. О. Харитонова, моральні засади суспільства вимагають врахування під час встановлення правил поведінки у сфері сімейних відносин світоглядного підґрунтя, ментальності, традицій та звичаїв, котрі сформувалися

протягом тривалого часу і свідомо передаються від покоління до покоління [166, с. 18].

В. М. Чернега принцип відповідності моральним засадам суспільства інтерпретує як морально-правову ідею, на якій ґрунтується сімейно-правове регулювання відносин на підставі усталених поглядів на сім'ю, що склалися у свідомості членів соціуму на основі уявлень про добро, людяність, гідність, совість (моральний обов'язок), та інші загальнолюдські цінності, які набули значення панівних у суспільстві [178, с. 11-12].

М. В. Менджул поняття принципу відповідності моральним засадам суспільства (моральність) визначає як фундаментальну ідею правового регулювання сімейних відносин, що ґрунтується на стійких моральних поглядах про сім'ю, шлюб, відносини батьків та дітей у взаємозв'язку із усвідомленими уявленнями людини про добро, гідність та інші загальнолюдські цінності [89, с. 10].

Варто погодитися з думкою С. І. Шимон, яка стверджує, що вимога про відповідність моральним засадам суспільства стає тою вихідною ідеєю (концептом), що формує договірні, а також окремі законодавчі конструкції СК України, та поряд із цим пронизує всю систему сімейного права, обумовлює її динаміку, дозволяє їй здійснювати свої унікальні функції [185, с. 263].

Важливими також є максимальне врахування інтересів дитини та повнолітніх непрацездатних членів сім'ї (ст. 8 СКУ), рівності прав та обов'язків матері, батька щодо дітей (ст. 141 СКУ), а дітей – щодо матері, батька (ст. 142 СКУ). Їх можна віднести до засад договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Аналізуючи зазначене можна дійти висновку, що свобода договірного регулювання досліджених сімейних відносин обмежується низкою наступних факторів: необхідністю не суперечити актам законодавства, відповідати моральним засадам суспільства та враховувати інтереси (пріоритетність інтересу) слабого суб'єкта (учасника) сімейних відносин (дитини,

повнолітнього сина, дочки, що продовжує навчання, непрацездатного повнолітнього сина, дочки, непрацездатних матері, батька тощо).

Межі договірної свободи матері, батька і дітей як суб'єктів сімейних правовідносин полягають в тому, що вони: по-перше, не мають права вибору сторони сімейного договору; по-друге, мають право формувати умови сімейних договорів, зважаючи на: а) їхню правозгідність; б) релевантність засадам справедливості, добросовісності, розумності, моральним засадам суспільства, максимальному врахуванню інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини та повнолітніх непрацездатних членів сім'ї тощо), рівності прав та обов'язків матері, батька щодо дітей, а дітей – щодо матері, батька.

Підсумовуючи зазначимо, що систему принципів договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми складає сукупність основоположних (стрижневих) ідей, взаємопов'язаних правових та моральних засад, що втілені у законодавчих актах і базуються на загально визнаних цінностях суспільства (справедливість, розумність, добросовісність, взаємоповага тощо), які визначають загальні умови договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

1.2. Місце договорів між матір'ю, батьком і дітьми в системі сімейних договорів

Варто зазначити, що ще в Стародавньому Римі договір вважався угодою двох або більше сторін щодо взаємних прав та обов'язків; він був одним із головних формальних джерел закріплення правовідносин між сторонами. Нині договори за своєю сутністю є досить різноманітними. Вони, навіть, якщо ґрунтуються на однакових засадах, мають істотні особливості [58, с. 158].

Українська романистка і цивілістка С. Д. Гринько, зважаючи на потенціал договору, охарактеризувала його як підставу виникнення зобов'язань за римським приватним правом [41, с. 22-26].

Конструкція договору, як наголошує Н. С. Кузнєцова, є одним із найвизначніших досягнень світової правової культури. Адже договір є універсальним інструментом правового регулювання. Водночас із традиційним застосуванням у сфері приватного права, в сучасних умовах він застосовується у сфері публічного права [75, с. 6].

Проблемами систематики сімейних договорів переймалися українські вчені: Т. С. Андрущенко, Т. В. Боднар, М. В. Бориславська, В. А. Ватрас, І. В. Жилінкова, М. В. Логвінова, О. В. Михальнюк, О. В. Розгон, З. В. Ромовська, В. М. Чернега, Б. В. Фасій та ін. Проте донині не досягнуто консенсусу в цих питаннях. Тому вкрай актуальним є питання про визначення місця договорів між матір'ю, батьком і дітьми в системі сімейних договорів.

Розробниця СКУ З. В. Ромовська презентує свою систематику договорів між матір'ю, батьком і дітьми, але наголошує, що наведений нижче перелік не є вичерпним. Адже членам сім'ї та родичам не заборонено укладати інші договори, що спрямовані на врегулювання сімейних відносин між цими суб'єктами сімейного права, якщо ці договори не суперечитимуть імперативним приписам СКУ та інших законів, а також відповідатимуть моральним засадам суспільства. Згадана вчена зазначає, що СКУ уможлиблює укладання низки сімейних договорів, зокрема:

- 1) шлюбного договору (ст. 92);
- 2) договору про розірвання шлюбу (ст. 109);
- 3) договору дружини та чоловіка про надання утримання (ст. 78);
- 4) договору дружини та чоловіка про припинення права на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухомість (ст. 89);
- 5) договору матері та батька про сплату аліментів на дитину (ст. 189);
- 6) договору матері та батька дитини про припинення права дитини на аліменти у зв'язку із набуттям права власності на нерухомість (ст. 190);
- 7) договору дружини та чоловіка про визначення порядку користування нерухомістю (ст. 66);
- 8) договору про поділ нерухомого майна (ст. 68) [139].

Представник науки сімейного права В. М. Чернега виокремлює:

- 1) договори подружжя;
- 2) договори жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу;
- 3) договори батьків щодо виховання та утримання дитини;
- 4) договори між батьками та дітьми;
- 5) договори родичів;
- 6) сімейні договори соціального сприяння [180, с. 103].

За висновками О. В. Михальнюк, до сімейних договорів належать:

- 1) договори про встановлення договірного режиму майна подружжя:
 - а) договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності;
 - б) договір про порядок користування спільним та роздільним майном подружжя;
 - в) договір про поділ спільного майна подружжя;
 - г) договір про виділ частки нерухомого майна одного з подружжя зі складу всього майна.
- 2) аліментні договори:
 - а) договір подружжя про надання утримання;
 - б) договір подружжя про припинення права на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухомість або одержанням одноразової грошової виплати;
 - в) договір про сплату аліментів;
 - г) договір про припинення права на аліменти на дитину в зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно;
 - г) договір дружини та чоловіка, що укладається при розірванні шлюбу, про те, яку матеріальну участь у забезпеченні життя їхніх дітей братиме той з батьків, хто проживатиме окремо.
- 3) договори про виховання дітей:

а) договір щодо здійснення батьками батьківських прав та виконання обов'язків;

б) договір дружини та чоловіка, що укладається при розірванні шлюбу, про те, з ким із них після розірвання шлюбу проживатимуть діти, яку немайнову участь у забезпеченні їхнього життя братиме той з батьків, хто проживатиме окремо.

4) шлюбні договори [91, с. 87-90].

О. В. Розгон до системи договорів у сімейному праві відносить договори:

1) спрямовані на регулювання майнових правовідносин подружжя і фактичного подружжя:

а) між подружжям щодо спільного та роздільного майна;

б) про надання утримання одному із подружжя і припинення права на утримання при набутті права власності на нерухоме майно або отриманні одноразової грошової виплати;

в) між фактичним подружжям щодо майна;

г) між фактичним подружжям про надання утримання одному з них.

2) договори, що спрямовані на регулювання особистих немайнових і майнових правовідносин між батьками та дітьми:

а) про здійснення батьківських прав і виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини;

б) про визначення порядку проживання дітей при роздільному проживанні батьків (у разі розірвання шлюбу) та участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживатиме окремо;

в) про сплату аліментів на дитину;

г) про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з переданням права власності на нерухоме майно;

г) про утримання повнолітніми дітьми непрацездатних батьків.

3) договори, що спрямовані на регулювання відносин між батьками-вихователями та органом опіки та піклування з передання дітей-сиріт до сім'ї на виховання:

- а) про патронат;
- б) про влаштування дітей до прийомної сім'ї;
- в) про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу.

4) договори, які опосередковано пов'язані з сімейними відносинами:

- а) передшлюбні, що пов'язані із приготуванням до державної реєстрації шлюбу і весілля;
- б) про організацію державної реєстрації шлюбу та весілля;
- в) про організацію державної реєстрації шлюбу за 24 години;
- г) сурогатного материнства;
- г) про наставництво [136, с. 72-73].

У науковій літературі наголошено, що не всі договори, що фігурують у СКУ, є сімейними, оскільки сімейно – правовий договір регулює відносини між фізичними особами. Приміром, особливий суб'єктний склад і специфічну природу має договір про патронат. За ст. 252 СКУ юридична особа (орган опіки та піклування) та патронатний вихователь є сторонами договору про патронат. Орган опіки та піклування не набуває за цим договором сімейних прав і обов'язків. Стосовно другої сторони договору, то він має певні контролюючі функції, що не притаманно юридичній природі сімейного договору. Отже, договір про патронат має інший суб'єктний склад і особливу правову природу [17, с. 15; 154, с. 44].

Аналізуючи норми СКУ зауважимо, що систему сімейних договорів складають:

1) договори подружжя, які поділяються на:

- договори подружжя щодо їх майна, до яких належать: договір про відчуження одним із подружжя на користь іншого з подружжя своєї частки в праві спільної власності подружжя без виділу цієї частки (ч. 2 ст. 64 СК); договір про визначення порядку користування майном (ст. 66 СК); договір про поділ майна подружжя (ст. 69, ст. 70 СК); договір про виділ частки одного із подружжя зі складу всього подружнього майна (ч. 2 ст. 69 СК);

- договори подружжя про надання утримання, до них відносяться: договір про надання утримання (ст. 78 СК); договір про припинення права на утримання замість набуття права власності на нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати (ст. 89 СК);

- шлюбний договір (ст. ст. 92 - 103 СК).

2) договори осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, а саме: договір про визначення правового режиму майна (ст. 74 СК); договір про припинення права на утримання (ч. 3 ст. 91, ст. 89 СК).

3) договори батьків щодо виховання та утримання дитини: договір про визначення місця проживання дитини у разі розірвання шлюбу та порядку участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто буде проживати окремо (ч. 1 ст. 109 СК); договір подружжя про розмір аліментів на дітей після розірвання шлюбу (ч. 2 ст. 109 СК); договір щодо здійснення батьками батьківських прав та виконання обов'язків (ч. 4 ст. 157 СК); договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СК); договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СК).

Укладення перелічених договорів прямо передбачається та регламентується актами сімейного законодавства.

Однак, у ч. 2 ст. 9 СКУ визначена можливість укладання непоіменованих договорів між особами, які проживають однією сім'єю, а також родичами за походженням, відносини яких не врегульовані цим кодексом. Загальна норма наведена в ч.1. ст. 9 СКУ передбачає можливість подружжя, батьків дитини, батьків та дітей, інших членів сім'ї та родичів, відносини між якими регулює цей Кодекс, врегулювати свої відносини за домовленістю (договором). Ч. 2 ст. 7 СКУ визначає, що сімейні відносини можуть бути врегульовані за домовленістю (договором) між їх учасниками.

Крім того, стаття 8 СКУ визначає можливість субсидіарного (додаткового) регулювання сімейних відносин нормами Цивільного кодексу України за умови, якщо особисті немайнові та майнові відносини між

подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані нормами сімейного законодавства.

Із зазначеного випливає, що законодавство дозволяє укладати договори, які не встановлені у СКУ. Сторони в договорі можуть визначити для себе правила поведінки, які не містяться в СКУ та укласти договір, що регулює сімейні відносини, які не врегульовані законом, дотримуючись вимог СКУ, а саме умови договорів мають не суперечити загальним засадам законодавства та відповідати моральним засадам суспільства.

Аналізуючи зазначене можна прийти до висновку, що чинне сімейне законодавство вможливорює на договірному рівні врегулювати сімейні відносини між матір'ю, батьком та дітьми не лише укладенням договорів, що прямо визначені в законі (СКУ). В сімейно-правовій доктрині серед непомічених у сімейному законодавстві договорів виокремлюють договори: про участь одного з батьків у додаткових витратах на дітей; про утримання повнолітніми дітьми непрацездатних батьків; про утримання повнолітньої дитини в період навчання або дитини з інвалідністю; про утримання батьків повнолітньою дитиною чи неповнолітньою дитиною, якщо вона має достатній дохід та в змозі надавати утримання; про визначення порядку користування спільним майном членів сім'ї та інші договори [23, с. 273].

Варто акцентувати, що у систематиці сімейних договорів, крім помічених договорів, власну «нішу» займають непомічені договори між матір'ю, батьком і дітьми, бачення яких не презентовано в українській літературі з сімейного права.

Більше того, у теорії сімейного права не визначено поняття непомічених договорів між матір'ю, батьком і дітьми.

У науці цивільного права непомічені договори диференційовано за критерієм непередбаченості законодавством на такі групи:

1) непомічені договори, які певним чином відображені в актах цивільного законодавства (інформаційні листи, постанови тощо), однак не

врегульовані ним, (договори надання інформаційних послуг, аутсортингових послуг, медичний договір тощо);

2) непойменовані договори, взагалі не відображені в актах цивільного законодавства (договір сурогатного материнства, договір перекладу текстової інформації, договір аутстафінгу тощо) [90, с. 9].

Наведена вище класифікація непойменованих договорів не видається вдалою, що пов'язано з «розмитістю» критерія за яким вона здійснюється.

Переймаючи досвід науковців цивілістів зазначимо, що *непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми* доцільно окреслити як групу сімейних договорів, не визначених в актах сімейного законодавства, але таких, що корелюються із засадами правового регулювання відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Варто звернути увагу на те, що непойменованість договорів між матір'ю, батьком і дітьми може трансформуватися в пойменованість договорів між матір'ю, батьком і дітьми (їхнє визначення в актах сімейного законодавства). Це дає підстави говорити про мінливість систематики пойменованих (непойменованих) договорів між матір'ю, батьком і дітьми.

У підсумку зауважимо, що в системі сімейних договорів між матір'ю, батьком і дітьми важливе значення (як за змістом регульованих ними сімейних відносин, так і за істотністю їх впливу на впорядкування сімейних відносин) посідають як поіменовані, так і непоіменовані договори. До сімейних договорів між матір'ю, батьком і дітьми доцільно віднести:

– шлюбний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини (ч. 2 ст. 93 СКУ);

– договір про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб (ч.1 ст. 109 СКУ);

– договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо (ч. 2 ст. 109 СКУ);

- договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СКУ);
- договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СКУ);
- договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ);
- сепараційний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання сімейних відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини;
- договір про участь у додаткових витратах на дитину;
- договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття;
- договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам;
- договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків.

22 січня 2026 року Р. О. Стефанчук та інші народні депутати України зареєстрували Проект Цивільного кодексу України (Кодексу приватного права) №14394 [131].

Згідно пояснювальної записки до законопроекту структура нового Цивільного кодексу України побудована за дев'ятьма книгами, що охоплюють ядро приватноправового регулювання та забезпечують цілісність кодифікації: книга перша «Загальна частина», книга друга «Право особисте», книга третя «Право речове», книга четверта «Право інтелектуальної власності», книга п'ята «Право зобов'язань», книга шоста «Право сімейне», книга сьома «Право спадкове», книга восьма «Право приватне міжнародне», книга дев'ята «Публічність прав цивільних». Саме така архітектура спрямована на подолання розпорошеності регулювання, усунення дублювань і колізій між кодифікованими нормами та спеціальними законами, а також на підвищення передбачуваності правозастосування через ясні загальні приписи та послідовне їх інтегрування до всіх інститутів приватного права [131].

Як зазначають автори проекту - книга шоста «Право сімейне» формує сучасну модель регулювання сімейних відносин, яка поєднує конституційний стандарт охорони сім'ї з інструментами юридичної визначеності та договірної автономії учасників сімейних відносин. Ключовою системною і водночас методологічною новелою проекту є повернення сімейно-правового регулювання до структури Цивільного кодексу України як Кодексу приватного права. Це відповідає первісній логіці кодифікації приватного права: сімейні відносини (у їх майновому та значною мірою особистому вимірі) належать до ядра приватноправового регулювання і мають бути узгоджені із загальними засадами, інститутами правочинів, представництва, строків, захисту цивільних прав тощо. Такий підхід є усталеною світовою практикою кодифікації: у багатьох правопорядках сімейне право є частиною цивільних кодексів. Натомість окремі «сімейні кодекси» як самостійні кодифіковані акти у світі є радше винятком і здебільшого історично характерні для правопорядків, на які вплинув радянський/соціалістичний підхід до «відокремлення» сімейного регулювання від цивільного. [131].

Ст. 1549 Проекту ЦК України вводить у законодавчий обіг нову договірну конструкцію - **договір про розподіл батьківської відповідальності**. Відповідно до цієї майбутньої правової норми, батьки мають право укласти договір про розподіл батьківської відповідальності, яким, зокрема, визначити місце проживання малолітньої дитини, участь одного з батьків у вихованні дитини, спілкуванні з нею, заклади освіти чи охорони здоров'я, які має відвідувати дитина, порядок управління майном дитини (питання батьківської відповідальності) або врегулювати окремі з них. Договір про розподіл батьківської відповідальності укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню [131]. Фактично цей договір охоплює умови таких чинних договорів, що передбачені СК України як договір про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб, договір про здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків, а також передбачає новелу щодо можливості вирішення питань щодо управління майном дитини. Що ж

стосується інших договорів між матір'ю, батьком і дітьми як от шлюбний договір, аліментні договори, в тому числі і договір про припинення права на аліменти у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно, то їх правове регулювання особливих змін у Проекті не зазнало. Сподіваємось, що процес рекодифікації цивільного законодавства значно поліпшить правове регулювання договірних відносин між батьками і дітьми.

Актуальним є питання про місце договорів між матір'ю, батьком і дітьми в системі сімейних договорів у зарубіжному сімейному праві. Адже, як підкреслює Н. С. Кузнецова, особливої актуальності набуває розроблення як теоретичних, так і практичних пропозицій, що спрямовуються на створення ефективної й обумовленої європейською практикою системи правовідносин у сфері договірних зобов'язань. Проєвропейський вектор розвитку, за висновками вченої, вимагає від науки приватного права формування нового цивілістичного мислення, сприйняття категорій і конструкцій сьогочасного європейського приватного права [75, с. 6].

Під час ухвалення приписів СКУ стосовно договорів між батьками і дітьми, законодавець врахував європейський досвід правового регулювання договорів між матір'ю, батьком і дітьми. Проте з 2002 року донині цивільне та сімейне законодавство європейських держав суттєво змінилося. Все це обумовлює необхідність осмислити приписи національного законодавства з огляду на новели європейського приватного права [27, с.162].

Вивчення зарубіжного досвіду правового забезпечення «укладання договорів між батьками і дітьми про здійснення ними своїх майнових і особистих немайнових прав та обов'язків, варто почати з огляду цивільного законодавства Французької Республіки та Федеративної Республіки Німеччина. Воно є «модельним»; воно є базовим для цивільного та сімейного законодавства держав-членкинь Європейського Союзу. Їхнє цивільне законодавство стало підґрунтям для ухвалення цивільних кодексів держав Центральної Європи в світлі рекодифікації цивільного законодавства» [27, с. 162].

Аналіз приписів Французького цивільного кодексу свідчить про те, що батьки мають право врегулювати власні права і обов'язки як батьків самостійно. Такого висновку можна дійти із диспозиції ст. 372 згаданого нормативно-правового акта: батько, мати здійснюють батьківські права спільно у випадку відповідної спільної заяви батька та матері, що подається завідувачу канцелярії суду великої інстанції або за рішенням суду в сімейних справах [195].

У цьому кодифікованому акті не встановлені вимоги як до форми, так і до істотних умов договору між батьками, в т. ч. викладеної у формі заяви про здійснення батьківських прав. Проте положення про потребу подання згаданої вище заяви дає підстави вести мову про те, що цей сімейний договір повинен укладатися в письмовій формі. Низка питань, що можуть бути викладені в цьому сімейному договорі обмежується тільки обсягом батьківських прав і обов'язків згідно з французьким цивільним законодавством. Ст. 373-2-7 Французького цивільного кодексу використовує інше формулювання: «Угода батьків щодо встановлення порядку здійснення батьківських прав та визначення внесків на утримання та виховання дитини». Однак із огляду на зміст приписів інших статей цього нормативно-правового акта дає змогу дійти висновку, що така угода та спільна заява про здійснення батьківських прав є одним і тим самим договором, що укладається батьками. Угода батьків про встановлення порядку здійснення батьківських прав і визначення внесків на утримання і виховання дитини може бути укладена незалежно від перебування їх у шлюбі та навіть після його розірвання. Проте в останньому разі потреба її подати на затвердження суду прямо встановлена ст. 373-2-2 згаданого джерела сімейного права [195]. Згаданий кодекс не встановлює можливості укладання інших договорів між матір'ю, батьком і дитиною, однак законодавець допускає, в т.ч. у формі шлюбного контракту врегулювати майнові відносини жінки та чоловіка не тільки як подружжя, а і як батьків, в тому числі питання передачі частини майна дітям або надання їм утримання. Треба наголосити, що дитина виступає повноцінним суб'єктом сімейного права, а не особою, на користь якої укладено договір.

Німецький цивільний кодекс прямо передбачає два договори, що врегульовують батьківські відносини, зокрема: а) угода про спосіб надання утримання (§1612); б) заява про прийняття батьківської турботи (§1626а). У першому випадку затвердження судом не вимагається. Однак суд має право змінити положення угоди; затвердити власний порядок і способи надання утримання дитині. У другій ситуації обов'язковим є затвердження згаданої вище заяви судом [196]. Проте, у Німецькому цивільному кодексі відсутня можливість укладання інших договорів, які б врегульовували відносини за участю батьків і дитини, в т. ч. у формі шлюбного договору.

Розлогішу систему договорів між матір'ю, батьком і дитиною передбачає Латвійський цивільний закон. У ньому встановлено можливість укладання таких угод батьків:

- 1) про визначення прізвища дитини (ст. 151);
- 2) про скасування усиновлення (ст. 175);
- 3) про встановлення роздільного піклування батьків про дитину (ст. 178);
- 4) про встановлення умов спілкування з дитиною того з батьків, який проживає окремо (ст. 182);
- 5) про встановлення спільного піклування батьків про дитину (ст. 186) [192].

Варто підкреслити, що в угодах про встановлення спільного або роздільного піклування батьків про дитину визначаються не лише особливості реалізації батьківських обов'язків у сфері виховання дитини, а й встановлюються умови і способи надання їй утримання.

На відміну від Латвійського цивільного кодексу, у Законі про сім'ю Естонської Республіки згадується лише угода про виконання обов'язку батьків стосовно утримання дитини (ст. 100) [192].

У Цивільному кодексі Чеської Республіки фігурують такі види договорів за участю матері, батька і (або) дитини:

- 1) угода про встановлення батьківства (§779);
- 2) угода про здійснення взаємних батьківських прав й обов'язків (§876);

3) угода про встановлення умов спілкування з дитиною того з батьків, хто проживає окремо від дитини (§891);

4) угода про управління майном дитини (§897);

5) угода про виконання батьківських прав і обов'язків після розірвання шлюбу (§906);

6) угода про виплату аліментів (§921) [194].

Усі договори, крім останнього, укладаються матір'ю і батьком дитини; угода про виплату аліментів може стосуватися як аліментів, що виплачуються на дитину, так й інших отримувачів аліментів, серед яких непрацездатні батьки, у такому разі угода укладатиметься за участю повнолітніх дітей та їх непрацездатних батьків. У чеському цивільному законодавстві не визначені ні форма, ні істотні умови таких сімейних договорів. Це означає, що це віддано на розсуд сторін договору. Шлюбний договір згідно з чеським законодавством не може врегульовувати особливості здійснення батьківських прав. Такого висновку можна дійти зі змісту приписів §719 Кодексу, зокрема: шлюбний договір не може своїм змістом або намірами стосуватися права третіх осіб. Отже, чеський законодавець прямо підкреслює таку специфічність шлюбного договору (в французькому, німецькому та латвійському цивільному законодавстві відсутні такі положення). Це фактично лімітує сферу дії шлюбного договору; ним регулюються лише майнові відносини жінки і чоловіка як подружжя, а не як батьків.

У Польському кодексі про сім'ю та опіку згадується тріада угод про здійснення батьківських прав та обов'язків, зокрема:

а) декларація подружжя про прізвище дитини. Її мають подати батьки дитини до органу державної реєстрації актів цивільного стану (ст. 88);

б) договір про те, як здійснювати батьківську відповідальність і підтримувати контакт з дитиною, згідно з найкращими інтересами дитини батьків, які розлучені (ст. 107);

в) договір про правила визначення контакту між батьками і дітьми (ст. 113-1) [198].

Останні два договори слід подавати до суду з питань опіки і піклування. Згаданий суб'єкт правозастосування має право затвердити умови, що було погоджено. Іншим варіантом є встановлення власного порядку реалізації батьківських прав, серед яких: обмеження спілкування з дитиною або встановлення іншого розміру аліментів або іншого способу їхньої сплати. Польським сімейним кодексом обмежено сферу застосування шлюбного договору лише питанням про встановлення режиму майна подружжя [198].

У Болгарському сімейному кодексі навпаки уможливлено врегулювати шлюбним договором питання про надання утримання дитині після розірвання шлюбу (ст. 38). Разом з тим такі питання можуть бути врегульовані подружжям і після припинення шлюбу. Згідно зі ст. 51 Сімейного кодексу Республіки Болгарія в разі розірвання шлюбу за взаємною згодою подружжя подають договір про місце проживання дітей, батьківство, особисті стосунки й аліменти на дитину, а також про користування садибою, аліментами подружжя і прізвища, а також інших питань, що впливають з розлучення. Згадана угода має затверджуватися судом після забезпечення захисту інтересів дітей. Якщо вона неповна, або інтереси дітей недостатньо захищені, суд надає термін для усунення певних розбіжностей. Якщо їх не усунуть протягом цього строку, то суд відхиляє заяву про розірвання шлюбу [143].

В Угорському цивільному кодексі (зокрема в ст. 4:217) фігурує угода батьків про надання дитині утримання [197]. Згідно з нею на того із батьків, хто живе окремо від своєї дитини, покладено обов'язок виконувати свої аліментні зобов'язання шляхом надання майна в натуральній формі чи разової виплати. Такий договір є дійсним, якщо: а) в ньому визначено строк, на який призначаються аліменти; б) якщо він погоджений органом опіки та піклування, або судом у разі судового врегулювання. Суд може присудити аліменти незалежно від угоди, якщо це буде визнано доцільним у найкращих інтересах дитини або для запобігання будь-якій серйозній шкоді інтересам будь-якої зі сторін через непередбачувані обставини. У ст. 4:204 закріплені положення, що уможливають укладання угоди про надання утримання іншим особам, які

мають право на це. Стороною такої угоди можуть бути повнолітні діти та їх непрацевдатні батьки.

Цікавими видаються приписи згаданого вище нормативно-правового акта щодо угоди батьків про права на спілкування з дитиною. Нею можуть установлюватися часові інтервали побачень, їхня тривалість, відвідування, які здійснюються систематично або періодично, будь-який нагляд, який потрібний під час побачень, а також місце, де дитина перебуває, куди вона має бути повернута, час і спосіб передання дитини, зобов'язання повідомити про скасування візиту та про перенесення скасованих візитів (ст. 4:181). До того ж той самий кодекс установлює можливість укладання договору між батьками дитини про:

- а) визначення її імені (ст. 4:150);
- б) визначення місця її проживання (ст. 4:152);
- в) здійснення батьківської опіки над дитиною (ст. 4:164);
- г) розподіл обов'язків щодо здійснення батьківської опіки над дитиною батьками, які проживають окремо (ст. 4:165).

Сімейний кодекс Республіки Молдова достатньо докладно визначає особливості укладення договору про здійснення батьківських прав та обов'язків у разі роздільного проживання батьків. Так, батько або мати, разом з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати її спілкуванню з окремо проживаючим матір'ю або батьком. Однак це правило не стосується випадків, коли поведінка останніх завдає шкоди інтересам дитини або створює небезпеку для її психічного і фізичного стану. Батьки мають право укласти угоду про порядок здійснення батьківських прав батьком або матір'ю, які проживають окремо від дитини. У разі спору його розглядає територіальний орган опіки. Цей суб'єкт правозастосування установлює розклад зустрічей. Його рішення можуть бути оскаржені в судовому порядку. Варто наголосити, що такий розклад може бути встановлений безпосередньо в договорі між батьками. Під час встановлення розкладу зустрічей враховуються прихильність дитини до кожного з батьків, до братів та сестер, вік дитини та відвідування ним

навчального закладу / участь у позашкільній діяльності, моральні якості батьків, відносини між кожним із батьків і дитиною, близькість місця проживання того з батьків, що проживає окремо так, щоб батьківські права здійснювалися справедливо. У разі, якщо той з батьків, з яким проживає дитина, виїжджає до іншого населеного пункту в країні або за кордоном разом з дитиною або залишає дитину під тимчасовою опікою, він забезпечує за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій або іншими засобами спілкування дитини з іншим із батьків, а також можливість відвідування дитини іншим із батьків. У цьому Сімейному кодексі досить докладно визначено форму й істотні умови угоди про виплату аліментів. Згідно зі ст. 92 того самого кодифікованого акта угода про розмір, умови та порядок виплати аліментів укладається між особою, яка зобов'язана виплачувати аліменти (далі – дебітор), та особою, яка має право на отримання аліментів (далі – кредитор). Угода про виплату аліментів оформляється письмово та засвідчується нотаріально (ст. 93). Її може бути змінено або розірвано будь-коли за спільною згодою сторін; зміна і розірвання угоди оформляються письмово та засвідчуються нотаріально. Не допускаються: а) одностороння зміна угоди про виплату аліментів; б) відмова від її виконання. У разі істотної зміни матеріального або сімейного стану сторін та неможливості дійти єдиної думки про зміну угоди або розірвання угоди про виплату аліментів зацікавлена сторона може звернутися до судової інстанції з позовом про зміну або розірвання угоди. Спір врегульовується з урахуванням матеріального і сімейного стану сторін, а також інших обставин, що заслуговують на увагу. Якщо угода про виплату аліментів не відповідає інтересам неповнолітньої дитини, то на вимогу законних представників дитини або територіального органу опіки така угода може бути визнана недійсною судом (ст. 94). Істотною умовою цієї угоди є розмір аліментів, що виплачуються згідно з угодою; він не може бути нижчим від розміру аліментів, встановленого згаданим Кодексом (ст. 95). Крім того, істотною умовою договору є способи та порядок виплати аліментів. Вони можуть виплачуватись у частці до заробітку та (або) іншого доходу дебітора, в твердій грошовій сумі, що сплачується

періодично, шляхом передання певного майна або іншими способами, обумовленими в угоді, або поєднання кількох способів виплати (ст. 96) [193].

Отже, правове забезпечення укладання договорів між матір'ю, батьком і дітьми за законодавством держав Європейського Союзу здебільшого здійснюється через визначення можливості укладення договорів, без уточнення положення про їх форму й істотні умови. У такий спосіб визначено можливість укладання договорів за законодавством Франції, Німеччини, Латвії, Естонії, Чехії, Польщі, Болгарії. Законодавство цих держав (крім болгарського) обмежує потенціал урегулювання відносин між батьками і дітьми шлюбним договором; чеське та польське законодавство уможливають укладання аліментних договорів стосовно будь-яких осіб, які мають право на утримання у сімейному праві. Розлогіше визначають істотні умови і форму договорів між батьками і дітьми угорське цивільне та молдовське сімейне законодавство, передусім стосовно договору про надання утримання учаснику сімейних відносин та договору про спілкування з дитиною [27, с. 165].

На нашу думку, доцільно запозичити досвід цих держав та відтворити його в СКУ, що дозволить захистити інтереси обох батьків і розширить їх права, забезпечить стабільність для дитини і юридичну чіткість, зменшить судове навантаження та кількість конфліктів у зв'язку з деталізацією механізму укладення угод щодо аліментів, щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків, спілкування з дитиною тощо.

1.3. Поняття і класифікація договорів між матір'ю, батьком і дітьми

У теорії сімейного права відсутнє універсальне поняття «договори між матір'ю, батьком і дітьми». Договори між матір'ю, батьком і дітьми доцільно розглядати у чотирьох проявах:

- 1) як нормативно-правові акти локальної дії, що регулюють особисті немайнові та (або) майнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми;
- 2) як юридичні факти;

3) як триваючі правовідносини між матір'ю, батьком і дітьми, якщо їх не виконано в момент їхнього укладання;

4) як документи.

Досліджуючи поняття договору між матір'ю, батьком і дітьми та суть відносин, які ним регулюються, правильним вбачається широке тлумачення складу (кола) його учасників, коли мати, батько, діти є саме «суб'єктами» сімейних відносин, врегульованих договором, а не обмежуватись тільки «сторонами» сімейного договору, які його уклали (виклали у відповідній формі, підписали та за необхідності – нотаріально посвідчили). Тому поняття договору між матір'ю, батьком і дітьми охоплює зокрема і договори між батьком та матір'ю дитини (де дитина не є стороною) проте вони регулюють відносини суб'єктом яких є дитина (до прикладу це договори які врегульовують сімейні відносини щодо надання утримання дитині, щодо визначення місця проживання дитини, щодо здійснення виховання дитини, щодо порядку особистого спілкування з дитиною тощо). Сімейний договір між одним з батьків (батьком чи матір'ю), що перебуває в шлюбі та повнолітнім сином/дочкою щодо надання утримання для іншого з батьків (непрацездатного чи недієздатного), без участі особи якій надаватиметься таке утримання теж відноситься до договору між матір'ю, батьком і дітьми (відповідно до широкого тлумачення його визначення). Термін «діти» в цьому контексті також потребує ширшого теоретичного тлумачення не обмежуючись правовим статусом дитини, як «особи до досягнення нею повноліття», а виходячи з відносин та правового зв'язку матері/батька – сина/дочки і після досягнення дитиною 18-річного віку. Відповідно поняття договору між матір'ю, батьком і дітьми охоплює і договори між батьком та/або матір'ю і їх повнолітнім сином/дочкою та договори повнолітніх синів/дочок між собою щодо надання утримання їх батькам.

Доцільно виокремити такі особливості договорів між матір'ю, батьком і дітьми:

1) вони можуть регулювати будь-які питання сімейних відносин між батьками, малолітньою/неповнолітньою дитиною та/або повнолітніми

сином/дочкою, крім випадків, коли таке регулювання суперечить інтересам дитини (слабкого суб'єкта сімейних правовідносин) та/або суперечить актам законодавства та/або не відповідає моральними засадам суспільства;

2) при їх укладенні має дотримуватись пріоритетність прав/інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини зокрема) над правами/інтересами інших суб'єктів сімейних правовідносин;

3) суб'єктами означених договорів є батьки (мати та/або батько, які перебувають в шлюбі або ні), діти (малолітні та/або неповнолітні) та/або повнолітні син/дочка;

4) коло сторін сімейного договору та коло суб'єктів сімейних відносин, які потрапляють в сферу його дії (регулювання) можуть не збігатися. Це обумовлено зокрема тим, що малолітні діти та здебільшого і неповнолітні діти не є сторонами сімейних договорів які укладають їх батьки, проте на їх підставі в дітей можуть виникати права та обов'язки;

5) договірне регулювання сімейних відносин між батьками та дітьми не має суперечити мінімальним гарантіям, установленим сімейним законодавством, хоча й може суттєво доповнювати та розширювати їх [201, с. 82].

Поняття «договори між матір'ю, батьком і дітьми» доцільно визначити як поійменовані та непоійменовані згодовільності, що упорядковують особисті немайнові та/або майнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми та забезпечують реалізацію пріоритетності прав/інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин (зокрема забезпечують максимальне врахування інтересів дитини, повнолітніх непрацездатних дочки, сина, непрацездатних матері, батька), що укладаються в письмовій формі та здебільшого нотаріально посвідчуються.

Як констатує З. В. Ромовська, розподіл договорів законодавство і література віддавна вели за різними ознаками. За словами вченої, всі вони вкупі дають можливість осягнути договірне сузір'я у всьому його розмаїтті та єдності [140, с. 29].

Теорію сімейного права, як справедливо наголошує М. В. Логвінова, можливо збагачувати науковими класифікаціями сімейних договорів. Крім того, згадана вчена радить законодавцеві розширювати систему сімейно-правових договірних конструкцій [80, с. 309].

Щонайперше треба звернутися до наукової спадщини І. В. Жилінкової, яка до договорів в сімейному праві відносила:

- 1) сімейні договори (договори між членами сім'ї);
- 2) договори між учасниками сімейних відносин, які хоча й не є членами сім'ї, але мають сімейні права та обов'язки (договір про сплату аліментів на дитину, батько (мати) якої проживає окремо від сім'ї);
- 3) «досімейні» або «післясімейні договори» (договори, що укладаються на стадії виникнення сім'ї або після припинення її існування);
- 4) «квазісімейні» договори:
 - а) договір про патронат;
 - б) договір про створення дитячого будинку сімейного типу;
 - в) договір про створення прийомної сім'ї [148, с. 108-109].

І. В. Жилінкова диференціює сімейні договори за такими критеріями:

- 1) залежно від виду відносин, що врегульовуються договором:
 - а) договори, що регулюють сімейні відносини, які врегульовані СКУ;
 - б) договори, що регулюють сімейні відносини, які не врегульовані СКУ;
- 2) залежно від законодавчої визначеності сімейні договори:
 - а) пойменовані (визначені в законі) договори, тобто всі договори, що прямо передбачені в СКУ;
 - б) непойменовані (не визначені в законі, однак такі, що не суперечать загальним засадам цивільного та сімейного законодавства та моральним засадам суспільства) договори, тобто договори, зміст яких повністю визначається самими сторонами;
- 3) залежно від суб'єктного складу:
 - 1) договори подружжя;
 - 2) договори осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу;

- 3) договори батьків щодо виховання та утримання дитини;
- 4) договори між батьками і дітьми;
- 5) договори родичів [148, с. 45-46].

До системи сімейних договорів згадана вище вчена відносить:

1) договори подружжя:

а) договори подружжя щодо їхнього майна:

– договір про відчуження одним із подружжя на користь іншого з подружжя своєї частки в праві спільної власності подружжя без виділу цієї частки (ч. 2 ст. 64 СКУ);

– договір про визначення порядку користування майном (ст. 66 СКУ);

– договір про поділ майна подружжя (ст. ст. 69-70 СКУ);

– договір про виділ частки одного із подружжя зі складу всього подружнього майна (ч. 2 ст. 69 СКУ);

б) договори подружжя про надання утримання:

– договір про надання утримання (ст. 78 СКУ);

– договір про припинення права на утримання замість набуття права власності на нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати (ст. 89 СКУ);

в) шлюбний договір (ст. ст. 92-103 СКУ).

2) договори осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу:

– договір про визначення правового режиму майна (ст. 74 СКУ);

– договір про припинення права на утримання (ч. 3 ст. 91 СКУ, ст. 89 СКУ);

3) договори батьків щодо виховання та утримання дитини:

– договори про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб (ч. 1 ст. 109 СКУ);

– договір подружжя про розмір аліментів на дітей після розірвання шлюбу (ч. 2 ст. 109 СКУ);

– договір щодо здійснення батьками батьківських прав та виконання обов'язків (ч. 4 ст. 157 СКУ);

- договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СКУ);
- договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ).

4) договори між батьками і дітьми. І. В. Жилінкова підкреслювала, що вони прямо не визначені в СКУ. Такі сімейні договори, за її словами, є непойменованими. Їх учасниками насамперед можуть бути батьки та їх повнолітні діти. Так, сторони можуть передбачити в договорі порядок сплати повнолітньою дитиною аліментів на одного з батьків, забезпечення його лікування, влаштування відпочинку тощо. Згадана вчена не відкидає також можливості укладення неповнолітньою дитиною договору про утримання матері, батька, який є хворим або інвалідом, якщо дитина має достатній дохід (заробіток) і в змозі надати таке утримання. Такі договори, як наголошується в літературі, можуть мати протилежний напрям. Приміром, коли батьки укладають договір з повнолітньою дитиною, яка продовжує навчання, або є дитиною з інвалідністю, про надання їй утримання.

5) договори родичів, що є непойменованими договорами, оскільки СКУ не передбачає жодного з договорів за участю інших членів сім'ї та родичів. Однак, як зауважувала І. В. Жилінкова, це не означає відсутності можливостей для договірного регулювання відносин цих осіб. До того ж договірне визначення прав та обов'язків інших членів сім'ї та родичів може виключити можливість спорів та конфліктів. За висновками цієї вченої, можуть бути договори між батьками дитини та бабою, дідом, прабабою, прадідом про спілкування останніх зі своїми внуками та правнуками та їх виховання. Мати, батько, баба, дід та інші особи, з якими проживають діти, можуть укласти договори щодо виховання дитини з братом та сестрою дитини. Інші члени сім'ї та родичі можуть також укласти різноманітні договори щодо надання взаємного утримання [148, с. 46-47].

Наведену розгалужену класифікацію сімейних договорів підтримує Т. В. Боднар [17, с. 16-17].

Л. Є. Гузь дійшов висновку, що сімейні договори можуть бути укладені:

1) між дружиною та чоловіком;

2) між матір'ю та батьком;

3) між іншими родичами та іншими членами сім'ї, відносини між якими регулює ст. 3 СКУ та інші статті (наприклад, між матір'ю дитини та бабусею чи дідусем; між рідними братом і сестрою; між батьком та мачухою дитини);

4) між особами, які проживають однією сім'єю (між родичами, хто перебуває у дальших ступенях побічного кровного родства (споріднення) – троюрідні сестри, брати, тітки, дядьки, племінниці та ін.);

5) між чоловіком та жінкою, які проживають однією сім'єю, але без реєстрації шлюбу (фактичне подружжя)[47, с. 51].

Н. В. Хараджа диференціює договори-дії за характером відносин, які вони регулюють на:

1) майнові:

а) шлюбний договір;

б) договір про розділ подружнього майна;

в) угоду про сплату аліментів;

г) угоду між сурогатною матір'ю і особами, на користь яких використовується репродуктивна технологія.

2) немайнові:

а) угода про місце проживання дитини;

б) угода про визначення порядку спілкування дитини з окремо проживаючим батьком;

3) змішані (договір про передачу дитини на виховання в прийомну сім'ю) [165].

Згадана вище вчена договори-зобов'язання класифікує:

1) за спрямованістю правового результату:

а) договори щодо загального подружнього майна;

б) договори щодо здійснення батьківських прав;

в) договори щодо надання утримання;

г) договори щодо влаштування дітей;

г) регулюючі відносини при застосуванні репродуктивної технології.

2) за суб'єктним складом:

а) договори, що укладаються між подружжям;

б) договори, що укладаються батьками і дітьми;

в) договори, що укладаються між батьками;

г) договори, що укладаються між іншими членами сім'ї;

г) договори, що укладаються між членами сім'ї та іншими особами [165].

Крім того, за висновками правознавиці Н. В. Хараджі сімейні договори (аналогічно як і цивільні договори) можна класифікувати на:

а) реальні та консенсуальні;

б) умовні та безумовні;

в) строкові та безстрокові тощо [165].

Дослідниця наголошує, що в системі сімейних договорів більшість мають довірчий характер; їх можна назвати фідуціарними сімейними угодами. Крім того, Н. В. Хараджа сімейні договори класифікує на:

а) юридичні (за порушення яких встановлено заходи державного примусу);

б) натуральні (державні заходи примусу за невиконання яких не передбачаються) [165].

Б. В. Фасій до системи сімейних договорів включає:

1) сімейно-правові договори, які потребують письмової форми і нотаріального посвідчення:

а) шлюбний договір;

б) договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з них своєї частки у праві спільної сумісної власності;

в) договір про порядок користування житловим будинком, квартирою, іншою будівлею та спорудою, земельною ділянкою;

г) договір про поділ нерухомого майна подружжя, виділ частки нерухомого майна одного з подружжя зі складу всього майна;

г) договір подружжя про надання утримання;

д) договір між матір'ю та батьком дитини при розірванні шлюбу про те, яку матеріальну участь братиме той з батьків, хто проживатиме окремо;

е) договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із подружжя, хто проживає окремо від дитини;

є) договір між батьками про сплату аліментів на дитину.

2) сімейні договори, що потребують нотаріального посвідчення та державної реєстрації:

а) договори про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно або одержання разової грошової допомоги;

б) припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно.

3) цивільно-правові договори подружжя:

а) договір купівлі-продажу;

б) договір міни;

в) договір дарування;

г) договір довічного утримання (догляду);

г) договір сурогатного материнства;

д) договір доручення;

е) спадковий договір тощо. [162, с. 92-93].

Складно не погодитися з висновками О. А. Явор, яка стверджує, що розмежування цивільних і сімейних договорів має здійснюватися за суб'єктивним складом і предметом договору. Адже сімейними договорами, за словами вченої, мають вважатися лише ті, які укладаються зазвичай між членами сім'ї щодо їх особистих сімейних відносин, аліментів, спільності майна та інших відносин, врегульованих сімейним законодавством [186, с. 7].

В. К. Антошкіна пропонує універсальну класифікацію договорів подружжя. Згадана вчена їх диференціює так:

1) за часом їх укладення:

а) укладаються до реєстрації шлюбу;

- б) укладаються після такої реєстрації;
- 2) за колом відносин, які регулюються:
 - а) комплексні;
 - б) спеціальні;
- 3) за наявністю взаємного надання:
 - а) відплатні;
 - б) безвідплатні;
- 4) за тривалістю:
 - а) довгочасні;
 - б) разові;
- 5) залежно від законодавчої визначеності:
 - а) поіменовані;
 - б) непоіменовані;
- б) за суб'єктним складом:
 - а) договори подружжя;
 - б) договори подружжя з іншими особами;
- 7) залежно від видів майнових відносин, які ними опосередковуються:
 - а) договори щодо майна подружжя;
 - б) договори щодо взаємного утримання [4, с. 3-4].

В. К. Антошкіна пропонує також класифікацію договорів щодо подружнього майна:

- 1) договори, що спрямовуються на встановлення та зміну правового режиму майна подружжя:
 - а) договори, що прямо визначені в законі (поіменовані договори);
 - б) договори, котрі сторони можуть укласти, навіть якщо вони не встановлені в певних нормативно-правових актах, але відповідають їх засадам (непоіменовані договори);
- 2) договори, що визначають порядок користування майном:
 - а) договори подружжя про користування їх спільним майном;
 - б) договори подружжя про користування їх роздільним майном [4, с. 4].

М. В. Бориславська вважає, що договори подружжя доцільно згрупувати так:

- 1) опосередковують правовідносини щодо майна:
 - а) про встановлення режиму майна;
 - б) про встановлення порядку користування майном;
- 2) договори, що опосередковують правовідносини щодо надання або припинення права на утримання;
- 3) договори, що врегульовують як відносини щодо майна, так і щодо утримання [20, с. 198].

О. А. Шершньова з аналізу приписів СКУ дійшла висновку, що договори з утримання дитини доцільно класифікувати так:

- 1) Договори, предметом яких є періодичне утримання:
 - а) виплата аліментів в частці від заробітку або доходу платника;
 - б) виплата аліментів в твердій грошовій сумі.
- 2) Договори, предметом яких є довгострокові платежі, тобто з розрахуванням аліментів за тривалий період:
 - а) про повне погашення аліментного обов'язку за рахунок передання нерухомого майна або внесення всієї суми аліментів;
 - б) про погашення заборгованості за минулий час;
 - в) про виплату аліментів наперед за майбутнім зобов'язанням, зокрема про часткове погашення обов'язку, приміром, за рахунок майна [184, с. 71].

Т. С. Андрущенко поряд з сімейними договорами виокремлює квазісімейні договори, зокрема:

- 1) квазісімейні договори соціального спрямування:
 - а) договір про патронат;
 - б) договір про влаштування дітей на виховання та спільне проживання в прийомній сім'ї;
 - в) договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу;
 - г) договір про наставництво;

2) квазісімейні договори, що спрямовані на матеріально-фінансове врегулювання відносин між суб'єктами (договір про заручини, договір про надання утримання між особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, цивільні союзи тощо).

3) квазісімейні договори, що спрямовані на надання послуг (договір сурогатного материнства)[2, с. 13].

Аналіз норм СКУ, за висновками М. В. Логвінової, дав змогу договори класифікувати залежно від імперативності їхнього укладення. Авторкою здійснено поділ на вільні та обов'язкові договори. Незаперечно, що до більшості договірних конструкцій, регулювання яких встановлено сімейним законодавством, за словами правознавиці, не застосовуються приписи про примус до їхнього укладення. Укладення такого договору залежить лише від досягнення домовленості між сторонами на основі їхнього вільного волевиявлення. Одночасно український законодавець, як зазначає М. В. Логвінова, закріпив правила про обов'язковість укладення таких договорів:

- 1) договір про розірвання шлюбу (ч. 1 ст. 109 СКУ);
- 2) договір про патронат;
- 3) договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї;
- 4) договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу [80, с. 309].

Цікавою є класифікація правочинів, що потребують письмової форми і нотаріального посвідчення, за правовими наслідками, науковим розробником якої є Я. М. Романюк. На думку цього вченого, їх доцільно диференціювати на:

- 1) правочини, щодо яких письмова форма їх вчинення впливає на встановлення самого факту, з яким пов'язується виникнення, зміна чи припинення цивільних прав та обов'язків. Під час установа юридичного факту їх наявності не має потреби визнавати їх дійсними;

2) правочини, недотримання письмової форми яких не може підтверджуватися іншими доказами. Вони не породжують жодних цивільно-правових наслідків і є нікчемними;

3) односторонні правочини, щодо яких наслідком недотримання нотаріальної форми є їх недійсність;

4) двосторонні правочини, недотримання нотаріальної форми посвідчення яких має наслідком їх недійсність, за винятком випадків виконання їх повністю або частково однією стороною і ухилення від нотаріального посвідчення другою [138, с. 10].

Узагальнення наявних наукових підходів до розмежування цивільних та сімейних договорів, врахування появи нових поглядів та концепцій до класифікації договорів між матір'ю, батьком і дітьми, дає підстави сформулювати такі критерії диференціації цих договорів:

Залежно від законодавчої визначеності договори між матір'ю, батьком і дітьми доцільно класифікувати так:

1) *пойменовані* договори між матір'ю, батьком і дітьми:

– шлюбний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини (ч. 2 ст. 93 СКУ);

– договір про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб (ч. 1 ст. 109 СКУ);

– договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо (ч. 2 ст. 109 СКУ);

– договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СКУ);

– договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СКУ);

– договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ);

2) *непойменовані* договори між матір'ю, батьком і дітьми:

- сепараційний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання сімейних відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини;
- договір про участь у додаткових витратах на дитину;
- договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття;
- договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам;
- договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацевдатних батьків.

Залежно від характеру сімейних відносин, що регулюються, договори між матір'ю, батьком і дітьми доцільно диференціювати так:

1) договори між матір'ю, батьком і дітьми, якими регулюються особисті немайнові відносини:

- договори про дітей, батьки яких розривають шлюб (ч. 1 ст. 109 СКУ);
- договори щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СКУ);

2) договори між матір'ю, батьком і дітьми, якими регулюються майнові відносини:

- шлюбний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини (ч. 2 ст. 93 СКУ);
- договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо (ч. 2 ст. 109 СКУ);
- договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СКУ);
- договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ);
- непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми, серед яких:
 - а) договір про участь у додаткових витратах на дитину;
 - б) договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття;

в) договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам;

г) договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків.

Одночасно з цим, з огляду на тенденції правозастосовчої практики та тенденції реалізації суб'єктами сімейних відносин можливостей самостійно врегулювати відносини між собою, за об'єктом регулювання сімейні договори між матір'ю, батьком і дітьми також можна уніфіковано класифікувати на наступні групи:

- договори, що регулюють майнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми (що охоплюють зокрема відносини щодо здійснення утримання тощо);

- договори, що регулюють особисті немайнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми (що охоплюють зокрема відносини щодо здійснення виховання дитини, особистого спілкування з дитиною, визначення місця проживання дитини тощо);

- змішані договори, які регулюють як майнові, так і особисті немайнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми.

Залежно від складу учасників (сторін) договори між матір'ю, батьком і дітьми доцільно диференціювати так:

- договори між матір'ю та батьком дитини;
- договори між матір'ю, батьком та дитиною;
- договори між матір'ю або батьком та дитиною;
- договори між матір'ю, батьком та повнолітнім сином/дочкою;
- договори між матір'ю або батьком та повнолітнім сином/дочкою.

Залежно від виду письмової форми договори між матір'ю, батьком і дітьми доцільно диференціювати так:

1) договори між матір'ю, батьком і дітьми, що укладаються в простій письмовій формі:

- договір про дітей, батьки яких розривають шлюб (ч. 1 ст. 109 СКУ);

2) договори між матір'ю, батьком і дітьми, що укладаються в письмовій формі та нотаріально посвідчуються:

– шлюбний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини (ч. 2 ст. 93 СКУ);

– договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо (ч. 2 ст. 109 СКУ);

– договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СКУ);

– договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СКУ);

– договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ);

– непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми, серед яких: сепараційний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання сімейних відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини;

договір про участь у додаткових витратах на дитину;

договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття;

договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам;

договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків.

За правовими наслідками недодержання сторонами, під час укладення договорів, вимог сімейного законодавства, договори між матір'ю, батьком і дітьми можна поділити на:

а) нікчемні договори між матір'ю, батьком і дітьми;

б) оспорювані договори між матір'ю, батьком і дітьми.

Висновки до розділу 1

Договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми має зв'язок з правовим регулюванням сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми, правовим саморегулюванням сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Правове регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми – це упорядкування особистих немайнових та майнових відносин між матір'ю, батьком і дітьми, здійснюване актами сімейного законодавства, сімейними договорами, домовленостями та правовими звичаями, відповідно до моральних засад суспільства.

Правове саморегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми – це забезпечене сімейними договорами та домовленостями впорядкування особистих немайнових та (або) майнових відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми – це форма правового саморегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми, яка реалізується за допомогою договорів, що забезпечують унікальне регулювання таких відносин згаданими сімейно-правовими засобами. Означене регулювання сімейних відносин здійснюється відповідно до моральних засад суспільства та на умовах, що не суперечать актам законодавства.

Договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми є як еталоном регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми за договорами, так і як безпосереднім виявом договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Засади договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми – це стрижневі ідеї, що втілені в актах сімейного законодавства, згідно з якими здійснюється договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми та забезпечується реалізація покладених на договірне сімейне право функцій.

Спеціальний статус дітей, як суб'єктів сімейних правовідносин що мають право на особливе піклування і допомогу обумовлює необхідність впровадження концепту слабкого суб'єкта сімейних правовідносин та пріоритетності його прав та інтересів.

Визначені наступні ознаки слабкого (вразливого) суб'єкта сімейних правовідносин:

- обмежена можливість самостійно забезпечувати свої потреби в силу об'єктивних та суб'єктивних факторів (вік, рівень розвитку, стан здоров'я, навчання, працездатність, матеріальний стан тощо);

- залежність умов існування і розвитку від інших суб'єктів сімейних правовідносин (зокрема залежність дітей від батьків);

- нерівність сторін сімейних правовідносин у можливостях набувати і реалізовувати права та обов'язки;

- створена державним регулятором (законодавчими актами) пріоритетність інтересів та прав слабкого суб'єкта сімейних правовідносин над інтересами та правами інших суб'єктів сімейних правовідносин; зазначена пріоритетність інтересів забезпечується зокрема шляхом законодавчого встановлення обов'язків інших суб'єктів сімейних правовідносин відносно слабкого суб'єкта сімейних правовідносин та системою державного контролю.

Слабкий (вразливий) суб'єкт сімейних правовідносин – це учасник сімейних правовідносин, можливість якого самостійно забезпечувати свої потреби обмежена внаслідок об'єктивних та суб'єктивних факторів (вік, рівень розвитку, стан здоров'я, навчання, працездатність, матеріальний стан тощо) та умови існування і розвитку якого залежать від інших суб'єктів сімейних правовідносин, що обумовлює нерівність його можливостей набувати і реалізовувати свої права та обов'язки, яка компенсується (балансується) створеною державним регулятором (законодавчими актами) пріоритетністю інтересів та прав означеного (слабкого) суб'єкта сімейних правовідносин над інтересами та правами інших суб'єктів сімейних правовідносин.

До слабких суб'єктів сімейних правовідносин разом з дітьми необхідно віднести повнолітніх сина/дочку які продовжують навчання, повнолітніх непрацездатних сина/дочку, непрацездатних батьків, непрацездатних чоловіка/дружину. Проте в ієрархії слабких суб'єктів сімейних відносин пріоритетність та вищий рівень захисту надається саме дітям.

Пріоритетність інтересів слабого суб'єкта сімейних відносин є одним з визначальних факторів договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Межі договірної свободи матері, батька і дітей як суб'єктів сімейних правовідносин полягають у тому, що вони: по-перше, не мають права вибору сторони сімейного договору; по-друге, мають право формувати умови сімейних договорів, зважаючи на: а) їхню правозгідність; б) релевантність засадам справедливості, добросовісності, розумності, моральним засадам суспільства, максимальному врахуванню інтересів слабого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини та повнолітніх непрацездатних членів сім'ї тощо), рівності прав та обов'язків матері, батька щодо дітей, а дітей – щодо матері, батька.

У системі сімейних договорів чільне місце посідають договори між матір'ю, батьком і дітьми. До них належать:

- шлюбний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини (ч. 2 ст. 93 СКУ);
- договір про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб (ч. 1 ст. 109 СКУ);
- договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо (ч. 2 ст. 109 СКУ);
- договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СКУ);
- договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СКУ);

- договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ);
- сепараційний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання сімейних відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини;
- договір про участь у додаткових витратах на дитину;
- договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття;
- договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам;
- договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацевдатних батьків.

Договори між матір'ю, батьком і дітьми доцільно розглядати у чотирьох проявах:

- 1) як нормативно-правові акти локальної дії, що регулюють особисті немайнові та (або) майнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми;
- 2) як юридичні факти;
- 3) як триваючі правовідносини між матір'ю, батьком і дітьми, якщо їх не виконано в момент їхнього укладання;
- 4) як документи.

Договори між матір'ю, батьком і дітьми – це пойменовані та непойменовані згодовільності, що упорядковують особисті немайнові та/або майнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми та забезпечують реалізацію пріоритетності прав/інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин (зокрема забезпечують максимальне врахування інтересів дитини, повнолітніх непрацевдатних дочки, сина, непрацевдатних матері, батька), що укладаються в письмовій формі та здебільшого нотаріально посвідчуються.

Договори між матір'ю, батьком і дітьми мають такі особливості:

- 1) вони можуть регулювати будь-які питання сімейних відносин між батьками, малолітньою/неповнолітньою дитиною та/або повнолітніми сином/дочкою, крім випадків, коли таке регулювання суперечить інтересам

дитини (слабкого суб'єкта сімейних правовідносин) та/або суперечить актам законодавства та/або не відповідає моральним засадам суспільства;

2) при їх укладенні має дотримуватись пріоритетність прав/інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини зокрема) над правами/інтересами інших суб'єктів сімейних правовідносин;

3) суб'єктами означених договорів є батьки (мати та/або батько, які перебувають в шлюбі або ні), діти (малолітні та/або неповнолітні) та/або повнолітні син/дочка;

4) коло сторін сімейного договору та коло суб'єктів сімейних відносин, які потрапляють у сферу його дії (регулювання) можуть не збігатися. Це обумовлено зокрема тим, що малолітні діти та здебільшого і неповнолітні діти не є сторонами сімейних договорів які укладають їх батьки, проте на їх підставі в дітей можуть виникати права та обов'язки; сторони зазначених договорів не мають можливості вільного вибору контрагента (іншої сторони) договору, що обумовлено особливістю сімейних відносин, які впорядковуються договором;

5) договірне регулювання сімейних відносин між батьками та дітьми не має суперечити гарантіям, установленим сімейним законодавством, хоча й може суттєво доповнювати та розширювати їх.

Непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми – це група сімейних договорів, не визначених в актах сімейного законодавства, але таких, що корелюються із засадами сімейно-правового регулювання відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Непойменованість договорів між матір'ю, батьком і дітьми може трансформуватися в пойменованість договорів між матір'ю, батьком і дітьми (їхнє визначення в актах сімейного законодавства). Це дає підстави говорити про мінливість систематики пойменованих (непойменованих) договорів між матір'ю, батьком і дітьми.

Договори між матір'ю, батьком і дітьми диференційовано за різними науковими критеріями. По-перше, *залежно від законодавчої визначеності*:

1) пойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми:

– шлюбний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини (ч. 2 ст. 93 СКУ);

– договір про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб (ч. 1 ст. 109 СКУ);

– договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо (ч. 2 ст. 109 СКУ);

– договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СКУ);

– договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СКУ);

– договір про припинення права дитини на аліменти у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ);

2) непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми:

– сепараційний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання сімейних відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини;

– договір про участь у додаткових витратах на дитину;

– договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття;

– договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам;

– договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків.

По-друге, залежно від характеру сімейних відносин, що регулюються:

1) договори між матір'ю, батьком і дітьми, якими регулюються особисті немайнові відносини:

– договори про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб (ч. 1 ст. 109 СКУ);

– договори щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СКУ);

2) договори між матір'ю, батьком і дітьми, якими регулюються майнові відносини:

– шлюбний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини (ч. 2 ст. 93 СКУ);

– договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо (ч. 2 ст. 109 СКУ);

– договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СКУ);

– договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ);

– непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми, серед яких:

а) договір про участь у додаткових витратах на дитину;

б) договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття;

в) договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам;

г) договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків.

Здійснюючи уніфіковану класифікацію сімейних договорів між матір'ю, батьком і дітьми за об'єктом регулювання, необхідно, окрім договорів, що регулюють майнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми (що охоплюють зокрема відносини щодо здійснення утримання тощо) та договорів, що регулюють особисті немайнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми (що охоплюють зокрема відносини щодо здійснення виховання дитини, особистого спілкування з дитиною, визначення місця проживання дитини тощо), - зазначити третю групу - змішані договори, які регулюють як майнові, так і особисті немайнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми.

По-третє, залежно від складу учасників (сторін) сімейного договору:

- договори між матір'ю та батьком дитини;

- договори між матір'ю, батьком та дитиною;

- договори між матір'ю або батьком та дитиною;
- договори між матір'ю, батьком та повнолітнім сином/дочкою;
- договори між матір'ю або батьком та повнолітнім сином/дочкою.

По-четверте, залежно від виду письмової форми договору:

1) договори між матір'ю, батьком і дітьми, що укладаються в простій письмовій формі:

– договір про дітей, батьки яких розривають шлюб (ч. 1 ст. 109 СКУ);

2) договори між матір'ю, батьком і дітьми, що укладаються в письмовій формі та нотаріально посвідчуються:

– шлюбний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини (ч. 2 ст. 93 СКУ);

– договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо (ч. 2 ст. 109 СКУ);

– договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СКУ);

– договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СКУ);

– договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ);

– непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми, серед яких:

- а) сепараційний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання сімейних відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини;
- б) договір про участь у додаткових витратах на дитину;
- в) договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття;
- г) договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам;
- г) договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків.

По-п'яте, за правовими наслідками дефектності (недодержання сторонами вимог сімейного законодавства) при їх укладенні, договори між матір'ю, батьком і дітьми поділяються на:

а) нікчемні договори між матір'ю, батьком і дітьми (договори недійсність яких встановлена законом та не потребує додаткового визнання/встановлення судом їх недійсності);

б) оспорювані договори між матір'ю, батьком і дітьми (договори недійсність яких визнається/визначається судом).

РОЗДІЛ 2.

КОНЦЕПТ ДОГОВОРІВ МІЖ МАТІР'Ю, БАТЬКОМ І ДІТЬМИ

2.1. Поняття, зміст і форма окремих договорів між матір'ю, батьком і дітьми

Цивільно-правовий договір, як зазначає В. Г. Олюха, як акт саморегулювання є гнучким та динамічним явищем, що здатне забезпечити впорядкування відносин сторін навіть в умовах певної законодавчої невизначеності. За висновками цього вченого, конкретизація загальної моделі, визначеної у законодавстві для окремих видів договору, відбувається тільки внаслідок укладення цього акту саморегулювання. До того ж згаданий автор наголошує, що незважаючи на широке застосування в сучасній договірній практиці принципу свободи договору, необхідним, проте, є дотримання вимог законодавця щодо форми, змісту та порядку укладення договору [105, с. 23-24].

Почати потрібно з того, що кожний договір має спрямовуватися на досягнення того юридичного результату, який закладено в його сутності [140, с. 77].

Доцільно розпочати з розгляду питання про *поняття, зміст і форму поименованих договорів між матір'ю, батьком і дітьми*. Таким, що потребує уваги, є питання про *шлюбний договір*, який як наголошує український правознавець В. А. Ватрас, належить до основних сімейно-правових договорів. Адже він є в законодавстві усіх країн з романо-германською та англо-американською правовою системою [33, с. 548]. Однак предмет дослідження вимагає розгляду *шлюбного договору як акта (засобу, інструмента) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини*. Адже інститут шлюбного договору, як підкреслює Г. О. Гаро, є новелою сімейного законодавства нашої держави у сфері договірної регулювання відносин навколо подружньої власності та правовідносин власності в сім'ї загалом. Необхідність його існування в українському суспільстві, за словами цієї авторки, «об'єктивно і закономірно зумовлена сучасним станом соціально-економічного розвитку, триваючою

еволюцією сімейних відносин та позитивним ставленням населення до договірного регулювання сімейних майнових правовідносин» [38, с. 1].

У СКУ не фігурує жодна норма-дефініція сімейного договору, як і не існує законодавчого визначення поняття шлюбного договору. Це прерогатива українських учених у галузі сімейного права. Однак їхні дослідження не дають повного розуміння, хто саме може бути сторонами такого договору – лише подружжя; дружина, як матір дитини та чоловік як її батько, чи можливо, подружжя та члени їхньої сім'ї або інші особи. Водночас зрозуміло, що таким сімейним договором можуть бути врегульовані лише майнові відносини [28, с. 207].

Оскільки сімейний договір є різновидом правочину, то для з'ясування його правової природи необхідно звернутися до загальнотеоретичних положень цивілістики щодо співвідношення форми і змісту правочину. Наявні цивілістичні підходи до визначення поняття форми зазвичай пов'язують її зі змістом. Наукова спільнота вказує на тісний взаємозв'язок форми і змісту правочину. До того ж у літературі підкреслюється, що саме зміст правочину має визначати його форму [53, с. 15].

Водночас зміст і форма визнаються відносно самостійними елементами, що характеризують правочин як юридичне поняття і логічну конструкцію. З цього, на думку фахівців, випливає, що вимоги, які ставляться до змісту правочину, не можуть ставитись до його форми, і навпаки. Так само підстави недійсності правочину через вади змісту, не можуть ототожнюватися з вадами форми [15, с. 9]. Зазначене стосується й змісту та форми договорів між матір'ю, батьком і дітьми.

У цивілістиці чимало визначень поняття «зміст правочину», що є значно ширшим за «зміст договору». Наші сучасники його окреслюють як сукупність певних його положень (пунктів), до змісту яких не можуть бути віднесені імена учасників правочину. До його змісту не належать реквізити форми правочину – підписи учасників, печатки, посвідчувальні написи тощо [15, с. 8-9].

Незаперечно, що в цивілістичному світі не всі однозначно сприймають норму-дефініцію змісту договору [174, с. 80]. Приміром, З. В. Ромовська вважає її спірною з огляду на таке. По-перше, навряд чи правильно зміст договору зводити до пунктів. Зміст договору, як зазначає ця вчена, це права та обов'язки сторін, закріплені у його пунктах, статтях. По-друге, її бентежать також слова «на розсуд сторін та погоджені ними». Адже розсуд сторін авторка бачить як їхню погоджену волю. По-третє, на її думку, сумнівно включати у зміст договору умови, які є обов'язковими. Далі цивілістка ставить низку запитань. Яку умову закон вважає обов'язковою? Чи може йдеться про істотні умови договору? Але ж вони, як підкреслює вчена, мають бути погоджені сторонами. Чи, можливо, йдеться про віртуальне перенесення у зміст договору всього законодавчого матеріалу, що стосується певного договору? Зрештою, З. В. Ромовська радить розуміти зміст договору як права та обов'язки сторін, порядок їх здійснення, а також санкції за невиконання юридичного обов'язку. Це його матеріальна частина [140, с. 72].

На думку С. С. Панченко, зміст цивільно-правового договору означає сукупність погоджених сторонами умов, перелік яких є необхідним і достатнім для настання цивільно-правових наслідків та які визначають зміст договірної зобов'язання (права та обов'язки сторін) [108, с. 195].

За визначенням І. В. Болокан, змістом договору є сукупність умов, що визначають склад зобов'язання (належні до здійснення дії), вимоги до порядку і строки (термін) їх виконання [19, с. 17].

У навчальній літературі з цивільного права зміст договору розглядають як умови (пункти), що визначені на розсуд сторін та погоджені ними, й умови, що є обов'язковими згідно з актами цивільного законодавства [109, с. 67].

Будь-який правочин – це вольова дія, і задля його оцінювання через призму правових норм потрібне об'єктивоване вираження волі, що є доступною для зовнішнього сприйняття. Це стає можливим за допомогою певних способів волевиявлення волі. У приписах ст. 207 ЦКУ розмежовані форма правочину і способи волевиявлення [171, с. 211]. У підручнику, авторкою якого є

З. В. Ромовська, вказано, що системне тлумачення змісту приписів ст. 207 ЦКУ дає всі підстави мовити про те, що спосіб волевиявлення є родовим поняттям. Воно включає в себе форму правочину [141, с. 360-361].

Зважаючи на те, що правочин є дією, вираженою зовні, він завжди знаходить свій вираз у певній формі. Оскільки ці дії є вольовими, то й способи вияву волі можуть бути різними залежно від дій. Це означає, що для сприйняття волі однієї особи іншими особами необхідно втілити волевиявлення в певну форму [171, с. 211].

Цивілісти форму правочину розуміють як:

1) спосіб зовнішнього вираження волі сторін на укладення договору, що характеризується свободою вибору та визначеністю і співмірністю [15, с. 8];

2) спосіб фіксування волевиявлення особи, що вчинила (осіб, що вчинили) правочин [155, с. 207];

3) спосіб вираження волі сторін та (або) його фіксація [171, с. 211];

4) спосіб фіксації волевиявлення (зовнішнього виду) як відображення внутрішньої волі (сутності) [53, с. 15].

У літературі форму цивільно-правового договору визначають як установлений законом спосіб волевиявлення сторін стосовно його змісту (умов) [99, с. 14].

Вимога про правомірність форми правочину означає, що обрана сторонами форма повинна відповідати тій, яку встановлено законом (ч. 4 ст. 203 ЦКУ).

Складно не погодитися з тим, що значення форми правочину полягає не тільки в забезпеченні його достовірності, сприйняття іншими особами, що має істотне значення під час врегулювання спорів, а й і часто його чинності [171, с. 211].

Нотаріус має перевірити, чи можливе вчинення правочину представником сторони. Зокрема, це стосується шлюбних договорів. Оскільки такі договори врегульовують спільні особисті і майнові відносини між подружжям, які можуть повністю або частково змінити правовий режим майна, що

встановлений статтями 57, 58, 60, 61 СКУ, то за ч. 2 ст. 238 ЦКУ представник не може вчиняти правочину, що відповідно до його змісту може бути вчинений лише особисто тією особою, яку він представляє. Так, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду наголошує, що шлюбний договір не може укладатись за довіреністю. Адже представнику заборонено вчиняти правочин, що може бути вчинений тільки особисто тією особою, яку він представляє (ч. 2 ст. 238 ЦКУ). [121]

О. В. Михальнюк стверджує, що умовами шлюбного договору батьки дитини (подружжя) можуть:

а) встановити розмір, строки та порядок здійснення утримання неповнолітньої дитини;

б) встановити грошове утримання (аліменти) на користь дитини в твердій грошовій сумі або у відсотках від заробітку того з батьків, хто проживає окремо;

в) визначити утримання в натуральній формі шляхом забезпечення дитини продуктами харчування; оплати комунальних послуг та квартирної плати за місцем постійного проживання дитини; гуртків, додаткових занять, необхідних для зміцнення здоров'я, а також забезпечення її здібностей; оплати послуг няні (гувернантки); послуг водія тощо [92, с. 155].

Як зазначає згадана вище авторка, за наявності особливих обставин (навчання, розвиток здібностей дитини, заняття спортом, оздоровлення, хвороба, каліцтво тощо) той з подружжя, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у додаткових витратах на утримання. У зв'язку з цим у шлюбному договорі сторони можуть установити обов'язок того з батьків, хто проживає окремо:

а) надавати кошти, необхідні для поїздок дитини на екскурсії, змагання, конкурси, в тому числі за межі України;

б) придбавати для дитини спеціальний одяг та інвентар для занять спортом та інших занять, пов'язаних із розвитком її здібностей;

в) за необхідності стаціонарного лікування або обстеження дитини – надавати грошові кошти для здійснення цього лікування або обстеження в державному або недержавному лікувальному закладі;

г) у разі навчання дитини у закладі вищої освіти, ліцеї з платною формою навчання – оплачувати навчання до його закінчення тощо [92, с. 155-156].

За оцінкою С. Б. Булеци, в шлюбному договорі можливо закріпити обов'язки, що стосуються витрат на виховання і навчання дітей, а також можна встановити порядок утримання дітей в разі розірвання шлюбу [22, с. 206].

У літературі наголошено, що шлюбним договором можуть бути визначені майнові права й обов'язки подружжя як батьків. Однак законодавець докладно не розкриває згадане положення. Уможливлено лише припустити, що подружжя може в ньому встановити порядок надання дитині утримання, її форму (грошову або натуральну), а також визначити питання, що пов'язані із наданням коштів на догляд за дитиною, на розвиток її здібностей, відпочинок, поїздки за кордон тощо. Потрібно підкреслити, що йдеться лише про майнові питання подружжя стосовно їх дітей [148, с. 313].

На думку Г. О. Гаро, в ч. 2 ст. 93 СКУ доцільно законодавчо закріпити, що шлюбним договором можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків, за умови одержання дозволу органу опіки і піклування у певних випадках. Згадана авторка обґрунтовує це недосконалістю чинної правової норми, зокрема, через відсутність застереження про необхідність одержання у відповідних випадках дозволу органів опіки і піклування, що може призвести до порушення законних прав дитини на майно [38, с. 14-15].

Зміст приписів ч. 3 ст. 93 СКУ неоднозначно сприймаються представниками науки національного сімейного права. Щонайперше доцільно звернутися до наукової спадщини в цьому питанні. Так, Я. М. Шевченко стверджувала, що договірне регулювання немайнових правовідносин докорінно суперечить принципам цивільного права. Адже ним просто неможливо обмежити особисті права жодного з батьків і встановити моральні обов'язки [182, с. 5].

М. М. Дякович підкреслює, що заборонено встановлювати з ким з батьків на випадок розірвання шлюбу залишиться дитина, порядок поводження з дитиною тощо. За словами цієї вченої, такі обмеження є справедливими. Адже дітей не можна прирівнювати до речей. Водночас СКУ окремо передбачає право батьків на укладення договору щодо здійснення батьківських прав на виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини. Такий договір є самостійним і укладається незалежно від наявності шлюбного договору [51, с. 191-192]. Аналогічні міркування висловлює С. Б. Булеца [22, с. 206].

І. В. Жилінкова наголошувала, що аналізована норма достатньо чітко окреслює межі шлюбного договору і в цьому сенсі однозначно вказує на неможливість включення до нього умов особистого характеру. Тому не відповідатимуть законодавчим приписам умови шлюбного договору, що встановлюють право кожного з них на віросповідання, виховання в дітях прихильності до певної релігії, визначення культурних і мовних пріоритетів тощо [148, с. 313].

Ю. С. Червоний стверджував, що положення, які встановлюють регулювання особистих відносин сторін не можуть фігурувати в шлюбному договорі. На його думку, правові санкції проти одного із подружжя за винну поведінку, яка привела до руйнації сім'ї, могли б включатися до шлюбного договору лише в разі, якщо законодавець дозволив би визначення ним особистих немайнових зобов'язань подружжя [98, с. 161].

Л. Є. Гузь радить відмовитися під час формування змісту шлюбного договору від умов особистого немайнового характеру, зокрема: «зобов'язуємося узгоджувати між собою умови виховання і навчання дітей», «члени сім'ї нічим не будуть обмежувати один одного у виборі способів спілкування», «включати в майбутньому народжену дитину та її ім'я» [47, с. 237].

У літературі справедливо відзначено, що норми законодавства України, які визначають зміст шлюбного договору, у цьому плані суттєво відрізняються від законодавства більшості зарубіжних країн, що уможлиблюють врегулювати

за допомогою шлюбних контрактів особисті немайнові права й обов'язки подружжя [148, с. 315]. Приміром, в американському праві йдеться про так звані умови про стиль життя. Його сторони можуть врегулювати питання, що пов'язані з:

а) інтересами дітей (методами виховання і контролю за дитиною);

б) визначенням їх релігії;

в) порядком зустрічей з дитиною дідусів, бабусь);

г) друзями дружини, чоловіка (скільки і яких друзів вони хотіли б мати, скільки часу вони проводитимуть із друзями і які форми спілкування з ними є найкращими); роботою дружини та чоловіка (хто з подружжя працюватиме, скільки орієнтовно часу дружина, чоловік витратять на роботу, як вони прийматимуть рішення про зміну роботи тощо);

г) сексуальних відносин дружини, чоловіка (періодичність, способи сексуальних відносин тощо) [200, с. 222].

Нова генерація вчених-юристів також не минає цього надзвичайно складного питання. Так, на думку О. С. Олійник, віднесення до сфери дії шлюбного договору особистих немайнових відносин обґрунтовується також тим, що під час укладання шлюбного договору, предметом якого за національним законодавством можуть бути лише майнові відносини, треба максимально подбати про інтереси сім'ї, серед яких особисті немайнові відносини між батьками і дітьми [103, с. 8].

Приписи ч. 3 ст. 93 СКУ, на думку А. Б. Гриняка, вимагають модернізації шляхом зняття заборони на можливість урегулювання особистих відносин подружжя, а також особистих немайнових відносин між батьками і дітьми [44, с. 64].

К. А. Казарян пропонує до ч. 3 ст. 93 СКУ внести зміни затвердивши її в такій редакції: «Шлюбний договір може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми за умови, що гарантовані Конституцією права людини не порушуватимуться» [61, с. 93].

Л. В. Єніна пропонує змінити приписи ч. 3 ст. 93 СКУ та затвердити її в такій редакції: «Шлюбний договір може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми за умови, якщо ними визначається забезпечення особистих немайнових прав подружжя та дітей, особисті очікування кожного подружжя від шлюбу» [52, с. 137].

Л. В. Красицька, Т. М. Коротич солідаризуються з позицією О. А. Явор, О. В. Михальнюк та інших учених, які вважають за можливе регулювання шлюбним договором особистих немайнових відносин між подружжям та особистих немайнових відносин між подружжям та їх дітьми [74, с. 46].

О. В. Михальнюк вважає суперечливою заборону, встановлену ч. 3 ст. 93 СКУ, регулювати в шлюбному договорі особисті немайнові відносини батьків і дітей, тоді як у ст. 157 СКУ встановлено можливість укладення окремого договору, в якому будуть урегульовані особисті права й обов'язки батьків та дітей, зокрема, визначення: а) місця проживання; б) умови виховання; в) графіки побачень з дитиною тощо [92, с. 156-157].

Однак слід зазначити, що шлюбний договір та договір щодо здійснення батьківських прав і виконання обов'язків, передбаченого ст. 157 СК України, мають різну правову природу.

Шлюбним договором унеможливлено зменшити обсяг прав дитини, що встановлені СКУ (ч. 4 ст. 93). Наведена норма сімейного права, за висновками І. В. Жилінкової, являє собою гарантію майнових прав дитини. Тому батькам заборонено укладати шлюбний договір, за яким дитина буде позбавлена права на аліменти, права на отримання майна у власність, права на проживання в певному житловому приміщенні тощо. Однак, за словами цієї правознавиці, приписи ч. 4 ст. 93 СКУ сформульовані дуже вузько. Адже в них є вказівка на неможливість зменшити ті права дитини, що встановлені саме СКУ. На її думку, не має жодних сумнівів, що такий договір не зменшує будь-яких майнових прав дитини. Незалежно від того, де вони закріплені в СКУ або в інших нормативно-правових актах. Тому згадана представниця науки сімейного права радила

вказати на те, що шлюбний договір не спрямований на зменшення прав дитини, що встановлені законодавством [148, с. 315].

З. В. Ромовська справедливо зазначає, що на чергове за важливістю місце в змісті шлюбного договору можна вивести визначення майнових прав дитини. Йдеться про можливість: а) виділення їй частки зі спільного майна батьків; б) надання права користування житлом; в) визначення розміру аліментів та додаткового фінансування витрат на її навчання та розвиток. Засобом стримування егоїзму одного з подружжя, за висновками вченої, є заборона зменшувати в договорі той обсяг майнових прав, який надані дитині СКУ. Ідеться про неможливість визначити нижчий розмір аліментів, аніж той, що встановлений законом. Зрештою, правознавиця акцентує увагу на тому, що в ньому не може фігурувати відмова, приміром, матері від подання в майбутньому позову про стягнення аліментів на дитину [140].

У СКУ відсутня єдина норма, в якій би фігурував перелік сімейних договорів, серед яких договори між матір'ю, батьком і дітьми, що укладаються у письмовій формі і підлягають нотаріальному посвідченню. Такі вимоги розпорошені в різних приписах згаданого кодифікованого акта (ч. 1 ст. 94; ч. 1 ст. 109; ч. 4 ст. 157; абз. 2 ч. 1 ст. 189; абз. 2 ч. 1 ст. 190).

Форму шлюбного договору встановлено ч. 1 ст. 94 СКУ. Він має бути укладений у письмовій формі і нотаріально посвідчений. Письмова форма правочину розглядається як «послідовність знаків або символів, що мають зрозумілий сенс, незалежно від їхнього носія і способу передачі, що дає змогу врахувати постійні зміни, які відбуваються через інформаційно-технологічний прогрес [53, с. 4].

У літературі до переваг письмової форми правочину, до яких безспірно належать усі договори між матір'ю, батьком і дітьми, відносять:

- 1) формування в учасників цивільного обороту схильності до порядку, точного вираження своєї волі;

2) сприяння з'ясуванню справжнього змісту правочину, оскільки покладатися на пам'ять та на людські стосунки, які мали місце на момент вчинення правочину і які згодом могли змінитися, не варто;

3) найточніше закріплення змісту правочину в часі, особливо якщо йдеться про тривалі відносини;

4) забезпечення ознайомлення сторін та третіх осіб з умовами правочину безпосередньо з тексту і можливість переконатися в його укладенні, тобто правочин є доказом цього факту;

5) можливість перевірити його достовірність і спростити контроль за законністю правочину;

6) запобігання від передчасної і необдуманної поведінки, виконує функцію серйозності намірів [171, с. 221].

Порядок нотаріального посвідчення шлюбного договору регламентується наказом МЮУ «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22 лютого 2012 року [112]. Згідно з п. 2 згаданого нормативно-правового акта такий сімейний договір укладається в письмовій формі в трьох примірниках і нотаріально посвідчується. Як пише З. В. Ромовська, договір, складений на офіційному, стандартному бланку й посвідчений нотаріусом, має дуже високу доказову вагу. Нотаріальне посвідчення договору презюмує укладення його відповідно до вимог закону. Воно – як *специфічний бронезилет*, – охоронятиме сторони від нападів осіб, невдоволених його укладенням. Нотаріальне посвідчення договору не виключає, однак, можливості визнання його недійсним через підстави, визначені законом. Вимогу нотаріального посвідчення договорів кожна держава обґрунтовує необхідністю забезпечення інтересів не лише конкретних громадян, а й своїх власних. Нотаріус не лише перевіряє особу учасників договору, справжність їхнього волевиявлення, законність договору, а й надає договору *ознаку вічності*, завдяки внесенню в державний реєстр [140, с. 54].

У науково-практичній літературі розкрито значення нотаріального посвідчення правочину, що полягає в такому. За оцінками фахівців, вимоги

законодавства покликані забезпечити належний захист прав осіб, яких цей правочин стосується. Крім того, правочин, що посвідчений нотаріально, має вищий ступінь доказовості щодо спрямованості волі особи на настання конкретних правових наслідків та її вільного волевиявлення при вчиненні правочину, а також наявності інших чинників, з якими закон пов'язує набуття, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків. Це обумовлено тим, що нотаріус, коли посвідчує правочин, має здійснити чимало дій, що спрямовуються на встановлення відповідності правочину вимогам закону, підтвердження розуміння наслідків вчинення особою правочину та наявності вільного волевиявлення особи при вчиненні правочину. Підсилення вагомості договору, за словами правників, надає його нотаріальне посвідчення, оскільки до цього залучається спеціально визначена державою особа – нотаріус, який виконує публічно значущі функції. Нотаріальна процедура вигідно відрізняє нотаріальне посвідчення правочинів від їхнього укладення в простій письмовій формі. Всупереч тому, що такого порядку й умов мають дотримуватися всі особи під час учинення будь-якого правочину, проте насправді це далеко не завжди має місце. Під час нотаріального посвідчення зазначена вище процедура в обов'язковому порядку здійснюється нотаріусом. Нотаріальне посвідчення правочину підсилює або укріплює можливості його здійснення і захисту суб'єктивних прав сторін правочину [171, с. 254-255].

Принагідно треба нагадати, що, як наголошено українськими юристами, нотаріальне посвідчення правочину не робить його окремою формою, а є різновидом письмової форми. У формальному аспекті правочини, які посвідчуються нотаріально, відрізняються від інших правочинів, учинених без такого посвідчення (у простій письмовій формі) лише тим, що нотаріус здійснює на письмовому документі посвідчувальний напис. Водночас юридичне значення нотаріального посвідчення є вагомим. Адже, за оцінками фахівців, підвищує доказову силу такого документа та може надавати додаткове забезпечення захисту прав сторонами, зокрема – уможлиблювати в окремих

випадках стягування боргу без судового розгляду на підставі виконавчого напису нотаріуса [171, с. 248].

Чинне національне законодавство встановлює порядок нотаріального посвідчення правочинів. Універсальні вимоги до дій нотаріуса при нотаріальному посвідченні правочинів фігурують у Законі України «Про нотаріат» та Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, де встановлюються достатньо чіткі вимоги до нотаріальних дій. Така процедура включає в себе:

- а) перелік нотаріальних дій;
- б) місце та строки учинення нотаріальних дій;
- в) вимоги до їхнього здійснення;
- г) порядок та види оформлення цих дій.

Посвідчення правочину передбачає здійснення таких дій:

- 1) ідентифікація та перевірка особи, яка вчиняє правочин;
- 2) визначення обсягу цивільної дієздатності фізичних осіб і перевірка цивільної правоздатності;
- 3) установлення намірів сторін учинити правочини;
- 4) визначення відповідності змісту посвідчуваного правочину вимогам закону і дійсним намірам сторін (ст. 44, ч. 2 ст. 54 Закону України «Про нотаріат») [128].

Під час перевірки особи, яка звернулася за посвідченням правочинів, нотаріус має низку прав та обов'язків (ст. ст. 43-46 Закону України «Про нотаріат»).

У Законі України «Про нотаріат» встановлюються також вимоги до документів, в яких утілюється правочин.

Підписи сторін, як зазначено в одному з сучасних підручників з договірного права, – необхідний елемент структури кожного договору, *своєрідний фінальний його акорд* [140, с. 76]. Вимоги до підписання правочину передбачені в ч. ч. 2, 3, 4 ст. 207 ЦКУ. Існує універсальне правило про

обов'язковість підпису на правочині. У науково-практичній літературі підтримано точку зору, що підпис виконує в правочині низку функцій, зокрема:

- 1) ідентифікація сторони правочину;
- 2) підтвердження волі сторони на вчинення правочину та її ознайомлення з його змістом;
- 3) забезпечення незмінності змісту правочину після його підписання [171, с. 229].

Цікаво відзначити, що стосовно розуміння підпису в українському науковому середовищі сформувався такі підходи. Згідно з першим підходом підпис розуміють як розпис чи параф, який є графічним накресленням символу чи сукупності символів (знака), що асоціюється з його іменем. Відповідно до другого підходу акт підписання документа означає написання особою свого повного імені і лише власноручно написане повне ім'я фізичної особи може вважатись підписом. Як справедливо констатовано українськими правниками, питання про те, що саме може вважатись підписом особи, - чи сам знак (символ), що асоціюється з ім'ям особи, чи власноручне написання повного імені особи – на законодавчому рівні не визначено [171, с. 229].

Вдається правильним визначення підпису як автентичного позначення особою своєї волі та згоди на прийняття змісту та значення відомостей (даних) зафіксованих у відповідній формі. При окресленні такого загального визначення не використовувались терміни «документ», «текст», «письмовий», «матеріальний носій», які істотно звужують поняття підпису, що було б помилковим, з огляду на тенденції розвитку науки та законотворчості, впровадження нових форм фіксації даних, зокрема електронних, збільшення сфер та можливостей застосування електронного цифрового підпису, розвиток електронної системи е-нотаріату тощо.

СКУ не вимагає державної реєстрації шлюбного договору, як і інших договорів між матір'ю, батьком і дітьми, крім договору, що фігурує в ст. 190 СКУ. Дійсність шлюбного договору пов'язується з нотаріальним посвідченням.

Проаналізовані положення дозволяють дійти висновку, що поняття шлюбного договору доцільно визначити як згодовільність (вільна, взаємна згода) подружжя або осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, яка регулює (регулюватиме) відносини між дружиною, чоловіком як подружжям, між дружиною, чоловіком як батьком, матір'ю дитини, між подружжям та членами їхньої сім'ї або іншими особами, щодо правового режиму майна, порядку користування житлом, а також права на утримання, що укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується [28, с. 207].

Предмет дослідження також вимагає розгляду питання про *поняття, зміст і форму договору про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб*, що фігурує в ч. 1 ст. 109 СКУ.

Як зазначено в судово-практичному коментарі до СКУ, подружжя має використовувати своє право на «швидкий і праведний суд», але за умови, що вони нададуть суду письмовий договір, в якому передбачатимуться такі умови щодо дітей:

а) з ким із розлученого подружжя проживатимуть діти (дитина);

б) якщо їх декілька, то всі проживатимуть з одним з батьків або вони поділені (при цьому не слід забувати, що діти після 14 років самі вирішують питання, з яким з батьків вони житимуть);

в) яку участь (у чому вона конкретно виражається) у забезпеченні умов дітей братиме той з батьків, який проживатиме окремо від дітей (дитини) (сплачуватиме аліменти, надаватиме разову грошову допомогу, або натомість аліментів передасть нерухомість; під час поділу майна подружжя передасть більшу частину майна тому з подружжя, з яким залишаються діти, або залишає житлову площу);

г) якщо діти будуть поділені і проживатимуть в обох батьків, то вирішити питання про взаємозалік аліментних обов'язків;

г) яку участь братиме у вихованні дітей особисто той з батьків, хто проживатиме окремо від дітей (дитини) (постійно зустрічатися з дітьми,

цікавитися їх навчанням шляхом зустрічі з педагогами, втручатися в їх начальний процес, займатися оздоровленням дітей тощо);

д) передбачити обов'язок того з батьків, з ким проживатимуть діти, не перешкоджати другому з батьків виконувати свої права і обов'язки щодо дітей [47, с. 263-264].

Для договорів подружжя про виховання дитини і визначення умов її життя після розірвання шлюбу, український законодавець установлює просту письмову форму. Якщо ж його сторони бажають, то вони можуть його посвідчити нотаріально. Відповідно до ч. 4 ст. 639 ЦКУ якщо сторони домовилися про нотаріальне посвідчення договору, який за законом не потребує такого посвідчення, такий договір є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення. Законодавство, як констатується в літературі, не передбачає за судом (на відміну від нотаріуса) таких функцій, як посвідчення договорів. Тому договір подружжя про виховання та забезпечення умов життя дитини після розірвання шлюбу підлягає перевірці судом. Проте не посвідчується ним [171, с. 355].

Водночас не видається коректним в єдиній нормі СКУ оперувати терміносполученням «*письмовий договір*». Адже в інших приписах згаданого кодифікованого акта записано, що «*договір укладається в письмовій формі*». Схожий підхід наскрізно втілено в ЦКУ, що є актом приватноправового спрямування. Тому, з метою усунення зазначеного вище недоліку, можна запропонувати внести зміни до ч. 1 ст. 109 СКУ та відмовитися від терміносполучення «*письмовий договір*», зазначивши, що такий договір укладається в письмовій формі [28, с. 207].

Продовжуючи дослідження сімейних договорів, визначених ст. 109 СКУ необхідно зазначити як констатувала І. В. Жилінкова, що положення ч. ч. 1, 2 ст. 109 СКУ не є чіткими, що створює певні проблеми під час їхнього тлумачення. Вчена ставила низку логічних питань. Складно збагнути, йдеться про один (єдиний) договір або про різні договори (договір про виховання та договір про утримання дитини)? Незрозуміло, подання подружжям договору

про умови виховання дитини є обов'язком або є правом його сторін? За її висновками, є підстави говорити, що законодавець виокремив такі види договорів подружжя щодо їхніх дітей: про виховання дитини (ч. 1 ст. 109 СКУ); про утримання дитини тим з батьків, хто проживає від дитини окремо (ч. 2 ст. 109 СКУ) [148, с. 354].

В контексті нормативного регулювання форми договору, передбаченого ч. 1 ст. 109 СКУ необхідно зауважити, що зазначений договір серед іншого має визначати яку участь у забезпеченні умов життя дитини (дітей) братиме той з батьків, хто проживатиме окремо. Очевидно, що участь у забезпеченні умов життя дитини передбачає майнові (аліментні) обов'язки щодо забезпечення вищевказаних умов. Враховуючи те, що згідно з положеннями ч. 2 ст. 109 СКУ, ч.1 ст. 189 СКУ договір між подружжям про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений, то відповідно існує правова проблема щодо недосконалого нормативного врегулювання зазначеного питання, що призводить до правової невизначеності і відповідно – до перешкод у реалізації подружжям (батьків) своїх прав, оскільки за такого тлумачення договір передбачений ч.1 ст. 109 СКУ також необхідно посвідчувати нотаріально. Окрім того, з огляду на конструкцію ст. 109 СКУ та її спрямованість на врегулювання відносин щодо розірвання шлюбу за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей, можна зробити висновок, що для реалізації права подружжя на розірвання шлюбу необхідно укласти договори визначені як частиною першою, так і частиною другою ст. 109 СКУ. Саме тому правозастосовна практика реалізації положень ст. 109 СКУ пішла шляхом укладення подружжям змішаних договорів, якими одночасно врегульовуються як умови щодо сплати аліментів на дитину (дітей) так і відносини щодо визначення місця проживання дитини, забезпечення умов життя дитини та участі в її вихованні (з їх нотаріальним посвідченням). Недосконалою є і сформована в ч.1 ст. 109 СКУ вимога щодо необхідності визначення у вказаному договорі умов здійснення права на особисте виховання дітей тим з батьків, хто буде проживати окремо, оскільки участь у вихованні дитини є саме

обов'язком, а не правом, що зокрема прямо передбачено ч. 2 ст. 157 СКУ. Тому правильним вбачається необхідність визначати договором умови виконання обов'язку щодо виховання дитини та порядок реалізації права щодо особистого спілкування з дітьми тим з батьків, який проживатиме окремо.

Відповідно положення частини першої та другої ст. 109 СКУ підлягають уніфікації та вдосконаленню для усунення можливості їх різного тлумачення та для нормативного визначення єдиного, в контексті завдань цієї норми, сімейного договору (його предмету, форми, вимог щодо нотаріального посвідчення) який подається до суду подружжям, які мають дітей, разом із заявою про розірвання шлюбу за спрощеною процедурою в порядку окремого провадження.

З огляду на зазначене вбачається за необхідне запропонувати об'єднати частини першу та другу ст. 109 СКУ, виключити частину другу та викласти частину першу ст. 109 СКУ в такій редакції: *“Подружжя, яке має дітей, має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом з договором про здійснення утримання та виховання дитини, яким визначити з ким із батьків будуть проживати діти, строки сплати, розмір і форму аліментів на утримання дітей, порядок участі у вихованні дітей та особистого спілкування з дітьми тим з батьків, який буде проживати окремо. Договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується”*.

Отже, підбиваючи підсумок, варто зазначити, що договір про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб доцільно розуміти як згодовільність матері та батька, що перебувають у шлюбі і мають намір його розірвати, яка визначає те, з ким із них проживатимуть діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також визначає умови здійснення ним особистого виховання дітей. [28, с. 211].

О. О. Білик наголошує, що договір, передбачений ч. 1 ст. 109 СКУ, відрізняється від договору про здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СКУ).

Адже він не пов'язаний із розірванням шлюбу між батьками дитини, які можуть не перебувати в шлюбі [12, с. 176].

Наступним питанням, що потребує студіювання є *поняття, зміст і форма договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини*, що фігурує в ч. 4 ст. 157 СКУ. У літературі наявні прагнення окреслити поняття цього сімейного договору. За визначенням Б. П. Карнауха, згаданий сімейний договір являє собою домовленість між батьками, якою вони погоджують порядок реалізації прав і виконання обов'язків щодо виховання дитини тим із них, хто проживає окремо від дитини [63, с. 118].

До істотних умов належать:

а) умови про участь у забезпеченні умов життя дитини тим з батьків, хто буде проживати окремо;

б) умови про здійснення ним права на особисте виховання дітей.

Принагідно треба наголосити, що Конвенція ООН про права дитини (п. 3 ст. 9) проголошує, що дитина, яка розлучається з одним чи обома батьками, має право підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками, крім випадків, коли це суперечить найкращим інтересам дитини [68].

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про охорону дитинства» [129], глави 3 Конвенції про контакт з дітьми це стосується також і випадків, коли батьки проживають у різних державах [69].

Особистим немайновим правом є право виховувати дитину (ст. 151 СКУ). Відсутність зареєстрованого шлюбу між батьками, розірвання шлюбу або проживання батьків окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо виховання дитини (ч. 2 ст. 141 СКУ). Згідно з ч. 2 ст. 157 того самого нормативно-правового акта той з батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні та має право на особисте спілкування з нею.

Згідно зі ст. 153 СКУ мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування між собою, крім випадків, коли таке право обмежене законом. Спілкування між батьками і дітьми, як констатовано в літературі з сімейного права, може виявлятися в різних формах: воно може бути усним або письмовим, вербальним чи невербальним, спілкування може відбуватися за допомогою технічних засобів комунікації тощо. Однак перевага має надаватися безпосередньому особистому спілкуванню, яке найсприятливіше впливає на особистісне формування дитини, надаючи їй відчуття реальності зв'язку між нею та батьками [148, с. 120].

Випадки, коли батькам забороняється спілкуватися з дітьми або вони обмежуються в такому праві, можуть бути встановлені лише законом. Прикладною ілюстрацією є обмеження спілкування з дитиною може бути встановлено внаслідок винесення обмежувального припису стосовно кривдника, встановленого ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 року [126].

Відповідно до ст. 12 Конвенції ООН про права дитини, дитина, яка здатна сформулювати власні погляди, має вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага відповідно до її віку і зрілості. Тому під час формування змісту певного договору має бути врахована думка самої дитини.

Згідно з ч. 3 ст. 157 СКУ на того з батьків, з ким проживає дитина, покладається обов'язок не перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини.

Той з батьків, хто проживає з дитиною, у разі його ухилення від виконання договору зобов'язаний компенсувати матеріальну та моральну шкоду, завдану другому з батьків (ч. 4 ст. 157 СКУ).

Зважаючи на те, що в СКУ відсутні спеціальні правила про визначення розміру майнової та моральної шкоди, до таких відносин підлягають застосуванню приписи ст. ст. 22, 23 згаданого кодифікованого акта.

Якщо батьки не дійшли згоди про порядок здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо, орган опіки та піклування за заявою матері або батька дитини визначає способи участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї (ст. 158 СКУ).

Якщо той з батьків, з ким проживає дитина, перешкоджає тому з батьків, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною та у її вихованні, то такий спір може бути врегульований судом у порядку, визначеному ст. 159 СКУ.

Крім того, до цього сімейного договору можуть бути застосовані універсальні приписи зобов'язального права, що фігурують у ЦКУ і не суперечать загальним засадам регулювання та суті сімейних відносин.

Пойменований договір, що фігурує в ч. 4 ст. 157 СКУ, має укладатися в письмовій формі і нотаріально посвідчуватися (абз. 1 ч. 4 ст. 157 того самого кодифікованого акта, викладений відповідно до змін, внесених згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення захисту прав дітей» від 21 травня 2009 року) [125].

Такий сімейний договір батьки укладають після того, як між ними з'ясовано питання про місце проживання дитини і виникає потреба у подальшому здійсненні одним із них своїх батьківських прав у змінених умовах, коли він позбавлений права щоденного контакту зі своєю дитиною [148, с.165].

Предметом цього пойменованого сімейного договору є дії батьків стосовно здійснення ними своїх немайнових батьківських прав щодо дитини під час їхнього роздільного проживання. Ним установлюється порядок здійснення цих прав, а не самі права та обов'язки того з батьків, хто проживає: а) окремо від дитини; б) разом із дитиною [148, с. 165].

В аналізованому сімейному договорі можуть бути врегульовані: місце спілкування, його періодичність, тривалість, необхідність присутності третіх осіб під час спілкування. Такий сімейний договір має корелюватися з інтересами дитини. Законодавець не встановлює віку, з якого дитина може

самостійно вирішувати питання свого спілкування з батьками. Проте за ч. 2 ст. 171 СКУ дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана під час вирішення між батьками, іншими особами спору щодо її виховання [148, с. 166].

За ч. 2 ст. 161 СКУ орган опіки та піклування або суд не вправі передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу. Проте, якщо мати і батько дитини досягли згоди у договорі про порядок здійснення батьківських прав батьками, які проживають окремо від дитини, вони можуть передбачити, що дитина проживатиме з матір'ю, яка не має самостійного доходу, оскільки вважають, що це більше відповідає інтересами дитини [148, с. 167].

Приписи абз. 2 ч. 4 ст. 157 СКУ встановлюють відповідальність за невиконання умов договору щодо здійснення батьківських прав і виконання обов'язків для того із батьків, з ким проживає дитина (наприклад, перешкоджає спілкуванню дитини з другим з батьків, хто проживає окремо). Формою такої відповідальності за вказаною нормою є компенсація матеріальної та моральної шкоди. За ч. 2 ст. 18 СКУ компенсація матеріальної та моральної шкоди належить до способів захисту сімейних прав та інтересів. Порядок компенсації такої шкоди встановлений приписами не СКУ, а ЦКУ. Адже в цьому разі йдеться про порушення умов договору, то до таких відносин обґрунтовано застосовувати приписи глави 51 ЦКУ. Приписи абз. 2 ч. 4 ст. 157 СКУ встановлюють відповідальність за порушення договору лише для того з батьків, з ким проживає дитина, але такий сімейний договір може бути порушений також тим з батьків, хто проживає окремо від дитини. Останній також може ухилятися від виконання цього договору, зокрема: від спілкування з дитиною та участі у вихованні дитини. У такому разі той з батьків, з ким проживає дитина, також має право вимагати компенсації йому матеріальної та моральної шкоди. Крім того, кожен з батьків у разі ухилення іншого від виконання договору може захистити порушені права дитини на виховання та спілкування з батьками, вимагаючи від того з батьків, хто ухиляється від виконання договору,

компенсувати матеріальну та моральну шкоду дитині та вимагати примусового виконання договору.

З. В. Ромовська презентує бачення договірної регулювання відносин щодо здійснення батьками виховання дитини. Відома представниця науки національного сімейного права зазначає, що важко зрозуміти, чому визначення у договорі, що є актом доброї волі сторін, конкретних днів та годин спілкування батька з дитиною який проживає, наприклад, у Львові, а дитина з матір'ю у Харкові, розцінюється як обмеження його прав. На думку вченої, немає підстав стверджувати, що договір встановлює лише моральні обов'язки, оскільки обов'язок визначений договором є правовим обов'язком. Хоча Конституційний Суд України визнає, що й моральні обов'язки мають правовий характер. Вчена зауважує, що невиконання матір'ю обов'язку щодо забезпечення права батька на спілкування з дитиною у визначений час може призвести до відповідальності, а саме відшкодування матір'ю матеріальної та моральної шкоди завданої батькові, що чітко визначено у ст. 157 СКУ [139].

Беручи до уваги результати аналізу, слід зазначити, що *договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини* доцільно визначити як згодовільність матері та батька, яка визначає порядок виконання батьківських обов'язків, зокрема - щодо виховання дитини та визначає порядок реалізації батьківських прав зокрема - на особисте спілкування з дитиною, тим із батьків, який проживає окремо від неї, що укладається в письмовій формі та нотаріально посвідчується. [28, с. 211].

Як результат дослідження поймає сімейних договорів наведених в ст.ст. 109, 157 СКУ, з метою раціонального і повного впорядкування як майнових, так і особистих немайнових відносин між матір'ю, батьком та дитиною пропонується *уніфікований концепт змішаного сімейного договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків* - як згодовільність матері та батька дитини, яка визначає місце проживання дитини, порядок участі батьків в утриманні дитини, порядок виконання батьком та

матір'ю батьківських обов'язків щодо виховання дитини та порядок особистого спілкування матері/батька з дитиною, що укладається в письмовій формі та нотаріально посвідчується.

Представлений концепт змішаного сімейного договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків забезпечує договірне впорядкування сімейних відносин, окреслених серед іншого в ч.1 ст. 109, ч. 2 ст. 109, ч. 4 ст. 157 СКУ, ч. 1 ст. 189 СКУ та інших відносин між матір'ю, батьком та дитиною.

Розлого треба окреслити *поняття, зміст і форму договору про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо*, що фігурує в ч. 2 ст. 109 СКУ.

Мета договору, за визначенням І. В. Жилінкової, полягає у визначенні порядку надання утримання (аліментів) на дитину. За словами цієї представниці науки сімейного права, згаданим вище кодифікованим актом не розмежовуються такі терміни: «утримання» та «аліменти». Правознавиця нагадує, що ці сімейно-правові терміни розглядалися як окремі: утримання – гроші (майно), що передаються одним із батьків на користь дитини в добровільному порядку, а аліменти – гроші (майно), що стягуються в примусовому порядку за рішенням суду [148, с. 355].

Предметом дискусії українських науковців-сучасників є відсутність чіткого змісту договору про аліменти, оскільки згідно з ч. 2 ст. 109 СКУ йдеться лише про розмір аліментів (при цьому, про порядок та строки сплати не зазначено). Водночас ст. 189 СКУ передбачає можливість укладення батьками договору про сплату аліментів на дитину, визначивши в ньому розмір та строки виплати, що вносить неясність щодо співвідношення зазначених норм СКУ, тобто, чи договір (ч. 2 ст. 109 СКУ) має місце лише при розірванні шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, а ст. 189 СКУ розрахована на інші ситуації (наприклад, якщо розмір аліментів устанавлюється без розірвання шлюбу, або у разі неперебування батьків у зареєстрованому шлюбі тощо), чи ст. 189 СКУ поширюється на всі випадки, оскільки стосується аліментних обов'язків батьків щодо своїх дітей. Неоднозначність такої ситуації

ускладнюється ч. 2 ст. 93 СКУ, відповідно до якої подружжя має право у шлюбному договорі визначити свої майнові права та обов'язки як батьків, оскільки чинним законодавством України не встановлена заборона щодо укладення шлюбного договору і сплати аліментів на випадок розірвання шлюбу. У такому разі під час розірвання шлюбу між подружжям, яке має дітей, укладання нотаріально засвідченого договору про розмір аліментів є обов'язковим [148, с. 161-162].

Договір, що фігурує в ч. 2 ст. 109 СКУ, не може містити положень, що не відповідали б інтересам дитини. Тому сторони не можуть включити до нього умови, відповідно до яких той з батьків, хто проживає окремо від дитини, відмовляється від свого права на звернення до суду за захистом інтересів дитини або від права вимагати в майбутньому стягнення аліментів на утримання дитини. Батьки не можуть установити в договорі розмір аліментів меншим за той, що встановлений законом (ч. 2 ст. 182 СКУ).

Приписи ч. 2 ст. 109 СКУ встановлюють, що договір подружжя щодо розміру аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений. Ідеться про те, що договір має торкатися лише питання про розмір аліментів.

Український законодавець установлює обов'язковість нотаріального посвідчення згаданого вище сімейного договору. Це означає, що нотаріус перевіряє зміст договору та за наявності в ньому умов, що не відповідають інтересам дитини (якщо батьки відмовляться внести до нього певні зміни), не посвідчить його. Водночас український законодавець не вказує, що такий сімейний договір *укладається у письмовій формі*, без якої неможливо було б його нотаріально посвідчити. До того ж на правильність такого підходу вказують інші приписи СКУ (ч. 1 ст. 94; ч. 2 ст. 109; абз. 1 ч. 4 ст. 157; абз. 2 ч. 1 ст. 189), якими встановлені вимоги до форми договорів між матір'ю, батьком і дітьми. Подібний підхід втілено в ч. 1 ст. 78 СКУ, щоправда, це стосується форми договору подружжя про надання утримання.

Якнайкраще *договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо* можна визначити як згодовільність між матір'ю і

батьком дитини, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі, того з батьків який проживає окремо від дитини, у здійсненні утримання дитини, необхідного та достатнього для забезпечення її гармонійного розвитку, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується [28, с. 207].

Окремим питанням, що потребує уваги є *поняття, зміст і форма договору про сплату аліментів на дитину*, що фігурує у ст. 189 СКУ. У літературі наявні прагнення окреслити поняття цього сімейного договору. За визначенням М. А. Тіхонової, договір між батьками про сплату аліментів на дитину являє собою «домовленість між матір'ю та батьком дитини про надання їй утримання з визначення розміру та строків виплати аліментів, яка укладена у письмовій формі та нотаріально посвідчена» [156, с. 101].

Пропонується саме таке визначення з огляду на те, що свобода сторін – батьків визначати їх участь в утриманні дитини є обмеженою правами дитини, а метою означеного договору є забезпечення гармонійного розвитку дитини. Також існує обґрунтована думка, що розмір аліментів на одну дитину, який визначається договором за спільною згодою батьків, не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, з огляду на положення абз. 2 ч. 2 ст. 182 СКУ. Договір може визначати як зобов'язання одного з батьків, так і їх обох щодо утримання дитини. Участь в утриманні дитини може бути в грошовій та/або натуральній формі (ч. 2 ст. 181 СКУ). Щодо проблематики визначення зазначеним договором строку сплати аліментів то домінує думка, що аліменти є виключно періодичними платежами, які боржник (як сторона в зобов'язанні) зобов'язаний щомісячно сплачувати. Такий підхід обґрунтовується зокрема тим, що утримання дитини здійснюється безперервно протягом тривалого часу, а мінімальний гарантований та мінімальний рекомендований розмір аліментів на одну дитину, що встановлені частиною другою статті 182 СКУ визначаються виходячи з розміру прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, який в свою чергу визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу (ст. 1 Закону України «Про прожитковий мінімум»); окрім того, не виключається можливість

застосування аналогії закону, а саме ст. 77 СКУ (способи надання утримання одному з подружжя) частина третя якої визначає, що аліменти сплачуються щомісячно. Проте цей підхід можна вважати таким, що обмежує право батьків самостійно визначати строки сплати аліментів, що забезпечують утримання дитини. Одночасно при реалізації наміру сторін – батьків, до прикладу, визначити одразу весь розмір аліментів (що підлягають сплаті за весь час до досягнення дитиною повноліття) та визначити обов'язок сплатити їх одним платежем у певний строк, необхідно враховувати, що такий договір може тлумачитись, як такий що не забезпечує утримання дитини та спрямований на припинення сплати аліментів; при цьому, якщо застосовувати за аналогією закону вищевказану ч. 3 ст. 77 СКУ, то вона передбачає, що за взаємною згодою аліменти можуть бути сплачені наперед. Тому визначальним при формуванні концепту такого договору пропонується за основу брати саме його мету - забезпечення гармонійного розвитку дитини [28, с.210].

О. О. Дерій зазначає, що норма сімейного права (ст. 189 СКУ) свідчить про диспозитивний характер договірних відносин стосовно сплати аліментів. Законодавець, за словами цієї науковиці, дозволив сторонам цих правовідносин самим визначати обсяг і порядок здійснення аліментного обов'язку [48, с. 21-22].

У літературі неоднозначно розглядається галузева належність договору про сплату аліментів на дитину. Одні вчені відносять його до системи цивільних договорів (Л. В. Сапейко та В. А. Кройтор [142, с. 32], О. В. Розгон [136, с. 41-52]). Наприклад, Є. Д. Ханович стверджує, що такий правочин є цивільно-правовим. Під час застосування законодавства до договору про сплату аліментів на дитину має застосовуватися правило про співвідношення загального та спеціального законодавства. Згадана дослідниця вважає, що спеціальним є сімейне законодавство, що встановлює особливі правила, які витікають із характеру аліментних зобов'язань, а саме: суб'єктний склад, тривалість правовідносин, мінімальний розмір аліментів [164, с. 23].

Ю. С. Червоний [98, с. 312], В. М. Чернега [180, с. 100-103], Т. С. Андрущенко [3], Г. М. Ахмач [5, с. 201] договір про сплату аліментів на дитину відносять до систематики сімейних договорів.

В. П. Маковій виокремлює такі ознаки договору про сплату аліментів на дитину:

1) він є двостороннім, консенсуальним, безоплатним та на користь третьої особи (дитини або кількох дітей), причому як неповнолітньої, так і повнолітньої, що має право на утримання;

2) мета полягає у забезпеченні реалізації права дитини на достатній життєвий рівень та відповідного обов'язку батьків;

3) сторони: мати, батько дитини. Право усиновлювача на укладення подібного договору впливає із сутності обов'язку такої особи щодо утримання дитини. Сторони можуть визначити підставу цільового використання аліментів;

4) обов'язкова письмова форма з нотаріальним посвідченням;

5) його істотні умови включають:

а) предмет договору, тобто форма (грошова у відсотках від доходу чи у твердій грошовій сумі, натуральна або змішана), зміст виконання обов'язку щодо сплати аліментів (порядок виплати та підстави цільового використання аліментів – п. 4.15 глави 15 «Інші правочини») розділу II «Порядок вчинення окремих нотаріальних дій нотаріусами України»;

б) строки виконання обов'язку щодо сплати аліментів. Строк чинності цього сімейного договору – це часові межі виконання обов'язку батька, матері з утримання дитини;

в) порядок виплати аліментів, що передбачає визначення процедури здійснення виплати аліментних платежів. Наприклад, шляхом перерахування на банківський рахунок або шляхом поштового переказу;

г) інші умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди;

г) будь-які положення не можуть порушувати права дитини, що створить підстави до визнання такого договору недійсним [84, с. 273].

Треба пам'ятати, як наголошено в літературі, що сторони – це самостійний структурний елемент договору, а не частина його змісту [140, с. 57].

Вочевидь, з огляду на зміст наведених приписів СКУ щодо договору як одного з вагомих джерел сімейного права, а також ст. 627 ЦКУ щодо свободи договору, повною мірою припускається можливість включення у зміст договору між батьками про сплату аліментів на дитину також і положень про сплату додаткових витрат, що опосередковано підтримано в п. 18 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15 травня 2006 року №3 [127]. Умова про відповідальність за прострочення сплати аліментів у формі неустойки може бути відтворена у договорі, інакше відсутні підстави притягнення сторони до такого виду відповідальності (ч. 1 ст. 196 СКУ). Положення про індексацію розміру аліментів, визначених у твердій грошовій сумі, може бути відображене у змісті договору за домовленістю сторін, якщо сторони виявляють бажання змінити щорічний строк її здійснення, інакше така умова матиме природу звичайної, що встановлена законодавством.

Згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 189 СКУ договір про сплату аліментів укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується. Як підкреслювала Я. В. Новохатська, нотаріус роз'ясняє батькам зміст і значення проєкту договору та з'ясовує, чи відповідає його зміст їхнім дійсним намірам і волі. Нотаріус перевіряє договір на предмет відповідності нормам закону й нерідко надає істотну допомогу в складанні тексту договору з урахуванням особливостей їхніх життєвих умов. Якщо між батьками не досягнуто домовленості, нотаріус не посвідчує договір. Врегулювання спорів належить до компетенції суду [102, с. 582].

Відсутність нотаріального посвідчення за загальним правилом тягне недійсність договору. Проте в установлених законом випадках суд може визнати такий договір дійсним (ч. 2 ст. 220 ЦКУ).

Проаналізовані положення дозволяють дійти висновку, що *договір про сплату аліментів на дитину* доцільно визначити як згодовільність між матір'ю і батьком дитини, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі батька та/або матері у здійсненні утримання дитини, необхідного та достатнього для забезпечення її гармонійного розвитку, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

У літературі розкрито питання про взаємозв'язок договорів батьків щодо утримання дитини:

1) СКУ прямо передбачено три види таких договорів (ч. 2 ст. 93, ч. 2 ст. 109, ст. 189), які за своїм змістом «перехрещуються» між собою.

2) суттєвих розбіжності у змісті таких договорів не може існувати. Приміром, у ч. 2 ст. 109 СКУ записано, що подружжя під час розірвання шлюбу може укласти нотаріальний договір, в якому визначатиметься розмір аліментів. Однак це не означає, що сторони не можуть включити в такий договір інші умови, що пов'язані зі сплатою аліментів (приміром, умови про порядок, форму та строки сплати аліментів);

3) розбіжності між цією тріадою сімейних договорів можуть стосуватися конкретних умов, за яких договори укладаються. Так, якщо договір укладає подружжя, яке за спільною заявою хоче розірвати свій шлюб, то сторони керуються ч. 2 ст. 109 СКУ. Якщо йдеться про батьків дитини, які ніколи не перебували у шлюбі, або, навпаки, перебувають у шлюбі і не прагнуть його розривати, то ці особи під час укладення договору звертаються до приписів ст. 189 СКУ. Зрештою, подружжя або наречені, можуть прописати в шлюбному договорі положення про сплату аліментів [148, с. 356].

Предмет дисертаційної роботи вимагає розгляду питання про **поняття, зміст і форму договору про припинення права дитини на аліменти у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно**, що фігурує в ст. 190 СКУ.

Поява договірної конструкції, про яку йтиметься далі, сприймалася не всіма юристами; не було монобільшості.

Розробниця СКУ згадує, що можливість укладення такого договору бентежила окремих осіб. Як таке може бути? Навіщо? Можуть бути не передбачувані наслідки! З. В. Ромовська пише, що доцільність в укладенні такого договору була давно. Суди, за її висновками, не раз розглядали справи про стягнення аліментів на дитину, в яких чоловіки заявляли, що за домовленістю з матір'ю дитини, колишньою дружиною, вони подарували дитині будинок, замість чого вона зобов'язувалася не подавати до суду позову про аліменти. Однак згодом подала-таки. Суди відмовляли у задоволенні позовів про визнання недійсним договору дарування і стягували аліменти у встановленому законом розмірі. Адже матір не була уповноважена на відмову від права дітей на аліменти. Згадана вчена зазначає, що наукове пояснення цій судовій практиці було таке: матір може відмовитися від права дитини на утримання лише з дозволу органу опіки та піклування; договір дарування був укладений за волею дарувальника; помилка в мотивах юридичного значення не має. Ось так батько позбувався будинку і повинен був й надалі платити аліменти на загальних підставах [139].

О. А. Шершньова вважає, що правова конструкція, закріплена у ст. 190 СКУ не відповідає суті відносин. На її думку, фактично предметом договору є нерухоме майно, яке передається в рахунок сплати аліментів на дитину, що можна розглядати як один зі способів виконання батьками свого обов'язку з утримання дитини. З огляду на це, дослідниця вважає недоцільним розглядати такий договір як підставу для припинення обов'язку утримання. Також, на її переконання, назву ст. 190 резонно викласти в такій редакції: «Здійснення утримання шляхом передачі права власності на нерухоме майно» [183, с. 6]. Водночас вказана вчена зауважує, що договір про передачу нерухомого майна в рахунок виплати аліментів, передбачений ст. 190 СКУ, хоча і не позбавлений окремих вад, усе ж є достатньо ефективним у двох випадках: занадто низького рівня доходів боржника або у випадку виїзду останнього до країни, з якою Україна не уклала договір про правову допомогу [183, с. 4-5].

У літературі наявні прагнення окреслити поняття цього сімейного договору. Наприклад, за визначенням М. А. Тіхонової, згаданий сімейний договір являє собою домовленість, яка укладається між батьками дитини, а якщо дитина досягла 14-ти років, то й за участю неповнолітньої дитини, з дозволу органу опіки та піклування про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно тим із батьків, хто проживає окремо від дитини [157, с. 114].

Як наголошує З. В. Ромовська назва ст. 190 СКУ «Припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухомість», вимагає певних уточнень. У її змісті мова йде не про припинення права на аліменти «на дитину», а про припинення права дитини на аліменти і це – правильно [139].

Досліджуючи питання термінології «право на аліменти для дитини» та «право дитини на аліменти» необхідно проаналізувати динаміку розвитку положень сімейного законодавства (зокрема ст. 179 СКУ) щодо права власності на аліменти, одержані на дитину. До змін внесених Законом України від 17 травня 2017 року № 2037-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» ч.1 ст. 179 СКУ визначала, що аліменти, одержані на дитину, є власністю того з батьків, на ім'я кого вони виплачуються, і мають використовуватися за цільовим призначенням. Неповнолітня дитина має право брати участь у розпорядженні аліментами, які одержані для її утримання. Нині, згідно з ч.1, 2, 3 ст. 179 СКУ аліменти, одержані на дитину, є власністю дитини. Той із батьків або інший законний представник дитини, на ім'я якого виплачуються аліменти, розпоряджається аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини. Неповнолітня дитина має право брати участь у розпорядженні аліментами, одержаними на її утримання. Неповнолітня дитина має право на самостійне одержання аліментів та розпорядження ними відповідно до Цивільного кодексу України.

Обов'язку батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття кореспондує право дитини на вказане утримання та право дитини на аліменти. Відповідно право на аліменти належить саме дитині незалежно від того хто є розпорядником аліментів.

Тому при визначенні назви вищевказаного пойменованого сімейного договору, підтримуючи думку вченої З. В. Ромовської, правильним є застосування терміну «припинення права дитини на аліменти».

В. П. Маковій до ознак цього сімейного договору відносить:

1) він є двостороннім, консенсуальним, платним, на користь третьої особи (дитини);

2) мета – припинення права на аліменти на дитину;

3) сторони – батьки (за умови досягнення дитиною 14 років, вона може брати участь в укладенні договору за її бажанням на стороні того з батьків, з ким вона проживає);

4) обов'язкова письмова форма з нотаріальним посвідченням;

5) його істотні умови: предмет договору, умову про обов'язок того з батьків, з ким проживає дитина, утримувати її;

6) наявність спеціальної підстави до розірвання цього договору: невиконання тим з батьків, з ким проживає дитина, обов'язку з її утримання [84, с. 276].

Пойменований договір, що фігурує в ст. 190 СКУ, нотаріально посвідчується. Доцільно зауважити, що такий сімейний договір *укладається у письмовій формі*.

З огляду на викладене, до першого речення абз. 2 ст. 190 СКУ пропонується внести зміни та викласти його в такій редакції: «Такий договір укладається в письмовій формі та нотаріально посвідчується».

Право власності на нерухоме майно за таким договором виникає з моменту державної реєстрації цього права згідно із законом (абз. 2 ч. 1 ст. 190 СКУ, викладеного в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державної реєстрації

речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 04 липня 2013 року) [124]. Якщо дитина досягла 14 років, вона бере участь в укладенні цього сімейного договору (абз. 3 ч. 1 ст. 190).

Згідно з абз. 1 ч. 2 ст. 190 СКУ набувачем права власності на нерухоме майно є сама дитина або дитина і той із батьків, з ким вона проживає, на праві спільної часткової власності на це майно. Той з батьків, з ким вона проживає, укладає договір як її законний представник відповідно до приписів ст. 242 ЦКУ.

Проаналізувавши зазначене, можна стверджувати, що *договір про припинення права дитини на аліменти у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно* варто окреслити як згодовільність, що укладається з дозволу органу опіки та піклування між матір'ю, батьком дитини (а якщо дитина є неповнолітньою, то також за її участю) за якою припиняється право дитини на аліменти у зв'язку з переданням права власності на нерухоме майно тим із батьків, хто проживає окремо від дитини у власність дитини або у спільну часткову власність дитини та того із батьків, з ким вона проживає, та – виникає зобов'язання у того із батьків, з ким проживає дитина, самостійно утримувати її [28, с. 207].

У ст. 190 СКУ, як помічає З. В. Ромовська, не передбачено права на укладення такого договору з іншою особою. Проте, за її висновками, не можна виключати можливості сумної події-смерті матері, внаслідок чого дитина житиме з бабою або дідом, старшою сестрою або братом. «А заодно – і доцільності укладення такого договору не лише за участю батьків дитини. Якщо виникне така потреба, то для її реалізації не буде перешкод – на допомогу прийде аналогія закону (ч. 1 ст. 10 СКУ)» [139].

Актуальними є питання про *поняття, зміст і форму непоіменованих договорів між матір'ю, батьком і дітьми*. Передусім варто окреслити *поняття, зміст і форму сепараційного договору*. Наприклад, О. О. Білик сепараційний договір в українському сімейному праві бачить як комплексний, непоіменований договір, що спрямований на регулювання відносин між подружжям на час його перебування в режимі окремого проживання, який

регулює майнові відносини між подружжям, *майнові права і обов'язки подружжя як батьків, а також їхні особисті відносини, в тій частині, що не суперечить положенням сімейного законодавства і моральним засадам суспільства*. До його ознак цього непоміченого договору в українському сімейному праві згадана дослідниця відносить:

- 1) комплексний характер;
- 2) може укладатися як на визначений строк, так і безстроково;
- 3) укладається подружжям, як правило, перед чи під час їх фактичного окремого проживання;
- 4) може регулювати майнові відносини між подружжям, *майнові права і обов'язки подружжя як батьків, а також їх особисті відносини, в тій частині, що не суперечить положенням законодавства і моральним засадам суспільства*. [12, с. 129-130].

Розглянутий сепараційний договір, як і більшість договорів між матір'ю, батьком і дітьми має укладатися в письмовій формі і підлягати нотаріальному посвідченню.

Далі у зоні уваги є поняття, зміст і форма ***договору про участь у додаткових витратах на дитину***. У літературі наявні прагнення окреслити поняття цього сімейного договору. За визначенням Б. П. Карнауха, згаданий сімейний договір являє собою домовленість між батьками щодо розміру, форми та порядку участі у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами, того із батьків, хто проживає окремо від дитини [62, с. 118].

Згаданий сімейний договір є непоміченим та схожим, як зазначає О. В. Розгон, на аліментний договір щодо дитини [136, с. 198].

У сучасній енциклопедичній літературі з сімейного права припускають, що домовленість про участь у додаткових витратах на дитину може бути оформлена як договір або може включатися як одна з умов договору, що регулює відносини щодо утримання дитини загалом, тобто як відносини щодо сплати аліментів, так і відносини щодо участі в додаткових витратах на дитину [62, с. 119].

Договір про участь у додаткових витратах на дитину укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню аналогічно до договору між батьками про сплату аліментів на дитину згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 189 СКУ.

У разі, якщо матір, батько не дійшли згоди щодо розміру, форми та порядку участі у додаткових витратах на дитину, такий спір вирішується судом з урахуванням обставин, що мають істотне значення. Оціночна категорія «істотне значення» оцінюватиметься згаданим суб'єктом правозастосування в конкретному разі персонально.

Враховуючи викладене, **договір про участь у додаткових витратах на дитину** доцільно визначити як згодовільність між матір'ю і батьком дитини, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі батька та/або матері у здійсненні, окремих від аліментів, додаткових витрат на дитину, що детерміновані особливими обставинами життя дитини, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

3. В. Ромовська наголошує на можливості укладання зокрема таких договорів між батьками і дітьми:

а) договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття;

б) договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам [139].

Доцільно звернути увагу на **договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття**. Син/дочка, які продовжують навчання після досягнення повноліття також можуть бути віднесені до слабкого суб'єкта сімейних відносин, за наявності відповідних умов, що обґрунтовують необхідність надання їм утримання батьками, з огляду на їх залежність від батьків та обмежені можливості утримувати себе самостійно через поважну соціально важливу причину – продовження навчання. Логічним є визначення певного преклюзивного строку - вікового обмеження до досягнення якого сину/дочці надаватиметься утримання у зв'язку із продовженням навчання. Законодавець визначив зазначений преклюзивний

строк та умови зазначеного утримання в ч.1 ст. 199 СКУ, вказавши, якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу.

Як наголошено в навчальній літературі з українського сімейного права, принцип свободи договору забезпечить сторонам можливість домовитися про розмір, про тривалість сплати аліментів, навіть після досягнення сином або дочкою 23-річного віку [139].

Зі змісту ст. 201 СКУ вбачається, що до відносин щодо надання батьками утримання повнолітнім дочці, синові застосовуються, зокрема, норми ст. 189 згаданого кодексу. Своєю чергою, згідно з ч. 1 ст. 189 СКУ батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, у якому визначити розмір та строки виплати. Умови договору не можуть порушувати права дитини, які встановлені згаданим вище кодексом. Договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Відповідно договір, що досліджується, має укладатися у письмовій формі і нотаріально посвідчуватися. Проте немає підстав обмежувати можливість надання утримання синові/дочці і після досягнення 23-річного віку, або обмежувати – певною формою навчання, за наявності відповідної згодовільності, також немає підстав обмежувати коло осіб, які можуть бути сторонами договору (про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття) лише батьками повнолітнього сина/дочки. Сторонами означеного договору можуть бути: 1) обидва з батьків; 2) один з батьків та повнолітній син/дочка; 3) обидва з батьків та повнолітній син/дочка. Надавати утримання за вказаним сімейним договором можуть як один з батьків, так і обидва.

Договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття доцільно окреслити як згодовільність між матір'ю та/або батьком та/або повнолітнім сином/дочкою, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі батька та/або матері у

здійсненні утримання повнолітнього сина/дочки протягом періоду навчання, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Також варто звернути увагу на *договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам*, укладання яких уможливлено. Як наголошує розробниця СКУ, йдеться про спільну участь у спорудженні, придбанні чи в проведенні капітального ремонту будинку, про спільний обробіток їхньої земельної ділянки тощо. З. В. Ромовська наводить такий приклад із судової практики: в одній зі справ діти вимагали визнати за ними права співвласності на будинок, у будівництві якого вони брали участь. Суд дійшов висновку, що між дітьми і батьками не було домовленості про виникнення права спільної власності. Участь дітей у спорудженні будинку розцінювалася як виконання ними синівського обов'язку, що протягом тривалого часу вони проживали з сім'ями в літній період у цьому будинку [139]. Тому якнайкраще такі непойменовані сімейні договори укладати в письмовій формі та нотаріально посвідчувати.

Мати, батько можуть бути віднесені до слабких суб'єктів сімейних відносин, за наявності відповідних умов, що обґрунтовують необхідність надання їм утримання повнолітніми сином/дочкою; зазначеними обставинами зокрема є непрацездатність батьків (матері та/або батька) та недостатність матеріальних можливостей для забезпечення ними власного утримання. Статус непрацездатного батька/матері як слабкого суб'єкта сімейних відносин обумовлює потребу їх додаткового захисту, що є підґрунтям існування законодавчо визначеного соціально-справедливого сімейного обов'язку повнолітніх сина/дочки утримувати своїх непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги. Тому цілком закономірною є як можливість врегулювати сімейним договором відносини щодо надання повнолітнім сином/дочкою утримання непрацездатному батьку/матері, так і можливість розширити обсяг необхідної допомоги та персоніфікувати її відповідно до індивідуальних потреб непрацездатних матері/батька (або навіть батька/матері, які не набули статусу «працездатного»).

На практиці є непоодинокі випадки коли повнолітні сини/дочки за взаємною згодою надають утримання матері/батькові шляхом оплати їх перебування в пансіонатах та будинках для догляду за літніми людьми що забезпечують їх комфортне життя, або - надають утримання шляхом наймання на роботу осіб, які здійснюватимуть догляд за матір'ю/батьком. Зазначені відносини зокрема також можуть бути врегульовані сімейним договором як за участю батька/матері яким надається утримання, так і без їх участі – самостійно повнолітніми дочкою, сином.

Відповідно, у фокусі розгляду має перебувати визначення *поняття, змісту і форми договорів про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків*, який укладається за участю матері/батька, як носія права утримання.

За визначенням О. В. Розгон, договір про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків є договором у сімейному праві, за яким повнолітні дочка або син (платник) аліментів зобов'язується надавати непрацездатним батькам (отримувачу) аліментів матеріальне утримання на узгоджених ними умовах [137, с. 211].

У літературі визначено, що сторонами згаданого вище непойменованого сімейного договору є платник аліментів і отримувач (батьки та їх повнолітні діти), які мають повну цивільну дієздатність. Від імені недієздатних отримувачів аліментів є їх законний представник, яким може бути як фізична особа, так і державна або громадська організація, на утриманні якої вони перебувають (приміром, будинок для осіб похилого віку) [137, с. 211].

У науковій думці до істотних умов цього сімейного договору належать:

- 1) його предмет, тобто грошові кошти, а часом інше майно, що підлягає переданню отримувачу;
- 2) розмір аліментів, що підлягає сплаті, є ціною цього сімейного договору;
- 3) спосіб і порядок сплати аліментів, що конкретизуються в його умовах [137, с. 211].

Способом платежу, як визначається в сімейно-правовій теорії, є передбачений сторонами договору принцип обчислення аліментів, що підлягають сплаті. Вони можуть бути різними:

- 1) у частці від заробітку або іншого доходу платника аліментів;
- 2) у твердій грошовій сумі, що виплачується періодично (щомісячно, щоквартально, щопівроку);
- 3) водночас у частці від заробітку або іншого доходу платника у твердій грошовій сумі. Види доходів платника, що враховуються під час виплати аліментів, які визначаються сторонами договору [137, с. 211-212].

У вказаному сімейному договорі можна передбачити порядок звітування платника перед отримувачем (для цього платнику аліментів завжди треба дбати про наявність документів, які б підтверджували сплату ним аліментів) форму платежу – або грошову (готівкові кошти, безготівковий платіж, цінні папери), або натуральну (передання майна в натурі) [137, с. 212].

Договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків мають укладатися в письмовій формі та нотаріально посвідчуватися. Можливість укладення зазначених договорів не обмежена суб'єктивною умовою наявності у матері/батька потреби в отриманні матеріальної допомоги.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що ***договір про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків*** доцільно окреслити як згодовільність між повнолітніми дочками/синами та матір'ю/батьком, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі повнолітніх синів/дочок у здійсненні утримання непрацездатного батька/матері, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

2.2. Укладання договорів між матір'ю, батьком і дітьми

У науці приватного права наявні прагнення окреслити укладання цивільного договору. Так, його визначено як:

1) узгодження особами, які виявили бажання укласти договір, істотних умов майбутнього договору та, у певних випадках, учинення ними інших дій [50, с. 14];

2) процедуру, яка зазвичай не передбачає одночасного виникнення у його сторін взаємних прав та обов'язків [160, с. 10].

Натомість у теорії сімейного права бракує насамперед визначення поняття «укладання договорів між матір'ю, батьком і дітьми».

Як вже зазначалося вище особливістю договірною регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми є те, що коло сторін, які безпосередньо укладають сімейний договір та коло суб'єктів сімейних відносин, які потрапляють в сферу його дії можуть не збігатися. Це обумовлено зокрема тим, що малолітні діти та здебільшого і неповнолітні діти не є сторонами сімейних договорів які укладають їх батьки, проте на їх підставі в дітей можуть виникати права та обов'язки. Така особливість, а також участь у вказаних сімейних правовідносинах слабких суб'єктів (дітей зокрема) визначає відповідну специфіку укладення договорів між матір'ю, батьком і дітьми.

Укладення договору між матір'ю, батьком і дітьми передбачає досягнення сторонами згодовільності щодо всіх його істотних умов, якими є умови, визначені законодавчими актами, щодо яких сторони мають досягнути згоди (це зокрема умови про предмет, які визначають суть договору тощо) та умови щодо яких будь-яка сторона договору заявила про необхідність досягнути згоди. Договір між матір'ю, батьком і дітьми буде укладеним лише після досягнення його сторонами згоди щодо усіх його істотних умов та у більшості випадків після його нотаріального посвідчення. Для укладення окремих договорів між матір'ю, батьком і дітьми окрім згоди їх сторін необхідним є надання дозволу органом опіки та піклування (зокрема для укладення договору про припинення права дитини на аліменти у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно).

Умови щодо яких досягається згода сторонами сімейних договорів між матір'ю, батьком і дітьми повинні: 1) відповідати моральним засадам

суспільства; 2) не суперечити актам законодавства; 3) корелюватися з пріоритетністю прав/інтересів слабого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини зокрема).

Щодо укладення *договору про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб*, наведеного в ч. 1 ст. 109 СКУ, то проблемні питання пов'язані з недосконалістю правового регулювання щодо необхідності (або її відсутності) нотаріального посвідчення вказаного договору, були досліджені вище.

Правила укладання цього сімейного договору особами, які подають до суду заяву про розірвання шлюбу і мають дітей, встановлені ст. 109 СКУ.

Як визначається в п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 року № 11 розірвання шлюбу судом за спільною заявою подружжя, яке має дітей (ст. 109 СКУ), провадиться в окремому провадженні у випадку, якщо існує взаємна згода подружжя щодо розірвання шлюбу. Для захисту інтересів неповнолітніх дітей суд має перевірити зміст письмових договорів, які подружжя подає під час розгляду справи про розірвання шлюбу. Відповідно до ст. 109 СКУ подружжя має право подати письмовий договір, в якому передбачити: з ким з них будуть проживати діти; яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той із батьків, хто буде проживати окремо; умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. Крім того, подружжя подає до суду договір про розмір аліментів на дитину (дітей). Судам слід перевіряти дотримання нотаріального посвідчення такого договору. У ньому сторони передбачають способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину тим з них, хто проживає окремо від дитини. Сторони передбачають у договорі також порядок, умови та форми (грошова і (або) натуральна) надання утримання одним з батьків [130].

Приписи ч. 4 ст. 157 СКУ встановлюють право батьків укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто

проживає окремо від дитини. Водночас треба пам'ятати, що не має значення причина роздільного проживання батьків: вони можуть проживати окремо через навчання, роботу, лікування, необхідність догляду за батьками, дітьми та через інші поважні причини; окреме проживання батьків може бути обумовлене відсутністю між ними зареєстрованого шлюбу; окремо батьки можуть проживати через розірвання шлюбу [148, с. 471].

Договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини, як справедливо наголошується в літературі, є подібним з договором, укладання якого передбачається ст. 109 СКУ, тому до нього можуть бути застосовані положення згаданої статті [148, с. 471].

Окремо необхідно зупинитися на дослідженні проблематики питання волевиявлення дитини при договірному врегулюванні батьками умов щодо визначення місця проживання дитини та участі батьків в її вихованні. До досягнення дитиною десяти років місце її проживання визначається за згодою батьків (ч.1 ст. 160 СКУ); місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини (ч. 2 ст. 160 СКУ); якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою (ч. 3 ст. 160 СКУ). Спосіб волевиявлення дитини яка досягла десяти років щодо надання згоди при визначенні її місця проживання законодавчо не визначений. Правозастосовна практика укладення договорів умовами яких визначається місце проживання малолітньої дитини, яка досягла десяти років, пішла тим шляхом, що при досягненні батьками відповідної згоди, щодо волевиявлення (згоди) дитини діє принцип «мовчазної згоди», коли презюмується відповідність волі дитини волі її батьків, допоки не заявлено інше. Щодо можливості укладення подружжям (яке має дитину, що досягла чотирнадцяти років) договору про те, з ким із них буде проживати дитина, зокрема для реалізації права подружжя на розірвання шлюбу (ч.1 ст. 109 СКУ), тривають дискусії, оскільки якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років,

визначається нею самою, без участі батьків, тому існує думка, що в такому випадку батьки не можуть укласти договір яким визначити місце проживання дитини. З іншого погляду, допускається укладення батьками договору про те, з ким із них буде проживати дитина, яка досягла чотирнадцяти років, за умов наявності відповідного одностороннього волевиявлення (згоди) дитини у формі заяви, яке збігається (відповідає) з волевиявленням батьків. З огляду на неповну цивільну дієздатність фізичної особи (дитини) у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років та її тісний правовий зв'язок з батьками вважаю, що можливість укладення батьками договору про те, з ким із них буде проживати дитина має бути прямо передбачена законом, з умовою надання дитиною, яка досягла чотирнадцяти років, своєї згоди на проживання з матір'ю або батьком [28, с. 208]. Окрім того, батьки (усиновлювачі) є законними представниками своїх як малолітніх, так і неповнолітніх дітей, як це передбачено ч.1 ст. 242 ЦКУ, що своєю чергою посилює позицію за якою батьки самостійно можуть укладати сімейні договори якими визначити місце проживання дитини.

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 18 серпня 2021 року (справа № 303/3102/19 провадження № 61-13918св20) формує правові позиції щодо визначення місця проживання дитини, серед іншого визначив, що, з досягненням віку десяти років у дитини з'являється право не тільки бути вислуханою і почутою, але й право брати активну участь у вирішенні своєї долі, зокрема, у визначенні місця проживання. Аналогічні положення закріплені у статті 12 Конвенції про права дитини, згідно з якою держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. Відповідно до статті 6 Європейської конвенції про здійснення прав дітей (дата підписання - 25 січня 1996 року, дата набрання чинності для України - 01 квітня 2007 року) під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган надає можливість дитині висловлювати її думки і приділяє їм належну увагу. З цієї

метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства. Закріплення цього права підкреслює, що дитина є особистістю, з думкою якої потрібно рахуватись, особливо при вирішенні питань, які безпосередньо її стосуються. Ухвалюючи рішення у справі "М. С. проти України" від 11 липня 2017 року (заява № 2091/13), Європейський суд з прав людини указав на те, що при визначенні найкращих інтересів дитини в конкретній справі слід брати до уваги два міркування: по-перше, у найкращих інтересах дитини зберегти її зв'язки із сім'єю, крім випадків, коли доведено, що сім'я непридатна або неблагополучна; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним (пункт 100 рішення від 16 липня 2015 року у справі "Мамчур проти України", заява № 10383/09). Аналіз зазначених норм права дає підстави для висновку, що рівність прав батьків витікає з прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, і у першу чергу повинні бути визначенні інтереси дитини у ситуації спору, а вже тільки потім права батьків [114].

Такі висновки Верховного Суду, черговий раз підтверджують обґрунтованість та глибинність концепту слабого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини зокрема) та пріоритетності його прав та інтересів, зокрема при укладенні договорів між матір'ю, батьком і дітьми.

СКУ докладно не визначає порядку укладання *договору про сплату аліментів*. Підписанню договору має передувати досягнення згоди щодо всіх істотних умов. Її недосягнення навіть з однієї умови засвідчує неукладення договору. Нечіткість інформації неукладення договору або, щонайменше, потребуватиме його тлумачення. Договір може бути змінений, розірваний або визнаний недійсним відповідно до ЦКУ (ст. 8 СКУ). Сторони можуть за взаємною згодою змінити договір. Підставою для змін можуть бути будь-які

обставини, що мають значення для однієї зі сторін. У разі виникнення спору заінтересована сторона може звернутися до суду з вимогою про зміну договору (ст. ст. 651, 652 ЦКУ).

Зазвичай відсутність нотаріального посвідчення тягне недійсність договору. Проте в установлених законом випадках суд може визнати такий договір дійсним (ч. 2 ст. 220 ЦКУ). Оскільки договір має обов'язковий для сторін характер, його виконання гарантується за допомогою певних правових механізмів.

Відповідно до ч. 2 ст. 189 СКУ в разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса. Отже, в СКУ встановлює спрощений порядок примусового виконання договорів щодо утримання. Відповідно до п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України №3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15 червня 2006 року в разі невиконання батьком (матір'ю) свого обов'язку за договором стягнення аліментів здійснюється на підставі виконавчого напису нотаріуса органом державної виконавчої служби, а не за судовим рішенням. Установлений порядок дає змогу добросовісній стороні договору минути судову процедуру, яка пов'язана з суттєвими витратами часу. Під час посвідчення договору нотаріусом роз'яснюється зміст приписів ч. 2 ст. 189 СКУ з одночасним зазначенням про це в тексті договору – в частині можливості стягнення аліментів у безспірному порядку на підставі виконавчого напису в разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором.

Виконавчий напис вчинюється відповідно до Закону України «Про нотаріат», а також Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказу Міністерства юстиції України 22 лютого 2012 року, і підлягає примусовому виконанню відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» від 02 червня 2016 року [123]. У разі виникнення

спору щодо виконання обов'язку з утримання за договором особа може також звернутися до суду.

Пойменований договір, що фігурує в ст. 190 СКУ, укладається з дозволу органу опіки та піклування. Законодавець утілює таку вимогу задля забезпечення інтересів дитини. Оскільки внаслідок укладення договору обов'язок одного з батьків щодо її утримання припиняється, необхідно повністю виключити ризик завдання внаслідок цього шкоди інтересам дитини. Під час вирішення питання про надання згоди на укладення договору, орган опіки та піклування визначає доцільність укладення цього сімейного договору. Укладення договору є доцільним у разі, якщо припинення права на аліменти замість набуття права власності на нерухоме майно корелюватиметься з потребами та інтересами дитини. Орган опіки та піклування враховує здатність того з батьків, з ким проживатиме дитина, самостійно забезпечувати її утримання.

Умови договору не можуть порушувати права дитини, які встановлені СКУ. Відмова органу опіки та піклування у дозволі на укладення договору може бути оскаржена до суду.

Договір про участь у додаткових витратах на дитину. Батьки зобов'язані утримувати своїх дітей, тобто забезпечувати їм, у межах своїх можливостей, належні матеріальні умови життя, необхідні для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини. До обов'язку утримувати дитини належать:

1) матеріально забезпечувати задоволення звичайних повсякденних потреб дитини у житлі, одязі, харчуванні тощо. У разі окремого проживання батьків виконання цього обов'язку тим із батьків, хто проживає окремо від дитини, забезпечується шляхом установа аліментного зобов'язання;

2) матеріально забезпечувати потреби дитини, спричинені особливими обставинами.

Згідно з ч. 1 ст. 185 СКУ той з батьків, з кого присуджено стягнення аліментів на дитину, а також той з батьків, до кого вимога про стягнення

аліментів не була подана, зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами. У літературі їх диференційовано на:

а) позитивні факти, що викликають потребу в додаткових витратах (розвиток різноманітних здібностей дитини, зокрема: хист до мистецтва, спорту чи іноземних мов потребує витрат на додаткові заняття, необхідний інвентар чи приладдя, поїздки на змагання, конкурси тощо);

б) негативні фактори (хвороба, каліцтво, інвалідність, які зумовлюють потребу у придбанні ліків, обстеженнях, проведенні лікувальних процедур чи стаціонарному лікуванні, спеціальному харчуванні тощо) [62, с. 118].

Потреба додаткових витрат, спричинених особливими потребами, може бути разовою, періодичною або постійною. Це означає, що той з батьків, хто проживає окремо, може зобов'язуватися здійснити разовий платіж або ж здійснювати періодичні платежі впродовж визначеного строку або постійно. Проте, якщо порівняти з аліментами, то розмір згаданих платежів у будь-якому разі не може визначатися в розмірі певної частини від заробітку, а має визначатися у твердій грошовій сумі.

Як наголошено в одному з науково-практичних видань із сімейного права, у договорі про участь у додаткових витратах на дитину може бути встановлено, що додаткові витрати фінансуються наперед з огляду на їхній передбачуваний розмір, або покриваються постфактум, тобто після того, як батько чи мати, з ким проживає дитина, здійснить такі витрати і надасть потрібні докази щодо їх точного розміру [62, с. 118].

Якщо платник додаткових витрат на дитину прострочив їх оплату в строк, установлений договором між батьками, до нього за наявності вини можуть бути застосовані заходи державного примусу, встановлені ч. 4 ст. 196 СКУ. Так, на вимогу одержувача додаткових витрат такий платник зобов'язаний сплатити суму заборгованості за додатковими витратами з урахуванням установленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3% річних із простроченої суми.

Такий непойменований сімейний договір укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню, тобто аналогічно до приписів абз. 2 ч. 1 ст. 189 СКУ.

У разі, якщо батьки не дійшли згоди щодо розміру, форми та порядку участі у додаткових витратах на дитину, такий спір урегулюється судом із урахуванням обставин, що мають істотне значення.

У літературі обговорюється значення державної реєстрації правочину. Зокрема, триває дискусія про те, чи можна вважати правочин таким, що не вчинений за відсутності його державної реєстрації і чи можуть розділитися моменти укладення договору та набрання ним чинності внаслідок державної реєстрації? Якщо проводити паралелі між значенням державної реєстрації прав на нерухомість та державною реєстрацією правочинів із нерухомістю, то, на думку правників, йдеться про таке. Відповідно до правової позиції Великої Палати Верховного Суду державна реєстрація прав на нерухоме майно не має правоутворюючого значення, оскільки вона є лише підтвердженням набуття права власності на нерухомість. Навпаки, та сама Велика Палата Верховного Суду надає правоутворюючого значення факту державної реєстрації правочинів, оскільки саме з нею пов'язує момент їхнього укладення. Водночас Велика Палата Верховного Суду не підтримує бачення про такі різні моменти, як укладення правочину і набрання ним чинності [171, с. 259].

Нарешті доцільно зупинитися на питаннях *укладання договору про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття*. Складно не погодитися з думкою О. В. Розгон, яка наголошує, що коли сторони домовляються про розмір виплат, вони мають зважати на всі обставини життя кожної з них. За словами цієї дослідниці, один із батьків, хто сплачуватиме аліменти на утримання повнолітньої дочки, сина, які продовжують навчання, може погодитися на сплату. Проте у розмірі, меншому за заявлений, оскільки він ніде не працює, до того ж, утримує інших осіб, яким також зобов'язаний надавати допомогу [136, с. 197].

Згадана вище вчена також зауважує, що під час визначення розміру аліментів треба враховувати місце проживання повнолітніх дочки чи сина, які продовжують навчання. Якщо у зв'язку з навчанням за денною формою вони вимушені тимчасово, на період навчання проживати в іншому населеному пункті, то матеріальні витрати на проживання можуть, в окремих випадках, за своєю вартістю наближатися до оплати за навчання. Очевидно, що розмір витрат залежить від конкретного населеного пункту, вартості оренди житлових приміщень. За словами О. В. Розгон, заочна форма навчання за межами постійного місця проживання повнолітніх дочки чи сина, які продовжують навчання також впливає на розмір необхідної матеріальної допомоги. Однак у цьому разі основна увага фокусується на вартості проїзду до місця навчання. При укладенні договору сторони повинні врахувати: а) ймовірну зміну матеріального становища як однієї, так і кожної сторони (у бік або поліпшення, або у бік погіршення); б) зміну форми навчання дочки або сина, що також може вплинути на зміну матеріальних можливостей [136, с. 197].

Узагальнюючи наведене, укладання договорів між матір'ю, батьком і дітьми доцільно розуміти як процес досягнення вільної, взаємної згоди (згодовільності) між учасниками сімейних відносин, щодо упорядкування особистих немайнових та/або майнових відносин між матір'ю, батьком і дітьми виходячи з пріоритетності прав/інтересів слабого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини, повнолітніх непрацездатних дочки, сина, непрацездатних матері, батька тощо), яка оформлюється письмово та здебільшого нотаріально посвідчуються.

Недосягнення згоди між матір'ю, батьком і дітьми щодо укладання договорів між ними не позбавляє їх можливості здійснювати сімейні права та (або) виконувати сімейні обов'язки, встановлені актами сімейного законодавства.

2.3. Зміна та припинення договорів між матір'ю, батьком і дітьми

Доцільно дослідити питання про ***зміну договорів між матір'ю, батьком і дітьми***. Відповідь на питання щодо можливості зміни умов шлюбного договору, що регулюють майнові відносини між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини, обґрунтовано можна надати з огляду на такі міркування З. В. Ромовської: «Декому вважалося, що шлюбний договір є своєрідною недоторканою угодою, умови якої є незмінними. Однак законодавче закріплення цієї хибної думки суперечило б загальній теорії договірному праву і водночас принципу справедливості». Згадана вище вчена пише, що суд може визнати несправедливою умову, за якої дружині, з якою залишилася проживати дитина-інвалід, у спільному майні належатиме значно менша частка, ніж чоловікові. Подібні обставини, що мають істотне значення, можуть призвести до примусового, за рішенням суду, внесення змін до шлюбного договору. Разом з тим зміни до шлюбного договору можуть бути у будь-який час внесені за взаємною згодою подружжя [139].

Однак слід пам'ятати, що законодавець унеможлиблює односторонню зміну умов шлюбного договору (ч. 1 ст. 100 СКУ). Його згідно з ч. 2 ст. 100 СКУ може бути змінено подружжям. Угода про зміну згаданого сімейного договору нотаріально посвідчується.

За ч. 3 ст. 100 СКУ на вимогу одного з подружжя шлюбний договір за рішенням суду може бути змінений, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення.

Цікавою є постанова Апеляційного суду м. Києва від 19 липня 2018 року. В ній ідеться про те, що підставою у відмові задоволення вимоги про розірвання договору між батьками про сплату аліментів на дитину є погіршення майнового стану та тяжку хворобу платника аліментів. Проте наведені доводи не були прийняті судами, в позові щодо розірвання договору було відмовлено. Серед іншого апеляційним судом було констатовано, що в даній справі не можна стверджувати, що позивач не міг взяти до уваги обставини можливого

погіршення свого матеріального стану, тобто він фактично легковажно проігнорував можливість настання таких подій, що своєю чергою створює для нього неможливість розірвання договору поклавшись на це ускладнення [113].

Як справедливо зазначає О. В. Розгон, до договору про участь одного із батьків у додаткових витратах на дітей сторони в змозі внести зміни, якщо необхідним буде збільшення суми у разі, приміром, погіршення стану здоров'я дитини. Однак сторона цього сімейного договору, яка оплачує додаткові витрати, може вимагати зниження їхнього розміру або звільнення її від додаткових виплат за наявності обставин (погіршення стану його здоров'я або матеріального становища та подіб.) [136, с. 199].

У науковій літературі рекомендують зазначати в тексті *договору про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття*, що сторони мають право в період дії договору вносити до нього зміни і доповнення, у тому числі щодо строку сплати аліментів та їхнього розміру, що оформляється додатковим договором між ними і підлягає нотаріальному посвідченню [136, с. 197].

Зміна договорів між матір'ю, батьком і дітьми – це процес, що дозволяє адаптувати вже наявні умови сімейного договору до нових обставин.

Отже, зміна договорів між матір'ю, батьком і дітьми – це внесення змін або доповнень до вже наявних умов таких сімейних договорів. Це означає, що сторони, які раніше домовилися про певні сімейні права та обов'язки, вирішують скоригувати, уточнити, додати або виключити певні положення договору.

Усі договірні правовідносини, які нам служать, з часом припиняються. Розмаїття підстав для цього припинення можна поділити на звичайні і надзвичайні, бажані для сторін і небажані для однієї з них, залежні від волі сторін чи незалежні від неї [140, с. 145]. Все це актуалізує звернення до питання про *припинення договорів між матір'ю, батьком і дітьми*.

У теорії цивільного права припинення договору розглядають як припинення його чинності за суб'єктивними або об'єктивними підставами,

встановленими договором або законом, та припинення договірних прав та обов'язків на майбутній період [93, с. 4].

Водночас у літературі підстави припинення договору окреслюють як правомірний юридичний факт (сукупність фактів) суб'єктивного чи об'єктивного характеру, передбачений договором або законом, який призводить до припинення чинності договору як правочину та договірних зобов'язань на майбутній період [93, с. 5].

У спорідненій науці цивільного права розірвання договору розглядають як:

1) акт, направлений на припинення дії частково або повністю невиконаного договору, при цьому зобов'язання сторін припиняються на майбутнє [132, с. 6].

2) захід впливу, спрямований на несправного контрагента у договірному зобов'язанні [97, с. 25].

Відмова від договору і вимога про його розірвання – це дві нетотожні правові конструкції [70, с. 288]. Перша – це так зване право сторони на власні дії, а друга – це лише право вимоги до суду. У першій – наслідки настають тут же, у момент повідомлення контрагента про свою волю, у другій – в момент набрання чинності рішення суду про розірвання договору [140, с. 148].

Аналіз актів національного сімейного законодавства дає змогу дійти висновку, що шлюбний договір як засіб правового саморегулювання сімейних відносин дружини, чоловіка як матері, батька дитини, припиняється внаслідок:

- 1) відмови від нього (ст. 101 СКУ);
- 2) розірвання договору (ст. 102 СКУ).

По-перше, йдеться про те, що одностороння відмова від шлюбного договору не допускається (ч. 1 ст. 101 СКУ). Це імперативні положення, які прямо забороняють розірвання цього сімейного договору за волею лише однієї зі сторін. Отже, припинення дії такого договору вимагає погодження з контрагентом і судом (суб'єктом правозастосування). Втім, подружжя має право спільно відмовитися від згаданого сімейного договору. У такому випадку можливі два варіанти: або припинити права та обов'язки, встановлені цим

договором, з моменту його укладення, або припинити ці правові наслідки з дня подання нотаріусу заяви про відмову від договору.

Принагідно треба нагадати, що універсальні умови відмови від правочинів визначені в ст. 214 ЦКУ, зокрема, в ч. 1 якої, встановлено, що вона вчиняється у тій самій формі, в якій було вчинено правочин. Це означає, що відмова від шлюбного договору за взаємною згодою його сторін нотаріально посвідчується.

По-друге, йдеться про те, що кожен із подружжя має право вимагати розірвання шлюбного договору в судовому порядку з підстав, що мають істотне значення, до якої належить неможливість виконання згаданого сімейного договору (ст. 102 СКУ). Наприклад, невиконання майнових зобов'язань через воєнний стан, хворобу тощо. За ст. 652 ЦКУ зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах.

Договірне зобов'язання з утримання припиняється з підстав, що встановлені у главі 50 ЦКУ, якщо це не суперечить суті сімейних відносин (ст. 8 СКУ). Сторони можуть передбачити в договорі спеціальні підстави його припинення (сплив строку, досягнення дитиною певного віку, розірвання шлюбу тощо). За таких обставин договір вважатиметься припиненим від дня настання обставин, визначених сторонами, якщо інше не встановлено в договорі. Договір подружжя про надання утримання може бути розірваний за згодою сторін. У такому разі договір вважатиметься розірваним з моменту нотаріального посвідчення його розірвання.

Договір може бути визнаний недійсним відповідно до цивільного законодавства. Припинення договору про сплату аліментів на дитину у зв'язку із закінченням строку його дії або на інших передбачених у договорі підставах, не приводить до припинення зобов'язання батьків щодо утримання дитини. Зобов'язання щодо утримання дитини виникає не з договору, а із закону й припиняється через настання обставин, установлених законом. У разі припинення договору платник більше не зобов'язаний надавати утримання

відповідно до його умов, зокрема в розмірі й строки, які визначені в договорі. Інакше кажучи, якщо дитина не досягла повноліття на момент припинення договору, той з батьків, з ким проживає дитина, може звернутися до суду для примусового стягнення аліментів. Припинення договору позбавляє можливості стягувати аліменти на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Отже, за універсальним правилом зобов'язання з утримання дитини не може припинятися за домовленістю сторін. Припинення договору про сплату аліментів на дитину означає, що обов'язок зі сплати аліментів більше не може примусово виконуватися відповідно до умов цього договору. Однак це не означає припинення зобов'язання щодо утримання дитини. У разі припинення або визнання недійсним договору вступають у дію закріплені в СКУ імперативні норми.

Сторони можуть домовитися про те, що платник контролюватиме цільове використання нерухомого майна й утримання дитини. У договорі може бути передбачений порядок здійснення такого контролю. Відповідно до ч. 7 ст. 190 СКУ за позовом відчужувача нерухомого майна договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно може бути розірваний у разі невиконання тим із батьків, з ким проживає дитина, обов'язку по її утриманню. У Постанові Пленуму Верховного Суду України №3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15 травня 2006 року вказано, що такий договір може бути розірвано за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін у разі його істотного порушення другою стороною (ч. 2 ст. 651 ЦКУ) [127]. Відповідно до ч. 1 ст. 18 СКУ кожен учасник сімейних відносин, який досяг 14 років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу. Згідно з ч. 2 ст. 47 ЦПКУ неповнолітні особи у віці від 14 до 18 років можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом [172]. Це означає, що з позовом про розірвання договору

про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно може звернутися сама дитина, яка досягла 14 років, у разі невиконання тим із батьків, з ким проживає дитина, обов'язку по її утриманню. Правові наслідки розірвання договору визначаються згідно з цивільним законодавством (ст. 8 СКУ). Сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 4 ст. 653 ЦКУ). Тому в інтересах відчужувача наполягати на включенні до договору умови про обов'язок повернення нерухомого майна в разі розірвання договору. Згідно з ч. 5 ст. 653 ЦКУ, якщо договір розірваний у зв'язку з його істотним порушенням однією зі сторін, друга сторона може вимагати відшкодування збитків, завданих розірванням договору.

Абз. 2 ч. 4 ст. 157 СКУ встановлює відповідальність у разі ухилення від виконання договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків того з батьків, хто проживає з дитиною.

Формою такої відповідальності, згідно з наведеною нормою, є компенсація матеріальної та моральної шкоди. Згідно з ч. 2 ст. 18 СКУ відшкодування матеріальної та моральної шкоди належить до способів захисту сімейних прав та інтересів. Приписи СКУ не встановлюють порядок компенсації такої шкоди. Його врегульовано приписами ЦКУ. Оскільки в цьому разі йдеться про порушення умов договору, то до таких відносин треба застосовувати приписи глави 51 ЦКУ. Приписи абз. 2 ч. 4 ст. 157 встановлюють відповідальність за порушення договору лише для того з батьків, з ким проживає дитина. Однак цей договір може бути порушений також тим з батьків, хто проживає окремо від дитини. Останній також може ухилитися від виконання такого договору – від спілкування з дитиною, або від участі у її вихованні. У цьому разі той з батьків, з ким проживає дитина, також має право вимагати компенсацію їй матеріальної та моральної шкоди. Крім того, у разі невиконання одним із батьків умов договору, інший має право захистити порушені права дитини на виховання та спілкування з батьками, вимагаючи від того з батьків,

хто ухиляється від виконання договору, компенсувати матеріальну та моральну шкоду дитині, а також вимагати примусового виконання договору.

У разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором про сплату аліментів, стягнення аліментів з нього може здійснюватися на підставі виконавчого напису нотаріуса. Згідно з підпунктом 4.16 п. 4 глави 5 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України при посвідченні договору про сплату аліментів на дитину нотаріусом роз'яснюється зміст ч. 2 ст. 189 СКУ з одночасним зазначенням про це у тексті договору у частині можливості стягнення аліментів у безспірному порядку на підставі виконавчого напису у разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором.

Звернення до виконавчої служби того з батьків, з ким проживає дитина, є одним із варіантів поведінки на захист її права на утримання. Особа, може звернутися безпосередньо до суду навіть за наявності такого сімейного договору, що підтверджується судовою практикою на прикладі постанови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18 вересня 2019 року [118].

У разі, коли аліменти на дитину стягуються на підставі виконавчого напису нотаріуса йдеться про нотаріальний захист прав дитини на утримання як юрисдикційну форму захисту сімейних прав. Згідно з ч. 1 ст. 88 Закону України «Про нотаріат» нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше 3 років. Відповідно до п. 1 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» для одержання виконавчого напису подаються:

- а) оригінал нотаріально посвідченого договору (договорів);
- б) документи, що підтверджують безспірність заборгованості боржника та встановлюють прострочення виконання зобов'язання.

Договір про припинення права на аліменти на дитину замість набуття права власності на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку чи інше нерухоме майно є договором відчуження, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню та державній реєстрації в порядку, що встановлений національним законодавством. Договір, який підлягає нотаріальному посвідченню та державній реєстрації, є укладеним з моменту державної реєстрації (ч. 3 ст. 640 ЦКУ).

Як зазначає В. П. Маковій, підставою припинення аліментних відносин між батьками та дитиною можуть бути як суб'єктивні, так і об'єктивні юридичні факти, що залежать чи не залежать від поведінки учасників таких стосунків. Ст. 190 СКУ, за висновками цього автора, вирізняє припинення аліментних відносин шляхом взаємного волевиявлення батьків у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно. Сімейне законодавство виокремило саме такий спосіб припинення права дитини на аліменти поряд з іншими через високий ризик порушення прав та інтересів дитини, що потребує спеціального унормування та контролю з боку держави [84, с. 275].

Слід зазначити, що як вбачається з постанови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 21 липня 2021 року виключення запису про батьківство є обставиною, що має істотне значення у розумінні ч. 2 ст. 197 СКУ, і, відповідно, є підставою для звільнення особи від сплати заборгованості за аліментами, яка утворилась за період, коли така особа була записана батьком дітей. Через особистий характер таких відносин у числі обставин їхнього припинення необхідно розглядати також смерть або оголошення померлим одного з учасників [116].

У постанові Івано-Франківського апеляційного суду від 26 січня 2021 року відтворено позицію, відповідно до якої договір про припинення права на аліменти у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно може бути підставою для погашення заборгованості по аліментам як добровільна обставина на відміну від примусового звернення стягнення на майно платника

аліментів для погашення такої заборгованості згідно із Законом України «Про виконавче провадження» [120].

Наведене вище судове рішення, за висновками деяких науковців, слід кваліфікувати як спосіб припинення заборгованості по аліментам, а не договір про припинення права на аліменти [84, с. 277]. Однак, на нашу думку, такі висновки є хибні. Адже, стаття 190 СКУ передбачає можливість укладення договору між батьками про припинення права на аліменти в обмін на передачу у власність дитини нерухомого майна. Відтак, вказаний договір припиняє право на аліменти в майбутньому, а не є способом погашення вже існуючої заборгованості, яка виконується примусово через виконавчу службу відповідно до закону, або у добровільному порядку шляхом погашення вже наявної заборгованості по аліментах. Наприклад через передачу майна у формі окремої угоди за обов'язковою участю органу опіки та піклування та суду, оскільки порушені права дитини.

Договір про участь одного з батьків у додаткових витратах на дитину може бути припинений внаслідок його розірвання в разі невиконання або неналежного виконання.

Припинення договорів матір'ю, батьком і дітьми реалізується або шляхом розірвання таких сімейних договорів, або шляхом відмови від них.

У підсумку необхідно зазначити, що припинення договору між матір'ю, батьком і дітьми та припинення зобов'язання не є тотожними поняттями. Припинення договору між матір'ю, батьком та дитиною – це припинення чинності (дії) договору внаслідок чого він перестає бути регулятором майнових та/або особистих немайнових відносин між матір'ю, батьком та дитиною. Проте визначені законом права та зобов'язання, реалізація та виконання яких впорядковувалась договором між матір'ю, батьком та дитиною продовжують діяти на підставі закону, що обумовлено в першу чергу спеціальним статусом слабких суб'єктів сімейних правовідносин (дітей зокрема) та пріоритетністю їх прав та інтересів.

2.4. Недійсність договорів між матір'ю, батьком і дітьми

Ні поняття недійсності правочинів, ні поняття недійсності договорів між матір'ю, батьком і дітьми, український законодавець не розкриває. Це завдання представників науки приватного права. Так, у спорідненій науці цивільного права фігурує таке бачення недійсності правочинів:

1) невідповідність правочину вимогам законодавства, унаслідок чого він не породжує правові наслідки у вигляді виникнення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків;

2) це визначена в силу нормативних приписів закону (для нікчемних правочинів) або рішення суду (для оспорюваних правочинів) його неспроможність створювати бажані для його сторони (сторін) правові наслідки внаслідок його дефектності, що ґрунтується на передбачених законом підставах (нормативно закріплених у вигляді виключного переліку окремих складів недійсних правочинів), внаслідок чого виникає обов'язок сторони (сторін) недійсного правочину повернути все передане їй (їм) як отримане безпідставно та/або у визначених законом випадках відшкодувати контрагенту завдану йому майнову та/або немайнову шкоду, фактично завдані збитки або зазнати інших втрат майнового характеру [154, с. 10].

У науці сімейного права не презентовано визначення поняття недійсності договорів між матір'ю, батьком і дітьми, що є метою дисертаційного дослідження.

В українській цивілістиці розмежовуються терміносполучення «недійсність правочину», «недійсний правочин». Поняття другого в новітній цивілістичній думці розкривається як:

1) правочин, в складі якого присутній певний дефект, а для неукладеного (невчиненого) правочину є характерним статус юридичної дії за відсутності елемента, що виражає сутність правочину та індивідуалізує його, отже вони породжують різні правові наслідки [55, с. 8];

2) дії суб'єктів цивільного права, що не призводить до набуття, зміни та припинення цивільних прав та обов'язків, на які було спрямовано волю сторін

правочину, а призводить до наслідків, пов'язаних з недійсністю правочину [144, с. 3];

3) дію особи, що спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, настання яких заперечується з підстав, передбачених законодавством [60, с. 4];

4) неправомірна дія у вузькому розумінні неправомірності як невідповідності нормам права, яка відрізняється за змістом і значенням від поняття правопорушення як підстави цивільно-правової відповідальності [11, с. 5];

5) дію, вчинену у вигляді правочину, щодо якої законом і (або) судом встановлено порушення хоча б однієї з умов дійсності правочину, не здатна породити ті цивільно-правові наслідки, настання яких бажали його сторони [9, с. 7];

6) неспроможний (дефектний) юридичний факт-дія, вчинення якої не призводить до визнання за ним правового значення правоутворюючого, правозмінюючого чи правоприпиняючого юридичного факту, однак має юридичним наслідком виникнення у сторони (сторін) обов'язку повернення безпідставно набутого та покладення на сторону (сторони) передбачених чинним цивільним законодавством додаткових втрат майнового характеру [154, с. 11].

Наведене вище свідчить про те, що в науці сімейного права мають розмежовуватися недійсність договорів між матір'ю, батьком і дітьми, недійсні договори між цими суб'єктами.

Український законодавець установлює кордони договірних ініціатив учасників сімейних відносин. Вимоги про чинність правочинів встановлені ЦКУ. Вони застосовуються до сімейних договорів, серед яких чільне місце посідають договори між матір'ю, батьком і дітьми. Для чинності сімейних договорів необхідне додержання таких універсальних вимог:

1) сімейні договори мають відповідати вимогам закону та моральним засадам суспільства (ч. 1 ст. 203 ЦКУ, ст. 9 СКУ);

2) особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності;

3) волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі;

4) правочин має вчинятися у формі, встановленій законом;

5) правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним;

6) правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей (ч. ч. 2, 3, 4, 5, 6 ст. 203 ЦКУ).

Порушення вимог про чинність сімейного договору спричиняє його недійсність. Договори між матір'ю, батьком і дітьми можуть належати як до нікчемних, так і до оспорюваних правочинів. Згідно з ч. 2 ст. 215 ЦКУ нікчемним визнається правочин, якщо його недійсність встановлена законом. У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається. Відповідно до ч. 3 ст. 215 ЦКУ оспорюваним є правочин, якщо його недійсність прямо не встановлена законом, але одна зі сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, установлених законом, і недійсність правочину встановлена судом.

Закон може оголосити нікчемним частину якогось договору між матір'ю, батьком і дітьми або весь договір (повністю).

До нікчемних правочинів можна віднести договори батьків щодо майна дитини, укладені без дозволу органу опіки та піклування (ч. 2 ст. 177, ч. 5 ст. 190 СКУ). Нікчемними є сімейні договори, укладені з недодержанням вимог закону щодо їх нотаріального посвідчення (ч. 1 ст. 94, ч. 2 ст. 109, ч. 4 ст. 157, ч. 1 ст. 189, абз. 2 ч. 1 ст. 190 СКУ). Недійсні сімейні договори можуть належати і до оспорюваних правочинів. Наприклад, якщо шлюбний договір було укладено однією зі сторін під впливом помилки, обману або насильства, він може бути визнаний недійсним за рішенням суду (ст. ст. 229, 230, 231 ЦКУ; ч.

б ст. 190 СКУ). Оспорюваним є також будь-який фіктивний правочин, укладений учасниками сімейних відносин (ст. 234 ЦКУ).

Український законодавець визначає універсальні правові наслідки недійсності правочинів (ч. ч. 1, 2 ст. 216 ЦКУ). Такі наслідки застосовуються до сімейних договорів з урахуванням правил, установлених СКУ. Це означає, що до універсальних наслідків недійсності сімейних договорів належать:

1) повернення кожною зі сторін другій стороні у натурі всього, що вона одержала на виконання правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, - відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування (двостороння реституція);

2) відшкодування завданих збитків, якщо це передбачено договором (п. б ч. 2 ст. 18 СКУ, ст. 22 ЦК України);

3) компенсація моральної шкоди, якщо це передбачено договором (п. б ч. 2 ст. 18 СКУ, ст. 23 ЦКУ).

Визнання договору недійсним – це спростування презумпції його правомірності. Інакше кажучи, договір вважається правомірним, якщо законом прямо не встановлено його недійсність або якщо він не був визнаний недійсним у судовому порядку [140, с. 81]. Цю презумпцію закріплено в ст. 204 ЦКУ. Вона утверджує повагу до учасників договору. Той, хто розповсюджує інформацію про недійсність укладеного договору без належних підстав, ризикує нести відповідальність за розповсюдження неправдивої інформації. В абсолютній більшості випадків правомірність договору є не припущення, а реальний стан речей [140, с. 78].

За висновками Т. В. Бобко, чинність і дійсність є «взаємопов'язаними поняттями, які в розумінні ст. 203 ЦКУ мають однакове смислове навантаження й несуть ідентичні правові наслідки. Отже, нечинність правочину за підставами, наслідками та іншими ознаками прирівнюється до його недійсності» [15, с. 15].

З. В. Ромовська наголошує, що чинність договору – це початок дії прав та обов'язків його учасників; це акт доконаний, одномоментний, а не розгнягнутий у часі [140, с. 88].

О. В. Дзера бачив певну невідповідність термінології у врегулюванні підстав недійсності правочинів та умов їх дійсності. Так, в ч. 1 ст. 215 ЦКУ передбачаються підстави недійсності правочину, які полягають у недотриманні сторонами правочину вимог, установлених частинами 1-3,5, 6 ст. 203 ЦКУ, яка має назву «Загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину». За висновками цього вченого, це означає, що зазначеними статтями врегульовані дещо різні відносини, які не завжди можуть бути тотожними за своїм змістом – дійсність та чинність. Проте, інколи в літературі та в судовій практиці умови чинності правочину і умови дійсності правочину розглядаються як тотожні поняття. Насправді такої тотожності може й не бути. Наприклад, правочин, щодо якого здійснено передбачену законом обов'язкову державну реєстрацію відповідно до ст. 210 ЦКУ є вчиненим з моменту його державної реєстрації, що не перешкоджає визнанню його недійсним. Тому, на думку цього цивіліста, слід привести у відповідність норми ст. ст. 203 та 215 ЦКУ, передбачивши саме «дійсність», а не «чинність» правочину [49, с. 47], з чим резонно солідаризуватися.

В. В. Васильєва стверджує, що дійсність договору є показником його правомірної природи і обов'язковою передумовою його чинності. Чинність договору, своєю чергою, є показником його юридичної сили. Однак, за висновками цієї вченої, законодавець ототожнює чинність та дійсність договору. Так, в ст. 203 ЦКУ містяться загальні вимоги, додержання яких є необхідними для чинності правочину, а в ст. 215 ЦКУ зазначається, що недодержання вищезазначених вимог є підставою недійсності правочину. З огляду на це згадана дослідниця пропонує в назві ст. 203 ЦКУ замінити «умови чинності» на «умови дійсності» правочину [32, с. 8], з чим складно не погодитися.

За ч. 6 ст. 190 СКУ договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно може бути *визнаний судом недійсним* на вимогу відчужувача нерухомого майна у разі виключення його імені як батька з актового запису про народження дитини (статті 129, 136 СКУ). Відновлення права власності відчужувача на нерухоме майно є правовим наслідком визнання такого договору недійсним.

Цікавою в цьому питанні є судова практика про визнання недійсного договору дарування нерухомості платником аліментів на дитину з метою припинення права на аліменти, який хибно сприйнятий цією особою як договір про припинення права на аліменти у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно. Наприклад, у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25 листопада 2021 року наголошено на безпідставності такої позиції платника аліментів. Адже договір дарування, на відміну від згаданого сімейного договору, є одностороннім, безоплатним та безумовним у зазначених ситуаціях [115].

Під час тлумачення, встановленого ст. 190 СКУ, правила як способу захисту сімейних прав Дніпровським апеляційним судом у постанові від 13 грудня 2022 року зроблено висновок, що вимога про отримання аліментів може бути задоволена шляхом передачі та визнання за стороною, яка вимагає надання утримання, права власності на нерухоме майно, вартість якого або експлуатація якого є достатніми для того, щоб забезпечити задоволення всіх майнових потреб дитини [119].

Наведений вище висновок у науковій літературі критикується, оскільки застосування такого способу захисту є спірним. Проте щодо оціночного сприйняття цього способу припинення права дитини на аліменти варто відзначити його практичну доцільність для врахування під час укладення такого сімейного договору. Невідповідність змісту договору такому критерію може бути підставою для *визнання його недійсним* через порушення прав та інтересів дитини [84, с. 276-277].

Завершуючи дослідження недійсності договорів між матір'ю, батьком і дітьми та зокрема наслідків такої недійсності необхідно зауважити, що наявність слабого суб'єкта (дитини зокрема) та пріоритетність його прав та інтересів у відносинах між матір'ю, батьком і дітьми безпосередньо впливає і на наслідки означеної дефектності договорів, внаслідок якої вони перестають бути регулятором сімейних відносин. Як визначено в п. 1, п. 3, ч. 3 ст. 1212 ЦКУ положення цієї глави застосовуються також до вимог про повернення виконаного за недійсним правочином та про повернення виконаного однією зі сторін у зобов'язанні. Проте згідно з вимогами п. 1 ч. 1 ст. 1215 ЦКУ не підлягає поверненню зокрема безпідставно набуті аліменти та інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата проведена фізичною або юридичною особою добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача.

Недійсність договорів між матір'ю, батьком і дітьми не припиняє дії визначених законом прав та обов'язків, реалізація та виконання яких не були впорядковані договором між матір'ю, батьком та дитиною внаслідок його дефектності. Відповідні права та обов'язки матері, батька і дитини продовжують існувати, проте - в обсязі, визначеному законом, а не договором [24].

Підсумовуючи вказане, *недійсність договорів між матір'ю, батьком і дітьми* доцільно окреслити як встановлену приписами Цивільного та Сімейного кодексів України (нікчемність договору між матір'ю, батьком і дітьми) або рішенням суду (оспорюваний договір між матір'ю, батьком і дітьми) неспроможність договору здійснювати впорядкування сімейних правовідносин та створювати очікувані для матері, батька і дітей правові наслідки унаслідок його дефектності.

Висновки до розділу 2

За результатами проведеного дослідження визначені концепти нижченаведених договорів між матір'ю, батьком і дітьми.

Шлюбний договір - це згодовільність (вільна, взаємна згода) подружжя або осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, яка регулює (регулюватиме) відносини: між дружиною, чоловіком як подружжям; між дружиною, чоловіком як батьком, матір'ю дитини; між подружжям та членами їхньої сім'ї або іншими особами, щодо: правового режиму майна, порядку користування житлом, а також права на утримання, що укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Договір про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб – це згодовільність матері та батька, що перебувають у шлюбі і мають намір його розірвати, яка визначає те, з ким із них проживатимуть діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також визначає умови здійснення ним особистого виховання дітей.

При формуванні концепту означеного договору не вказувались його форма та умови щодо необхідності (або відсутності такої необхідності) його нотаріального посвідчення, з огляду на нижчезазначене відсутня потреба вдосконалення нормативного регулювання цього питання.

За результатами системного дослідження проблемних питань форми договору, передбаченого ч. 1 ст. 109 СКУ, то зазначений договір серед іншого має визначати яку участь у забезпеченні умов життя дитини (дітей) братиме той з батьків, хто проживатиме окремо. Участь у забезпеченні умов життя дитини передбачає майнові (аліментні) обов'язки щодо забезпечення вищевказаних умов. Враховуючи те, що згідно з положеннями ч. 2 ст. 109 СКУ, ч.1 ст. 189 СКУ договір між подружжям про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений, то відповідно існує правова проблема щодо недосконалого нормативного врегулювання зазначеного питання, що призводить до правової невизначеності і відповідно – до перешкод у реалізації

подружжям (батьків) своїх прав, оскільки за такого тлумачення договір передбачений ч.1 ст. 109 СКУ також необхідно посвідчувати нотаріально.

Також запропоновано відмовитися від терміносполучення «письмовий договір», що фігурує в приписах ч. 1 ст. 109 СКУ оскільки насправді йдеться про те, що такий поймаєований сімейний договір укладається в письмовій формі.

У зв'язку з тим що участь батьків у вихованні їх дітей є обов'язком, а не правом, то право батьків, в контексті ч. 1 ст. 109 СКУ, стосується особистого спілкування з дітьми, тому правильним вбачається необхідність визначати договором наведеним у ч. 1 ст. 109 СКУ умови виконання обов'язку щодо виховання дитини та порядок реалізації права щодо особистого спілкування з дітьми тим з батьків, який проживатиме окремо (а не визначати у вказаному договорі умови здійснення права на особисте виховання дітей, як зазначено у ч. 1 ст. 109 СКУ).

З огляду на конструкцію ст. 109 СКУ та її спрямованість на врегулювання відносин щодо розірвання шлюбу за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей, можна зробити висновок, що для реалізації права подружжя на розірвання шлюбу необхідно укласти договори визначені як частиною першою, так і частиною другою ст. 109 СКУ.

Запропоновано уніфікувати та вдосконалити положення частини першої та другої ст.109 СКУ для усунення можливості їх різного тлумачення та для нормативного визначення єдиного, в контексті завдань цієї норми, сімейного договору (його предмету, форми, вимог щодо нотаріального посвідчення) який подається до суду подружжям, які мають дітей, разом із заявою про розірвання шлюбу за спрощеною процедурою в порядку окремого провадження.

Запропоновано об'єднати частини першу та другу ст.109 СКУ, виключити частину другу та викласти частину першу ст.109 СКУ в такій редакції:
“Подружжя, яке має дітей, має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом з договором про здійснення утримання та виховання дитини, яким визначити з ким із батьків будуть проживати діти, строки сплати, розмір і

форму аліментів на утримання дітей, порядок участі у вихованні дітей та особистого спілкування з дітьми тим з батьків, який буде проживати окремо. Договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується”.

Договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини - це згодовільність матері та батька, яка визначає порядок виконання батьківських обов'язків, зокрема - щодо виховання дитини та визначає порядок реалізації батьківських прав зокрема - на особисте спілкування з дитиною, тим із батьків, який проживає окремо від неї, що укладається в письмовій формі та нотаріально посвідчується.

Договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо – це згодовільність між матір'ю і батьком дитини, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі, того з батьків який проживає окремо від дитини, у здійсненні утримання дитини, необхідного та достатнього для забезпечення її гармонійного розвитку, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Договір про сплату аліментів на дитину - це згодовільність між матір'ю і батьком дитини, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі батька та/або матері у здійсненні утримання дитини, необхідного та достатнього для забезпечення її гармонійного розвитку, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Пропонується уніфікований концепт змішаного непойменованого сімейного договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків як згодовільності матері та батька дитини, яка визначає місце проживання дитини, порядок участі батьків в утриманні дитини, порядок виконання батьком та матір'ю батьківських обов'язків щодо виховання дитини та порядок особистого спілкування матері/батька з дитиною, що укладається в письмовій формі та нотаріально посвідчується.

Представлений концепт змішаного сімейного договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків забезпечує договірне впорядкування широкого кола сімейних відносин, окреслених серед іншого в ч.1 ст. 109, ч. 2

ст. 109, ч. 4 ст. 157 СКУ, ч. 1 ст. 189 СКУ та інших відносин між матір'ю, батьком та дитиною.

Договір про припинення права дитини на аліменти у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно – це згодовільність, що укладається з дозволу органу опіки та піклування між матір'ю, батьком дитини (а якщо дитина є неповнолітньою, то також за її участю) за якою припиняється право дитини на аліменти у зв'язку з переданням права власності на нерухоме майно тим із батьків, хто проживає окремо від дитини у власність дитини або у спільну часткову власність дитини та того із батьків, з ким вона проживає, та – виникає зобов'язання у того із батьків, з ким проживає дитина, самостійно утримувати її.

Договір про участь у додаткових витратах на дитину – це згодовільність між матір'ю і батьком дитини, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі батька та/або матері у здійсненні, окремих від аліментів, додаткових витрат на дитину, що детерміновані особливими обставинами життя дитини, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття – це згодовільність між матір'ю та/або батьком та/або повнолітнім сином/дочкою, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі батька та/або матері у здійсненні утримання повнолітнього сина/дочки протягом періоду навчання, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Договір про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків - це згодовільність між повнолітніми дочками/синами та матір'ю/батьком, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі повнолітніх синів/дочок у здійсненні утримання непрацезданого батька/матері, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Укладання договорів між матір'ю, батьком і дітьми є процесом досягнення вільної, взаємної згоди (згодовільності) між учасниками сімейних відносин, щодо упорядкування особистих немайнових та/або майнових

відносин між матір'ю, батьком і дітьми виходячи з пріоритетності прав/інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини, повнолітніх непрацездатних дочки, сина, непрацездатних матері, батька тощо), яка оформлюється письмово та здебільшого нотаріально посвідчуються.

Коло сторін, які безпосередньо укладають сімейний договір та коло суб'єктів сімейних відносин, які потрапляють в сферу його дії можуть не збігатися. Це обумовлено зокрема тим, що малолітні діти та здебільшого і неповнолітні діти не є сторонами сімейних договорів які укладають їх батьки, проте на їх підставі в дітей можуть виникати права та обов'язки. Така особливість, а також участь у вказаних сімейних правовідносинах слабких суб'єктів (дітей зокрема) визначає відповідну специфіку укладення договорів між матір'ю, батьком і дітьми.

Умови щодо яких досягається згода сторонами сімейних договорів між матір'ю, батьком і дітьми повинні: 1) відповідати моральним засадам суспільства; 2) не суперечити актам законодавства; 3) корелюватися з пріоритетністю прав/інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини зокрема).

Недосягнення згоди між матір'ю, батьком і дітьми щодо укладання договорів між ними не позбавляє їх можливості здійснювати сімейні права та (або) виконувати сімейні обов'язки, встановлені актами сімейного законодавства.

Зміна договорів між матір'ю, батьком і дітьми - це процес, що дозволяє адаптувати вже наявні умови сімейного договору до нових обставини, шляхом внесення змін або доповнень до наявних умов таких сімейних договорів. Це означає, що сторони, які раніше домовилися про певні сімейні права та обов'язки, вирішують скоригувати, уточнити, додати або виключити певні положення договору.

Припинення договорів між матір'ю, батьком і дітьми за волевиявленням його учасників реалізується або шляхом розірвання таких сімейних договорів, або шляхом відмови від них.

Припинення договору між матір'ю, батьком і дітьми та припинення зобов'язання не є тотожними поняттями. Припинення договору між матір'ю, батьком та дитиною – це припинення чинності (дії) договору внаслідок чого він перестає бути регулятором майнових та/або особистих немайнових відносин між матір'ю, батьком та дитиною. Проте визначені законом права та зобов'язання, реалізація та виконання яких впорядковувалась договором між матір'ю, батьком та дитиною продовжують діяти на підставі закону, що обумовлено в першу чергу спеціальним статусом слабких суб'єктів сімейних правовідносин (дітей зокрема) та пріоритетністю їх прав та інтересів.

Недійсність договорів між матір'ю, батьком і дітьми – це встановлена приписами Цивільного та Сімейного кодексів України (нікчемність договору між матір'ю, батьком і дітьми) або рішенням суду (оспорюваний договір між матір'ю, батьком і дітьми) неспроможність договору здійснювати впорядкування сімейних правовідносин та створювати очікувані для матері, батька і дітей правові наслідки унаслідок його дефектності.

Наявність слабого (вразливого) суб'єкта (дитини зокрема) та пріоритетність його прав та інтересів у відносинах між матір'ю, батьком і дітьми безпосередньо впливає і на наслідки означеної дефектності договорів, в результаті якої вони перестають бути регулятором сімейних відносин. Навіть за недійсності договору не підлягають поверненню зокрема безпідставно набуті аліменти та інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата проведена добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача.

Недійсність договорів між матір'ю, батьком і дітьми не припиняє дію визначених законом прав та обов'язків, реалізація та виконання яких не були впорядковані договором між матір'ю, батьком та дитиною внаслідок його дефектності. Відповідні права та обов'язки матері, батька і дитини продовжують існувати, проте в обсязі, визначеному законом, а не договором.

РОЗДІЛ 3.

ДОГОВОРИ МІЖ МАТЕР'Ю, БАТЬКОМ І ДІТЬМИ В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

3.1. Місце договорів між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання

А. Б. Гриняк наголошує, що підсистема договірної регулювання має важливе значення в механізмі правового регулювання приватноправових відносин. Адже нею, за його словами, встановлюється зміст інших елементів. За висновками цього автора, схвалені позитивним законодавством моделі договірних відносин утворюють основу механізму договірної регулювання; принципи договірної регулювання, ядром якого є цивільно-правовий договір – компонент цього механізму [42, с. 23].

В. В. Луць наголошував свого часу, що конструкція договору є найвизначнішим надбанням світової правової культури. Договір – це універсальна правова конструкція у механізмі правового регулювання суспільних відносин [83, с. 10]. Згаданий цивіліст незаперечно зазначав, що в механізмі правового регулювання договірних відносин він є основною ланкою, що тісно пов'язана з іншими елементами; забезпечує його ефективність загалом [83, с. 12].

Грунтовну теоретичну концепцію механізму правового регулювання сімейних відносин розробив В. М. Чернега [176; 177; 179]. Згаданий вчений-сучасник визначає його як скупчення правових засобів, способів і форм (юридичного інструментарію), злагоджена взаємодія яких спроможна впорядкувати сімейні відносини задля охорони, з одного боку, інтересів суб'єктів сімейного права (приватних інтересів), а із другого – інтересів сім'ї, як первинного і провідного осередка соціуму, та інтересів держави (публічних інтересів) [181, с. 186]. Він окреслює також його ознаки:

а) цілепокладеність, яка означає підпорядкованість сімейно-правових засобів, способів і форм, об'єднаних в єдине ціле, меті механізму правового регулювання сімейних відносин;

б) поліелементність, тобто в структурі такого механізму нагромаджено набір сімейно-правових засобів, способів і форм, без наявності якого неможливий його запуск;

в) конективність, що означає спроможність елементів механізму правового регулювання сімейних відносин сумісно функціонувати (взаємодіяти);

г) алгоритмічність, яка полягає в тому, що такий механізм діє (функціонує) за заздалегідь сформованим алгоритмом [181, с. 189].

Варто погодитися з В. М. Чернегою, який вважає, що до складників механізму правового регулювання сімейних відносин належать:

а) норми сімейного права, правові звичаї, сімейні договори та домовленості;

б) юридичні факти;

в) сімейні правовідносини;

г) акти здійснення захисту сімейних прав та інтересів, а також виконання обов'язків;

г) правова свідомість;

д) правова культура [173, с. 173].

О. А. Явор у комплексі дослідила юридичні факти в сімейному праві України [187, с. 1-488; 188, с. 1-352].

В. С. Ковальська сфокусувала увагу на юридичних фактах як підставах, зміни та припинення сімейних правовідносин [65, с. 1-260; 66, с. 1-22].

М. В. Яроцька приділила увагу юридичному складу як підставі виникнення майнових сімейних відносин [191, с. 193-198].

В. О. Кожевникова окреслила поняття механізму правового регулювання сімейних відносин. Згадана представниця науки сімейного права також розкрила місце обмежень прав суб'єктів у ньому [67].

І. А. Яніцька побіжно розкрила деякі аспекти механізму правового регулювання відносин, що пов'язані із опікою та піклуванням над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування [190, с. 7].

Л. В. Красицька обґрунтувала, що складовою механізму правового регулювання сімейних відносин є механізм здійснення особистих та майнових прав батьків і дітей. За її висновками, вказаний механізм включає в себе сукупність таких елементів: юридичні факти, суб'єктивні права матері, батька і дитини, форми, способи, суб'єкти, принципи, межі здійснення прав батьків і дітей. На думку згаданої вченої, їхня взаємодія дає змогу задовольнити приватні інтереси матері, батька та дитини і публічні інтереси суспільства. Зрештою, ця правознавиця бачить, що дія механізму здійснення особистих та майнових прав батьків і дітей відбувається за певними стадіями, зокрема:

- 1) виникнення прав матері, батька і дитини (обов'язкова стадія);
- 2) реалізація прав матері, батька і дитини (обов'язкова стадія);
- 3) захист прав матері, батька і дитини (факультативна стадія) [73, с. 10-11].

На нашу думку, назву другої стадії слід уточнити. Адже реалізація прав матері, батька і дитини охоплює захист прав матері, батька і дитини. Доцільніше говорити про здійснення прав матері, батька і дитини, що є вужчою за юридичним змістом.

У літературі презентовано визначення поняття механізму договірною регулювання відносин із влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до дитячого будинку сімейного типу, зокрема: як алгоритму послідовного впливу системи нормативно-правових та договірних засобів на процес упорядкування відносин їх суб'єктів відповідно до індивідуальної, визначеної у договорі моделі правової поведінки, що здійснюється на основі балансу приватних, суспільних і державних інтересів [168, с. 12].

Структура механізму договірної регулювання відносин із влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на думку деяких дослідників, акумулює в собі:

а) договірні принципи, умови договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу, сформовані під впливом правових норм;

б) укладення договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу як юридичний факт, що опосередковує динаміку договірних правовідносин між органом, який прийняв рішення про створення дитячого будинку сімейного типу, і батьками-вихователями;

в) договірні правовідносини між органом, який прийняв рішення про створення дитячого будинку сімейного типу, і батьками-вихователями, змістом яких є взаємні права та обов'язки;

г) акти правозастосування, заходи юридичної відповідальності за порушення договірних зобов'язань [168, с. 12].

Наразі науковцями в галузі сімейного права не було приділено належної уваги питанню про місце договорів між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання.

Договори між матір'ю, батьком і дітьми посідають особливе місце в механізмі правового регулювання, оскільки:

1) внаслідок їх укладення створюються норми – обов'язкові правила поведінки (права та обов'язки) матері, батька і дітей;

2) вони є засобами (регуляторами), що диспозитивним способом впорядковують особисті немайнові та майнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми;

3) вони здійснюють регулювання правовідносин між спеціальними суб'єктами - матір'ю, батьком і дітьми;

4) вони надають можливість сторонам договорів самостійно впорядкувати:

а) правовідносини регулювання яких вже здійснюється нормативно-правовими актами;

б) правовідносини які не врегульовані нормативними актами (перебувають поза межами державного регулювання).

Означена самостійність (диспозитивність) регулювання має корелюватися з пріоритетністю інтересів/прав слабких суб'єктів сімейних відносин, необхідністю відповідати моральним засадам суспільства та не порушувати імперативних норм законодавчих актів.

Підсумовуючи необхідно зазначити, що договори між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання є засобами регулювання особистих немайнових та майнових правовідносин між спеціальними суб'єктами - матір'ю, батьком і дітьми, яке здійснюється диспозитивним способом, за вільною взаємною згодою (згодовільністю) сторін, що корелюється з пріоритетністю інтересів/прав слабких суб'єктів сімейних відносин, відповідає моральним засадам суспільства та не порушує актів законодавства.

Договори між матір'ю, батьком і дітьми є ключовими складовими механізму правового регулювання та мають неабияке теоретичне і практичне значення, що спеціально розглядатиметься в підрозділі 3.2 «Функції договорів між матір'ю, батьком і дітьми» цього дослідження.

3.2. Функції договорів між матір'ю, батьком і дітьми

Істотне значення, як зазначає В. К. Антошкіна, мають індивідуальні акти застосування права, зокрема договори, основний сенс яких полягає в індивідуалізації дії механізму правового регулювання. За його допомогою враховуються конкретні обставини життя, а також юридично закріплюються результати поведінки учасників суспільних відносин [4, с. 13].

У сучасному тлумачному словнику української мови одним зі значень функції є таке: робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності, роль когось, чогось [151, с. 912].

Функції договору, як наголошено в теорії права, – це складна категорія, що включає характеристику його завдань, ролі та значення. Завдання договору

– це вказівка на кінцеву або безпосередню мету договору, досягнення якої повинно вирішуватися ним самостійно або здійсненню якої воно повинно сприяти. Роль договору – це прояв практичної цінності договору сьогодні і в майбутньому, що визначається характером і значимістю його функцій. Значення договору – це його об'єктивна необхідність у розвитку суспільних відносин в якості їх правової форми виразу [110, с. 13].

За визначенням В. Г. Олюхи, функції цивільно-правового договору – це обумовлені станом економічного розвитку позитивні, *динамічні*, різноманітного характеру напрями дії (впливу цього юридичного акту) на відповідні суспільні відносини. Функції цивільно-правового договору, згаданий вчений-юрист розуміє як юридичний факт, – це зумовлений станом економічного розвитку позитивні, *статичні*, лише йому притаманні напрями дії (впливу цього юридичного акту) на відповідні суспільні відносини [105, с. 11].

Ю. Б. Алексашина стверджує, що функціями цивільно-правового договору є напрями впливу цивільного договору (правочину) на суспільні відносини, що відображають його правову природу і, насамперед, регулятивну сутність [1, с. 11].

В. Г. Олюха виокремлює низку функцій цивільного договору, зокрема:

а) регулятивна функція - сторони за допомогою договору обирають форму та вид договору, визначають його зміст, встановлюють, змінюють правила поведінки відповідно до своїх потреб та вимог законодавства;

б) організаційна функція сприяє реалізації соціально-політичних прав громадян;

в) стимулююча функція активізує відносини у сфері майнового обігу, слугує правовим засобом визначення попиту споживачів та розвитку пріоритетних напрямків в економіці;

г) заохочувальна функція відображає здатність договору стимулювати розвиток соціально-правової активності всіх суб'єктів цивільних правовідносин, розвитку правової свідомості громадян України;

г) охоронна функція створює правові гарантії, що запобігають порушенню зобов'язань та, у разі такого порушення, дають можливість застосувати заходи відповідальності задля компенсації майнових інтересів потерпілої сторони як шляхом звернення до суду, так і через вчинення виконавчих написів нотаріусами на підставі нотаріально посвідченого договору [105, с. 12].

У науковій літературі визначають наступні функції цивільного договору:

а) регулятивна функція полягає в тому, що договір розцінюється як форма цивільного законодавства. Він може встановлювати права й обов'язки не лише учасників конкретних відносин, але й інших осіб, котрі вступають у відносини з учасниками цього договору;

б) ініціативна функція означає, що договір є актом вияву ініціативи і реалізації диспозитивності сторін;

в) програмно-координаційна функція зводиться до того, що договір є своєрідною програмою поведінки його учасників і засобом координації цієї поведінки;

г) інформаційна функція означає, що договір містить певну інформацію про права і обов'язки сторін;

г) гарантійна функція зводиться до залучення з метою стимулювання належного виконання умов договору системи забезпечувальних засобів, які також отримують договірну форму;

д) захисна функція полягає в застосуванні механізму захисту порушених прав шляхом примусу до виконання зобов'язання в натурі, відшкодування збитків тощо [109, с. 68].

Значення цивільного договору окреслюється наступним чином:

- 1) є найпоширенішою підставою виникнення зобов'язань;
- 2) договір, не просто юридичний факт, а правовідношення, яке виникає із угоди сторін;
- 3) є основним способом оформлення правовідносин учасників цивільного обороту;

4) опосередковує рух об'єктів цивільних прав від одних суб'єктів до інших (наприклад: передача майна, сплата грошей, виконання робіт та інше);

5) визначає обсяг прав та обов'язків учасників правовідносин, порядок та умови виконання зобов'язань, відповідальність за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань;

6) дає змогу виявити основні потреби учасників цивільного обороту в певних товарах, роботах та послугах [109, с. 69].

Для розуміння дійсної сутності договору необхідно аналізувати функції які він виконує.

Аналіз сутності цивільного договору та його функцій дав змогу Ю. Б. Алексахиній дійти висновку про доцільність об'єднання ініціативної, програмно-координаційної, інформаційної, гарантійної (забезпечувальної) та охоронної (захисної) функції у межах єдиної регулятивної функції. До того ж, дослідниця зазначає, що регулятивну функцію договору не можна обмежувати лише до його ролі у виникненні, зміні або припиненні зобов'язальних правовідносин. На її думку, регулятивна функція цивільного договору, залишаючись незмінною в розумінні договору як джерела встановлення індивідуальних ненормативних приписів, щоразу набуває особливого значення залежно від видів цивільних правовідносин, їхнього інституціонального призначення, суб'єктного та об'єктного складу тощо [1, с. 12].

Феноменальна роль договору, за висновками В. В. Луця, полягає в тому, що його регулятивний вплив на інші елементи цього механізму проявляється, по суті, впродовж усього процесу правового регулювання цивільних договірних відносин [83, с. 12].

Науковець В. М. Чернега, зазначає, що до функцій сімейних договорів належать:

а) регулятивна функція, яка покликана унормувати сімейні відносини;

б) превентивно-виховна функція, яка забезпечує дисциплінування сторін сімейного договору, а також запобігає настанню конфлікту інтересів сторін учасників договірних сімейних відносин;

в) забезпечувальна функція, яка полягає в можливості настання несприятливих майнових (здебільшого) наслідків за поведінку сторони сімейного договору, яка не корелюється із законодавством та моральними засадами суспільства;

г) захисна функція, яка полягає в захисті інтересів вразливої сторони сімейного договору [179, с. 228-230].

З. В. Ромовська визначає, що до функцій шлюбного договору належать:

1) правопідтверджуюча функція, якщо у ньому підтверджено права, якими уже володіє один із подружжя;

2) правовстановлююча функція, якщо у ньому передбачено надання особі певного права;

3) правоприпиняюча функція, якщо у ньому передбачено припинення в особи певного права;

4) превентивно-виховна функція, яка полягає у стимулюванні подружжя до зміцнення сімейних відносин задля запобігання настання негативних матеріальних наслідків, визначених у договорі;

5) каральна функція, яка проявляється у можливості настання невігідних матеріальних наслідків за негідну поведінку в сім'ї одного з подружжя;

б) охоронна функція, яка полягає в охороні інтересів скривдженої сторони [139].

І. В. Жилінкова пояснювала, що сенс шлюбного договору полягає в створенні подружжям власних (відмінних від законодавчих) правил (міні-норм), які будуть визначати їх права та обов'язки у майновій сфері [148, с. 323].

О. О. Ульяненко визначає, що основним значенням шлюбного договору є необхідність врегулювання майнових відносин подружжя, що виникають в період шлюбу, відповідно до їх волі та задля підвищення гарантованості своїх прав і врахування своїх особистих поглядів на взаємовідносини в сім'ї. Договірний правовий режим майна подружжя, введений шлюбним договором, є допоміжним регулятором, який діє лише за бажанням подружжя і лише щодо

визначеного в ньому кола відносин. Допоміжний його характер має місце і тоді, коли діє комбінований законно-договірний правовий режим [161, с. 10].

За висновками Г. О. Гаро, як засіб попередження можливих конфліктів шлюбний договір забезпечує гармонію інтересів окремо взятого члена сім'ї і суспільства загалом. Він виконує регулятивну функцію [38, с. 1].

У науковій літературі наголошено, що однією з ключових функцій шлюбного договору є допомога подружжю наперед уникнути можливих конфліктів з питань майна, які, у свою чергу, нерідко стають причиною розлучень. Щоб зменшити кількість судових спорів та позбавити українців від судової тяганини, в країні необхідно частіше висвітлювати значення шлюбного договору та популяризувати його серед громадян. Такий договір покликаний зміцнювати інститут сім'ї, дозволяючи більш повно враховувати інтереси кожного з подружжя, зменшити кількість суперечок і конфліктів між ними. Навіть у разі розлучення і розподілу майна, шлюбний договір здатний тільки полегшити процедуру розірвання шлюбу подружжя, сприяти вирішенню питань цивілізованим способом [14, с. 107].

Р. Б. Хобор дійшла висновку, що функціями договірного регулювання майнових відносин подружжя є:

- а) правотворча функція, що відображається у формуванні змісту договору, що є підставою виникнення, зміни та припинення зобов'язання;
- б) організаційна функція, що організовує саморегулювання майнових відносин подружжя;
- в) інформаційна функція, що містить інформацію щодо змісту шлюбного договору;
- г) превентивна функція, що попереджає виникнення конфлікту інтересів учасників;
- г) функція забезпечення відповідності законодавству умов шлюбного договору і правомірності дій щодо його виконання [167, с. 10].

У літературі виокремлюють такі переваги шлюбного договору:

- 1) можливість уникнути судової процедури поділу нажитого майна, оскільки шлюбний договір регулює майнові відносини;
- 2) вирішення питання про порядок несення сімейних витрат, наприклад, яка частина грошей витрачається на потреби всієї родини, яка на особисті;
- 3) право застрахувати в шлюбному договорі одного члена сім'ї від боргів іншого;
- 4) економія часу та коштів при розлученні в суді;
- 5) до шлюбного договору можна включити зобов'язання щодо матеріального утримання подружжя, що пізніше дозволяє уникнути укладання додаткових угод;
- 6) свобода дій подружжя, в рамках встановлених законом, щодо встановлення будь-якого режиму власності до різних видів майна;
- 7) за допомогою шлюбного договору не можна поставити чоловіка або дружину у вкрай не вигідне становище, зокрема позбавлення всього майна [134, с. 175].

Натомість поняття і система функцій договорів між матір'ю, батьком і дітьми не були предметом спеціальних наукових розробок.

Насамперед необхідно акцентувати на тому, що положення СКУ, які визначають можливість укладення сімейних договорів покликані об'єднувати сторони, утверджувати взаємоповагу і толерантність, стабілізувати сімейні стосунки та сприяти гармонізації відносин між матір'ю, батьком і дітьми. Підтвердженням тому є використані в СКУ такі конструкції: «подружжя має право домовитися між собою про порядок користування майном, що йому належить на праві спільної сумісної власності» (ч. 1 ст. 66 СК України); «дружина та чоловік мають право розділити майно за взаємною згодою» (ч. 2 ст. 69 СК України); «подружжя має право укласти договір про надання утримання одному з них» (ч. 1 ст. 78 СК України); «батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини» (ч. 4 ст. 157 СК України) тощо. Як зазначає І.В. Жилінкова, яка здійснивши аналіз побудови та основних підходів СК до

договорів, що усі без винятку положення СК про договори не розводять сторони в різні боки, а навпаки, ніби поєднують їх, що обумовлюється тим, що учасники сімейних відносин діють разом, а не як протилежні за своїми інтересами контрагенти [58, с. 91].

Також варто врахувати, що сторонами договорів між матір'ю, батьком і дітьми можуть бути тільки фізичні особи, які наділені певним сімейно-правовим статусом. Права та обов'язки, яких регулюються такими договорами, стосуються самої особи і не можуть бути передані будь – кому іншому. Вказаний вид договорів спрямований на врегулювання виключно сімейних відносин. До кола суб'єктів, що підпадають під сферу означеного договірного регулювання потрапляють слабкі суб'єкти сімейних правовідносин (діти зокрема), які в більшості випадків не є сторонами відповідних сімейних договорів, проте їх права та інтереси є пріоритетними.

Розглянуті особливості договорів між матір'ю, батьком і дітьми дають можливість визначити основні функції таких договорів серед яких доцільно виділити:

а) нормотворчу функцію, яка полягає у створенні, внаслідок укладення сімейних договорів між матір'ю, батьком і дітьми, нових правил та моделей правозгідної поведінки, що призводить до виникнення нових правовідносин; своєю чергою, закріплені в договорі норми поведінки його учасників наслідуються іншими особами (як моделі правозгідної поведінки) які також втілюють ці моделі поведінки в договірні норми, що регулюють відносини між матір'ю, батьком і дітьми;

б) регулятивну функцію, яка полягає у регулюванні сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми. Вказана функція надає можливість учасникам сімейних відносин за згодовільністю (вільною взаємною згодою) врегулювати відносини між собою, встановити права та обов'язки які не суперечать законодавству України, відповідають моральним засадам суспільства та корелюються з пріоритетністю прав/інтересів слабких суб'єктів сімейних відноси (дітей зокрема);

в) консолідаційну функцію, що полягає в гармонізації відносин подружжя, матері і батька, батьків і дітей, забезпеченні стабільності (сталості) сімейних відносин на основі спільності інтересів матері, батька, дітей, формування сімейних відносин на засадах взаємного піклування та турботи, що своєю чергою формує реалізованість та самоствердження кожного суб'єкта сімейних відносин, як особистості, на основі їх єдності (тісних взаємних приватно-сімейних особистісних зв'язків). Консолідаційна функція серед іншого забезпечує сталість сімейних відносин внаслідок балансування прав та інтересів їх суб'єктів, за якого діє пріоритетність інтересів дитини, яку батьки зобов'язані виховувати та утримувати, а зі спливом часу вже повнолітні син/дочка будуть зобов'язані утримувати своїх непрацездатних батьків, які потребуватимуть допомоги (відповідно в межах правового зв'язку мати-батько-діти відбуватиметься трансформація/перехід «із покоління в покоління» статусу слабкого суб'єкта сімейних відносин, інтерес якого матиме пріоритет, що забезпечуватиме баланс та стабільність відносин їх учасників та суспільства в цілому). Зазначена функція щільно пов'язана з формуванням моральних цінностей сімейного життя визначених учасників сімейних правовідносин і орієнтована на збереження сімейних відносин, шляхом формування: спроможності суб'єктів відносин, як особистостей розуміти наслідки своїх вчинків; внутрішнього переконання суб'єктів сімейних відносин в необхідності виконувати зобов'язання, не заподіювати шкоди, не порушувати прав та свобод інших суб'єктів сімейних правовідносин; бажання запобігти настанню негативних наслідків для інших учасників сімейних відносин не у зв'язку із зовнішньою відповідальністю (забезпеченою державним примусом), а внаслідок внутрішньої відповідальності (перед власною совістю);

г) превентивно - виховну функцію, що полягає в недопущенні (запобіганні) протиправної поведінки сторін договорів між матір'ю, батьком і дітьми. Зміст функції розкривається в тому, що вказаним учасникам сімейних відносин відомі наслідки неправозгідної поведінки, яка призведе до негативного впливу з боку держави зокрема. Дана функція дисциплінує

учасників сімейних відносин, спонукає дотримуватися умов визначених у договорі, сприяє формуванню навичок взаємодопомоги, поваги, толерантності, довіри, любові та відповідальності між подружжям, матір'ю і батьком, батьками і дітьми;

д) гарантійну функцію – яка полягає у забезпеченні правомірної поведінки суб'єктів сімейних правовідносин, що знаходяться у сфері дії договорів між матір'ю, батьком і дітьми, шляхом її стимулювання (заохочення) засобами впливу, які починають діяти (запроваджуються) внаслідок укладення означених договорів;

е) захисну функцію, що полягає у здійсненні охорони прав суб'єктів, правовідносини між якими врегульовані сімейним договором, забезпеченні пріоритетного захисту прав/інтересів слабого суб'єкта сімейних правовідносин та забезпеченні відновлення прав суб'єктів сімейних правовідносин у випадку їх порушення. Внаслідок укладення сімейного договору між матір'ю, батьком та дітьми, вони набувають санкціонованої державою юридичної сили, а визначені ними умови підлягають належному виконанню, забезпеченому силою державного примусу, встановленням відповідальності за неправомірну поведінку (невиконання обов'язків, порушення прав) та механізмом відновлення права у випадку його порушення [29, с. 310-311].

Стаття 9 СКУ передбачає загальне санкціонування договірних зобов'язань. Згідно ч. 2 ст. 18 СКУ суд застосовує способи захисту, які встановлені як законом, так і договором сторін. Загальний арсенал законодавчо визначених способів захисту сімейних прав та інтересів не є вичерпним, може бути доповнений договорами, серед них зокрема є: 1) встановлення правовідношення; 2) примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку; 3) припинення правовідношення, а також визнання його недійсним, скасування; 4) припинення дій, які порушують сімейні права; 5) відновлення правовідношення, яке існувало до порушення права; 6) відшкодування матеріальної та моральної шкоди, якщо це передбачено цим Кодексом або

договором; 7) зміна правовідношення; 8) визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Відповідно саме держава забезпечує юридичну силу договорів між матір'ю, батьком та дітьми, що підлягатимуть обов'язковому застосуванню не тільки сторонами, а й органами державної влади, що здійснюватимуть захист та відновлення прав дитини, матері та батька.

Отже, в результаті проведеного наукового дослідження можна дійти висновку, що функції договорів між матір'ю, батьком і дітьми - це основні напрями правого впливу зазначених договорів на особисті немайнові та майнові сімейні відносини суб'єктів наділених сімейно-правовим статусом, що полягають у впорядкуванні, вдосконаленні та гармонізації наявних відносин між ними, створенні нових моделей суспільних відносин (що корелюються з пріоритетністю інтересів слабких суб'єктів сімейних відносин, відповідають моральним засадам суспільства та не порушують законодавчих актів), консолідації означених суб'єктів диспозитивного регуляторного впливу, забезпеченні та стимулюванні їх правозгідної поведінки, запобіганні (упередженні) виникнення конфліктів та забезпеченні захисту і відновлення прав суб'єктів договірної регуляції у випадку їх порушення, зокрема шляхом застосування заходів державного впливу та примусу щодо порушника [29, с. 311-312].

Висновки до розділу 3

Договори між матір'ю, батьком і дітьми є ключовими складовими механізму правового регулювання, оскільки:

1) внаслідок їх укладення створюються норми – обов'язкові правила поведінки (права та обов'язки) матері, батька і дітей;

2) вони є засобами (регуляторами), що диспозитивним способом впорядковують особисті немайнові та майнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми;

3) вони здійснюють регулювання правовідносин між спеціальними суб'єктами - матір'ю, батьком і дітьми;

4) вони забезпечують можливість сторонам договорів самостійно впорядкувати: а) правовідносини регулювання яких вже здійснюється нормативно-правовими актами; б) правовідносини які не врегульовані нормативними актами (перебувають поза межами державного регулювання). Означена самостійність (диспозитивність) регулювання має корелюватися з пріоритетністю інтересів/прав слабких суб'єктів сімейних відносин, необхідністю відповідати моральним засадам суспільства та - не порушувати імперативних норм законодавчих актів.

Договори між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання є засобами регулювання особистих немайнових та майнових правовідносин між спеціальними суб'єктами - матір'ю, батьком і дітьми, яке здійснюється диспозитивним способом, за вільною взаємною згодою (згодовільністю) сторін, що корелюється з пріоритетністю інтересів/прав слабких суб'єктів сімейних відносин, відповідає моральним засадам суспільства та не порушує актів законодавства.

Функціями договорів між матір'ю, батьком і дітьми (із стислим змістом їх сутнісної концепції) є:

а) нормотворча функція, яка полягає у створенні, внаслідок укладення сімейних договорів між матір'ю, батьком і дітьми, нових правил та моделей правозгідної поведінки, що призводить до виникнення нових правовідносин;

б) регулятивна функція, яка полягає у регулюванні сімейних правовідносин між матір'ю, батьком і дітьми; учасники сімейних відносин за згодовільністю (вільною взаємною згодою) врегульовують правовідносини між собою, встановлюють права та обов'язки які не суперечать законодавству України, відповідають моральним засадам суспільства та корелюються з

пріоритетністю прав/інтересів слабких суб'єктів сімейних відноси (дітей зокрема);

в) консолідаційна функція, що полягає в гармонізації відносин подружжя, матері і батька, батьків і дітей, забезпеченні стабільності (сталості) сімейних відносин на основі спільності інтересів матері, батька, дітей, формування сімейних відносин на засадах взаємного піклування та турботи, що своєю чергою формує реалізованість та самоствердність кожного суб'єкта сімейних відносин, як особистості, на основі їх єдності (тісних взаємних приватно-сімейних особистісних зв'язків). Консолідаційна функція забезпечує балансування прав та інтересів їх суб'єктів, виходячи з пріоритетності інтересів/прав слабого суб'єкта сімейних відносин (статус якого переходить в межах правового зв'язку мати-батько-діти "із покоління в покоління") що забезпечує збереження та стабільність відносин їх учасників (суб'єктів) та суспільства в цілому;

г) превентивно - виховна функція, що полягає в недопущенні (запобіганні) протиправної поведінки сторін договорів між матір'ю, батьком і дітьми внаслідок їх обізнаності з наслідками неправозгідної поведінки; ця функція дисциплінує учасників сімейних відносин, спонукає дотримуватися умов визначених у договорі, сприяє формуванню навичок взаємодопомоги, поваги, толерантності, довіри, любові та відповідальності між подружжям, матір'ю і батьком, батьками і дітьми;

д) гарантійна функція, яка полягає у забезпеченні правомірної поведінки суб'єктів сімейних правовідносин, що знаходяться в сфері дії договорів між матір'ю, батьком і дітьми, шляхом її стимулювання (заохочення) засобами впливу, які починають діяти (запроваджуються) внаслідок укладення означених договорів;

е) захисна функція, що полягає у здійсненні охорони прав суб'єктів, правовідносини між якими врегульовані сімейним договором, забезпеченні пріоритетного захисту прав/інтересів слабого суб'єкта сімейних правовідносин та - забезпеченні відновлення прав суб'єктів сімейних

правовідносин у випадку їх порушення і притягненні до відповідальності порушника.

Функції договорів між матір'ю, батьком і дітьми - це основні напрями правого впливу зазначених договорів на особисті немайнові та майнові сімейні відносини суб'єктів наділених сімейно-правовим статусом, що полягають у впорядковуванні, вдосконаленні та гармонізації наявних відносин між ними, створенні нових моделей суспільних відносин (що корелюються з пріоритетністю інтересів слабких суб'єктів сімейних відносин, відповідають моральним засадам суспільства та не порушують законодавчих актів), консолідації означених суб'єктів диспозитивного регуляторного впливу, забезпеченні та стимулюванні їх правозгідної поведінки, запобіганні (упередженні) виникнення конфліктів та забезпеченні захисту і відновлення прав суб'єктів договірної регулювання у випадку їх порушення, зокрема шляхом застосування заходів державного впливу та примусу щодо порушника.

ВИСНОВКИ

Договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми конектує з правовим регулюванням сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми, правовим саморегулюванням сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Правове регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми – це упорядкування особистих немайнових та майнових відносин між матір'ю, батьком і дітьми, здійснюване актами сімейного законодавства, сімейними договорами, домовленостями та правовими звичаями, відповідно до моральних засад суспільства.

Правове саморегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми – це забезпечене сімейними договорами та домовленостями впорядкування особистих немайнових та (або) майнових відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми – це форма правового саморегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми, яка реалізується за допомогою договорів, що забезпечують унікальне регулювання таких відносин згаданими сімейно-правовими засобами. Означене регулювання сімейних відносин здійснюється відповідно до моральних засад суспільства та на умовах, що не суперечать актам законодавства.

Договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми є як еталоном регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми за договорами, так і як безпосереднім виявом договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Засади договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми – це стрижневі ідеї, що втілені в актах сімейного законодавства, згідно з якими здійснюється договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми та забезпечується реалізація покладених на договірне сімейне право функцій.

Спеціальний статус дітей, як суб'єкта сімейних правовідносин що має право на особливе піклування і допомогу обумовлює необхідність впровадження концепту слабкого суб'єкта сімейних правовідносин та пріоритетності його прав та інтересів.

Визначені наступні ознаки слабкого (вразливого) суб'єкта сімейних правовідносин:

а) обмежена можливість самостійно забезпечувати свої потреби в силу об'єктивних та суб'єктивних факторів (вік, рівень розвитку, стан здоров'я, навчання, непрацездатність, матеріальний стан тощо);

б) залежність умов існування і розвитку від інших суб'єктів сімейних правовідносин (зокрема залежність дітей від батьків);

в) нерівність сторін сімейних правовідносин у можливостях набувати і реалізовувати права та обов'язки;

г) створена державним регулятором (законодавчими актами) пріоритетність інтересів та прав слабкого суб'єкта сімейних правовідносин над інтересами та правами інших суб'єктів сімейних правовідносин; зазначена пріоритетність інтересів забезпечується зокрема шляхом законодавчого встановлення обов'язків інших суб'єктів сімейних правовідносин відносно слабкого суб'єкта сімейних правовідносин та системою державного контролю.

Слабкий (вразливий) суб'єкт сімейних правовідносин – це учасник сімейних правовідносин, можливість якого самостійно забезпечувати свої потреби обмежена внаслідок об'єктивних та суб'єктивних факторів (вік, рівень розвитку, стан здоров'я, навчання, непрацездатність, матеріальний стан тощо) та умови існування і розвитку якого залежать від інших суб'єктів сімейних правовідносин, що обумовлює нерівність його можливостей набувати і реалізовувати свої права та обов'язки, яка компенсується (балансується) створеною державним регулятором (законодавчими актами) пріоритетністю інтересів та прав означеного (слабкого) суб'єкта сімейних правовідносин над інтересами та правами інших суб'єктів сімейних правовідносин.

До слабких суб'єктів сімейних правовідносин разом з дітьми необхідно віднести повнолітніх сина/дочку які продовжують навчання, повнолітніх непрацездатних сина/дочку, непрацездатних батьків, непрацездатних чоловіка/дружину. В ієрархії слабких суб'єктів сімейних відносин пріоритетність та вищий рівень захисту надається саме дітям.

Пріоритетність інтересів слабого суб'єкта сімейних відносин є одним з визначальних факторів договірного регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Межі договірної свободи матері, батька і дітей як суб'єктів сімейних правовідносин полягають у тому, що вони: по-перше, не мають права вибору сторони сімейного договору; по-друге, мають право формувати умови сімейних договорів, зважаючи на: а) їхню правозгідність; б) релевантність засадам справедливості, добросовісності, розумності, моральним засадам суспільства, інтересам слабого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини та повнолітніх непрацездатних членів сім'ї тощо), рівності прав та обов'язків матері, батька щодо дітей, а дітей – щодо матері, батька.

У системі сімейних договорів чільне місце посідають договори між матір'ю, батьком і дітьми. До них належать:

– шлюбний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини (ч. 2 ст. 93 СКУ);

– договір про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб (ч. 1 ст. 109 СКУ);

– договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо (ч. 2 ст. 109 СКУ);

– договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СКУ);

– договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СКУ);

– договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ);

- сепараційний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання сімейних відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини;
- договір про участь у додаткових витратах на дитину;
- договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття;
- договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам;
- договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацевдатних батьків.

Договори між матір'ю, батьком і дітьми доцільно розглядати у чотирьох проявах:

- 1) як нормативно-правові акти локальної дії, що регулюють особисті немайнові та (або) майнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми;
- 2) як юридичні факти;
- 3) як триваючі правовідносини між матір'ю, батьком і дітьми, якщо їх не виконано в момент їхнього укладання;
- 4) як документи.

Договори між матір'ю, батьком і дітьми – це пойменовані та непойменовані згодовільності, що упорядковують особисті немайнові та/або майнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми та забезпечують реалізацію пріоритетності прав/інтересів слабого суб'єкта сімейних правовідносин (зокрема забезпечують максимальне врахування інтересів дитини, повнолітніх непрацевдатних дочки, сина, непрацевдатних матері, батька), що укладаються в письмовій формі та здебільшого нотаріально посвідчуються.

Договори між матір'ю, батьком і дітьми мають такі особливості:

- 1) вони можуть регулювати будь-які питання сімейних відносин між батьками, малолітньою/неповнолітньою дитиною та/або повнолітніми сином/дочкою, крім випадків, коли таке регулювання суперечить інтересам дитини (слабого суб'єкта сімейних правовідносин) та/або суперечить актам законодавства та/або не відповідає моральними засадами суспільства;

2) при їх укладенні має дотримуватись пріоритетність прав/інтересів слабкого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини зокрема) над правами/інтересами інших суб'єктів сімейних правовідносин;

3) суб'єктами означених договорів є батьки (мати та/або батько, які перебувають в шлюбі або ні), діти (малолітні та/або неповнолітні) та/або повнолітні син/дочка;

4) коло сторін сімейного договору та коло суб'єктів сімейних відносин, які потрапляють в сферу його дії (регулювання) можуть не збігатися. Це обумовлено зокрема тим, що малолітні діти та здебільшого і неповнолітні діти не є сторонами сімейних договорів, які укладають їх батьки, проте на їх підставі в дітей можуть виникати права та обов'язки; сторони зазначених договорів не мають можливості вільного вибору контрагента (іншої сторони) договору, що обумовлено особливістю сімейних відносин, які впорядковуються договором;

5) договірне регулювання сімейних відносин між батьками та дітьми не має суперечити гарантіям, установленим сімейним законодавством, хоча й може суттєво доповнювати та розширювати їх.

Непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми – це група сімейних договорів, не визначених в актах сімейного законодавства, але таких, що корелюються із засадами сімейно-правового регулювання відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Непойменованість договорів між матір'ю, батьком і дітьми може трансформуватися в поймаєнованість договорів між матір'ю, батьком і дітьми (їхнє визначення в актах сімейного законодавства). Це дає підстави говорити про мінливість систематики поймаєнованих (непойменованих) договорів між матір'ю, батьком і дітьми.

Договори між матір'ю, батьком і дітьми диференційовано за різними науковими критеріями. *Залежно від законодавчої визначеності:*

1) поймаєновані договори між матір'ю, батьком і дітьми:

– шлюбний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини (ч. 2 ст. 93 СКУ);

– договір про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб (ч. 1 ст. 109 СКУ);

– договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо (ч. 2 ст. 109 СКУ);

– договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СКУ);

– договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СКУ);

– договір про припинення права дитини на аліменти у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ);

2) непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми:

– сепараційний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання сімейних відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини;

– договір про участь у додаткових витратах на дитину;

– договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття;

– договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам;

– договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків.

Залежно від характеру сімейних відносин, що регулюються:

1) договори між матір'ю, батьком і дітьми, якими регулюються особисті немайнові відносини:

– договори про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб (ч. 1 ст. 109 СКУ);

– договори щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СКУ);

2) договори між матір'ю, батьком і дітьми, якими регулюються майнові відносини:

– шлюбний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини (ч. 2 ст. 93 СКУ);

– договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо (ч. 2 ст. 109 СКУ);

– договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СКУ);

– договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ);

– непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми, серед яких:

а) договір про участь у додаткових витратах на дитину;

б) договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття;

в) договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам;

г) договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків.

Здійснюючи уніфіковану класифікацію сімейних договорів між матір'ю, батьком і дітьми за об'єктом регулювання необхідно окрім договорів, що регулюють майнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми (що охоплюють зокрема відносини щодо здійснення утримання тощо) та договорів, що регулюють особисті немайнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми (що включають в себе зокрема відносини щодо здійснення виховання дитини, особистого спілкування з дитиною, визначення місця проживання дитини тощо), - зазначити третю групу - змішані договори, які регулюють як майнові, так і особисті немайнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми.

Залежно від складу учасників (сторін) сімейного договору:

- договори між матір'ю та батьком дитини;
- договори між матір'ю, батьком та дитиною;

- договори між матір'ю або батьком та дитиною;
- договори між матір'ю, батьком та повнолітнім сином/дочкою;
- договори між матір'ю або батьком та повнолітнім сином/дочкою.

Залежно від виду письмової форми договору:

1) договори між матір'ю, батьком і дітьми, що укладаються в простій письмовій формі:

– договір про дітей, батьки яких розривають шлюб (ч. 1 ст. 109 СКУ);

2) договори між матір'ю, батьком і дітьми, що укладаються в письмовій формі та нотаріально посвідчуються:

– шлюбний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання майнових відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини (ч. 2 ст. 93 СКУ);

– договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо (ч. 2 ст. 109 СКУ);

– договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СКУ);

– договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СКУ);

– договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ);

– непойменовані договори між матір'ю, батьком і дітьми, серед яких:

- а) сепараційний договір як акт (засіб, інструмент) саморегулювання сімейних відносин між дружиною, чоловіком як матір'ю, батьком дитини;
- б) договір про участь у додаткових витратах на дитину;
- в) договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття;
- г) договори між синами та дочками про спільне надання утримання батькам;
- г) договори про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків.

За правовими наслідками дефектності (недодержання сторонами вимог сімейного законодавства) при їх укладенні, договори між матір'ю, батьком і дітьми поділяються на:

а) нікчемні договори між матір'ю, батьком і дітьми (договори недійсність яких встановлена законом та не потребує додаткового визнання/встановлення судом їх недійсності);

б) оспорювані договори між матір'ю, батьком і дітьми (договори недійсність яких визнається/визначається судом).

За результатами проведеного дослідження визначені концепти нижченаведених договорів між матір'ю, батьком і дітьми.

Шлюбний договір - це згодовільність (вільна, взаємна згода) подружжя або осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, яка регулює (регулюватиме) відносини: між дружиною, чоловіком як подружжям; між дружиною, чоловіком як батьком, матір'ю дитини; між подружжям та членами їхньої сім'ї або іншими особами, щодо: правового режиму майна, порядку користування житлом, а також права на утримання, що укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Договір про виховання дітей, батьки яких розривають шлюб – це згодовільність матері та батька, що перебувають у шлюбі і мають намір його розірвати, яка визначає те, з ким із них проживатимуть діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також визначає умови здійснення ним особистого виховання дітей.

Запропоновано уніфікувати та вдосконалити положення частини першої та другої ст.109 СКУ для усунення можливості їх різного тлумачення та для нормативного визначення єдиного, в контексті завдань цієї норми, сімейного договору (його предмету, форми, вимог щодо нотаріального посвідчення), який подається до суду подружжям, які мають дітей, разом із заявою про розірвання шлюбу за спрощеною процедурою в порядку окремого провадження.

Запропоновано об'єднати частини першу та другу ст.109 СКУ, виключити частину другу та викласти частину першу ст.109 СКУ в такій редакції: *“Подружжя, яке має дітей, має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом з договором про здійснення утримання та виховання дитини, яким визначити з ким із батьків будуть проживати діти, строки сплати, розмір і*

форму аліментів на утримання дітей, порядок участі у вихованні дітей та особистого спілкування з дітьми тим з батьків, який буде проживати окремо. Договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується”.

Договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини - це згодовільність матері та батька, яка визначає порядок виконання батьківських обов'язків, зокрема - щодо виховання дитини та визначає порядок реалізації батьківських прав зокрема - на особисте спілкування з дитиною, тим із батьків, який проживає окремо від неї, що укладається в письмовій формі та нотаріально посвідчується.

Договір про утримання дитини тим з батьків, який проживає від дитини окремо – це згодовільність між матір'ю і батьком дитини, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі, того з батьків який проживає окремо від дитини, у здійсненні утримання дитини, необхідного та достатнього для забезпечення її гармонійного розвитку, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Договір про сплату аліментів на дитину - це згодовільність між матір'ю і батьком дитини, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі батька та/або матері у здійсненні утримання дитини, необхідного та достатнього для забезпечення її гармонійного розвитку, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Запропоновано уніфікований концепт змішаного непойменованого сімейного договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків як згодовільності матері та батька дитини, яка визначає місце проживання дитини, порядок участі батьків в утриманні дитини, порядок виконання батьком та матір'ю батьківських обов'язків щодо виховання дитини та порядок особистого спілкування матері/батька з дитиною, що укладається в письмовій формі та нотаріально посвідчується.

Представлений концепт змішаного сімейного договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків забезпечує договірне впорядкування широкого кола сімейних відносин, окреслених серед іншого в ч.1 ст.109, ч.2 ст.

109, ч.4 ст.157 СКУ, ч. 1 ст. 189 СКУ та інших відносин між матір'ю, батьком та дитиною.

Договір про припинення права дитини на аліменти у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно – це згодовільність, що укладається з дозволу органу опіки та піклування між матір'ю, батьком дитини (а якщо дитина є неповнолітньою, то також за її участю) за якою припиняється право дитини на аліменти у зв'язку з переданням права власності на нерухоме майно тим із батьків, хто проживає окремо від дитини у власність дитини або у спільну часткову власність дитини та того із батьків, з ким вона проживає, та – виникає зобов'язання у того із батьків, з ким проживає дитина, самостійно утримувати її.

Договір про участь у додаткових витратах на дитину – це згодовільність між матір'ю і батьком дитини, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі батька та/або матері у здійсненні, окремих від аліментів, додаткових витрат на дитину, що детерміновані особливими обставинами життя дитини, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Договір про надання утримання синові чи дочці, які продовжують навчання після досягнення повноліття – це згодовільність між матір'ю та/або батьком та/або повнолітнім сином/дочкою, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі батька та/або матері у здійсненні утримання повнолітнього сина/дочки протягом періоду навчання, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Договір про утримання повнолітніми дочкою, сином непрацевдатних батьків - це згодовільність між повнолітніми дочками/синами та матір'ю/батьком, якою врегульовано порядок (строк, розмір, форма) участі повнолітніх синів/дочок у здійсненні утримання непрацевданого батька/матері, яка укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Укладання договорів між матір'ю, батьком і дітьми є процесом досягнення вільної, взаємної згоди (згодовільності) між учасниками сімейних відносин, щодо упорядкування особистих немайнових та/або майнових

відносин між матір'ю, батьком і дітьми виходячи з пріоритетності прав/інтересів слабого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини, повнолітніх непрацездатних дочки, сина, непрацездатних матері, батька тощо), яка оформлюється письмово та здебільшого нотаріально посвідчуються.

Коло сторін, які безпосередньо укладають сімейний договір та коло суб'єктів сімейних відносин, які потрапляють в сферу його дії можуть не збігатися. Це обумовлено зокрема тим, що малолітні діти та здебільшого і неповнолітні діти не є сторонами сімейних договорів які укладають їх батьки, проте на їх підставі в дітей можуть виникати права та обов'язки. Така особливість, а також участь у вказаних сімейних правовідносинах слабких суб'єктів (дітей зокрема) визначає відповідну специфіку укладення договорів між матір'ю, батьком і дітьми.

Умови щодо яких досягається згода сторонами сімейних договорів між матір'ю, батьком і дітьми повинні: 1) відповідати моральним засадам суспільства; 2) не суперечити актам законодавства; 3) корелюватися з пріоритетністю прав/інтересів слабого суб'єкта сімейних правовідносин (дитини зокрема).

Недосягнення згоди між матір'ю, батьком і дітьми щодо укладання договорів між ними не позбавляє їх можливості здійснювати сімейні права та (або) виконувати сімейні обов'язки, встановлені актами сімейного законодавства.

Зміна договорів між матір'ю, батьком і дітьми - це процес, що дозволяє адаптувати вже наявні умови сімейного договору до нових обставини, шляхом внесення змін або доповнень до наявних умов таких сімейних договорів.

Припинення договорів між матір'ю, батьком і дітьми за волевиявленням їх учасників реалізується або шляхом розірвання таких сімейних договорів, або шляхом відмови від них.

Припинення договору між матір'ю, батьком і дітьми та припинення зобов'язання не є тотожними поняттями. Припинення договору між матір'ю, батьком та дитиною – це припинення чинності (дії) договору внаслідок чого він

перестає бути регулятором майнових та/або особистих немайнових відносин між матір'ю, батьком та дитиною. Проте визначені законом права та зобов'язання, реалізація та виконання яких впорядковувалась договором між матір'ю, батьком та дитиною продовжують діяти на підставі закону, що обумовлено у першу чергу спеціальним статусом слабких суб'єктів сімейних правовідносин (дітей зокрема) та пріоритетністю їх прав та інтересів.

Недійсність договорів між матір'ю, батьком і дітьми – це встановлена приписами Цивільного та Сімейного кодексів України (нікчемність договору між матір'ю, батьком і дітьми) або рішенням суду (оспорюваний договір між матір'ю, батьком і дітьми) неспроможність договору здійснювати впорядкування сімейних правовідносин та створювати очікувані для матері, батька і дітей правові наслідки унаслідок його дефектності.

Наявність слабого суб'єкта (дитини зокрема) та пріоритетність його прав та інтересів у відносинах між матір'ю, батьком і дітьми безпосередньо впливає і на наслідки означеної дефектності договорів, в результаті якої вони перестають бути регулятором сімейних відносин. Навіть за недійсності договору не підлягаю поверненню, зокрема, безпідставно набуті аліменти та інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата проведена добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача.

Недійсність договорів між матір'ю, батьком і дітьми не припиняє дію визначених законом прав та обов'язків реалізація та виконання яких не були впорядковані договором між матір'ю, батьком та дитиною внаслідок його дефектності. Відповідні права та обов'язки матері, батька і дитини продовжують існувати, проте в обсязі визначеному законом, а не договором.

Договори між матір'ю, батьком і дітьми є ключовими складовими механізму правового регулювання, оскільки:

1) внаслідок їх укладення створюються норми – обов'язкові правила поведінки (права та обов'язки) матері, батька і дітей;

2) вони є засобами (регуляторами), що диспозитивним способом впорядковують особисті немайнові та майнові відносини між матір'ю, батьком і дітьми;

3) вони здійснюють регулювання відносин між спеціальними суб'єктами - матір'ю, батьком і дітьми;

4) вони забезпечують можливість сторонам договорів самостійно впорядкувати:

а) правовідносини регулювання яких вже здійснюється нормативно-правовими актами;

б) правовідносини які не врегульовані нормативними актами (перебувають поза межами державного регулювання).

Означена самостійність (диспозитивність) регулювання має корелюватися з пріоритетністю інтересів/прав слабких суб'єктів сімейних відносин, необхідністю відповідати моральним засадам суспільства та - не порушувати імперативних норм законодавчих актів.

Договори між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання є засобами регулювання особистих немайнових та майнових правовідносин між спеціальними суб'єктами - матір'ю, батьком і дітьми, яке здійснюється диспозитивним способом, за вільною взаємною згодою (згодовільністю) сторін, що корелюється з пріоритетністю інтересів/прав слабких суб'єктів сімейних відносин, відповідає моральним засадам суспільства та не порушує актів законодавства.

Функціями договорів між матір'ю, батьком і дітьми (із стислим змістом їх сутнісної концепції) є:

а) нормотворча функція, яка полягає у створенні, внаслідок укладення сімейних договорів між матір'ю, батьком і дітьми, нових правил та моделей правозгідної поведінки, що призводить до виникнення нових правовідносин;

б) регулятивна функція, яка полягає у регулюванні сімейних правовідносин між матір'ю, батьком і дітьми; учасники сімейних відносин за згодовільністю (вільною взаємною згодою) врегульовують правовідносини між

собою, встановлюють права та обов'язки які не суперечать законодавству України, відповідають моральним засадам суспільства та корелюються з пріоритетністю прав/інтересів слабких суб'єктів сімейних відноси (дітей зокрема);

в) консолідаційна функція, що полягає в гармонізації відносин подружжя, матері і батька, батьків і дітей, забезпеченні стабільності (сталості) сімейних відносин на основі спільності інтересів матері, батька, дітей, формування сімейних відносин на засадах взаємного піклування та турботи, що своєю чергою формує реалізованість та самоствердність кожного суб'єкта сімейних відносин, як особистості, на основі їх єдності (тісних взаємних приватно-сімейних особистісних зв'язків). Консолідаційна функція забезпечує балансування прав та інтересів їх суб'єктів, виходячи з пріоритетності інтересів/прав слабого суб'єкта сімейних відносин (статус якого переходить в межах правового зв'язку мати-батько-діти "із покоління в покоління") що забезпечує збереження та стабільність відносин їх учасників (суб'єктів) та суспільства в цілому;

г) превентивно - виховна функція, що полягає в недопущенні (запобіганні) протиправної поведінки сторін договорів між матір'ю, батьком і дітьми внаслідок їх обізнаності з наслідками неправозгідної поведінки; ця функція дисциплінує учасників сімейних відносин, спонукає дотримуватися умов визначених у договорі, сприяє формуванню навичок взаємодопомоги, поваги, толерантності, довіри, любові та відповідальності між подружжям, матір'ю і батьком, батьками і дітьми;

д) гарантійна функція, яка полягає у забезпеченні правомірної поведінки суб'єктів сімейних правовідносин, що знаходяться в сфері дії договорів між матір'ю, батьком і дітьми, шляхом її стимулювання (заохочення) засобами впливу, які починають діяти (запроваджуються) внаслідок укладення означених договорів;

е) захисна функція, що полягає у здійсненні охорони прав суб'єктів, правовідносини між якими врегульовані сімейним договором, забезпеченні

пріоритетного захисту прав/інтересів слабого суб'єкта сімейних правовідносин та - забезпеченні відновлення прав суб'єктів сімейних правовідносин у випадку їх порушення і притягнення до відповідальності порушника.

Функції договорів між матір'ю, батьком і дітьми - це основні напрями правого впливу зазначених договорів на особисті немайнові та майнові сімейні відносини суб'єктів наділених сімейно-правовим статусом, що полягають у впорядковуванні, вдосконаленні та гармонізації наявних відносин між ними, створенні нових моделей суспільних відносин (що корелюються з пріоритетністю інтересів слабких суб'єктів сімейних відносин, відповідають моральним засадам суспільства та не порушують законодавчих актів), консолідації означених суб'єктів диспозитивного регуляторного впливу, забезпеченні та стимулюванні їх правозгідної поведінки, запобіганні (упередженні) виникнення конфліктів та забезпеченні захисту і відновлення прав суб'єктів договірної регулювання у випадку їх порушення, зокрема шляхом застосування заходів державного впливу та примусу щодо порушника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексашина Ю. Б. Договір в приватному праві як регулятор суспільних відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2013. 20 с.
2. Андрущенко Т. С. Квазісімейні договори як закономірне явище сучасного сімейного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 86. Ч. 2. С. 11-15.
3. Андрущенко Т. С. Процедура нотаріального посвідчення аліментних договорів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2015. 215 с.
4. Антошкіна В. К. Договірне регулювання відносин подружжя: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2006. 20 с.
5. Ахмач Г. М. Договірні правовідносини членів сім'ї: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2009. 19 с.
6. Байрачна М. І. Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України: дис. ... д-ра філософії: 081. Харків, 2020. 193 с.
7. Баранова Л. М. Сімейне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 288 с.
8. Басай О. В. Загальні засади (принципи) цивільного законодавства України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2014. 36 с.
9. Бахаєва А. С. Недійсність правочинів, які вчинено під впливом обману та насильства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2018. 21 с.
10. Бервено С. М. Проблеми договірної права України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2006. 440 с.
11. Бернада Є. В. Цивільно-правові наслідки недійсності правочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 16 с.
12. Білик О. О. Інститут окремого проживання подружжя в сімейному праві: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 258 с.
13. Білик О. О. Припинення шлюбу. Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України / за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2020. Гл. 11. С. 168-190.

14. Білоусов В. М., Дмитришина В. А. Шлюбний договір в Україні: практичне втілення. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2016. №4 (41). С. 105-108.
15. Бобко Т. В. Зміст і форма правочину в цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2011. 22 с.
16. Боднар Т. В. Принципи сімейного права України. *Спогади про Людину, Вченого, Науковця (до 60-річчя від Дня народження професора Ірини Володимирівни Жилінкової)* / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Харків: Право, 2019. С. 42-51.
17. Боднар Т. В. Сім'я. Регулювання сімейних відносин. Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України / за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2020. Гл. 1. С. 5-21.
18. Боднар Т. В. Теоретичні проблеми виконання договірних зобов'язань (цивільно-правовий аспект): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2005. 442 с.
19. Болокан І. В. Цивільне право (Особлива частина): навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право» освітньо-професійної програми «Право»: в 3 ч. Ч. 1 Договірні зобов'язання. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2024. 300 с.
20. Бориславська М. В. Загальна характеристика договірного регулювання сімейних правовідносин. *Наукові праці: Науково-методичний журнал. Політичні науки. Правознавство*. Т. 69. Вип. 56. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. С. 195-198.
21. Бородовський С. О. Укладення, зміна та розірвання договору у цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2005. 209 с.

22. Булеца С. Б. Шлюбний договір. *Сімейне право України*: підруч. / С. Б. Булеца, В. В. Заборовський, В. Г. Фазикош та ін.; за ред. С. Б. Булеци, В. Г. Фазикоша. Київ: Знання, 2015. Підрозд. 2.7. С. 199-217.

23. Вагіна І. Д. Види договорів між матір'ю, батьком та дітьми у правовій доктрині та законодавстві. *Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування*: матеріали XXI наук.-практ. конф., присвяч. 101-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2023 р.). Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 270-274.

24. Вагіна І. Д. До питання про класифікацію договорів у сімейному праві. *Двадцять перші осінні юридичні читання*: збірник тез Міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 122-124.

25. Вагіна І. Д. До питання про правову природу та цільову спрямованість договорів між матір'ю, батьком і дітьми. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення*: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 39-41.

26. Вагіна І. Д. Договори між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання. *Наше право*. 2025. №1. С. 295-300. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2025-1/NP_2025_1_295.pdf. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.45>.

27. Вагіна І. Д. Зарубіжний досвід правового регулювання укладання договорів між матір'ю, батьком та дітьми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Випуск 75. Ч. 1. С. 161-166.

URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/28.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.26>.

28. Вагіна І. Д. Концепт договорів між матір'ю, батьком і дітьми. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №3. Ч. 1. С. 206-212. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/31.pdf>

29. Вагіна І. Д. Концепт слабкого суб'єкта сімейних правовідносин та пріоритетність його прав та інтересів в договірному регулюванні відносин між матір'ю, батьком і дітьми. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №4. Ч. 1. С. 304-312. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/50.pdf>

30. Вагіна І. Д. Особливості укладання договорів щодо визначення місця проживання дитини та порядку участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживатиме окремо. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави*. Збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 21-23.

31. Вагіна І. Д. Особливості укладання договорів щодо надання утримання на дитину: теоретико-правові та прикладні аспекти. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики*: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 21 грудня 2023 року). Миколаїв, 2023. С. 145-147.

32. Васильєва В. В. Договір як підстава виникнення цивільно-правового зобов'язання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2013. 16 с.

33. Ватрас В. А. Джерела сімейного права: проблеми теорії та практики: монографія. Хмельницький: Видавництво ТОВ «Поліграфіст-3», 2020. 824 с.

34. Ватрас В. А. Односторонні правочини у правовідносинах матері, батька і дитини. *Односторонні правочини: монографія* / І. В. Спасибо-Фатєєва, С. О. Глотов, О. І. Зозуляк та ін.; за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2024. §3 глави 6. С. 445-456.
35. Ватрас В.А. До питання про договір як джерело сімейного права України та інших держав. *Університетські наукові записки*. 2019. Том 18. № 3 (71). С. 108-119.
36. Великанова М. М. Обмеження свободи договору: оновлення приватноправового регулювання. *Нове українське право*. 2024. Вип. 2. С. 7-13.
37. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс] / уклад. В. Т. Бусел. — К.: Перун, 2009. — Режим доступу: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl> (дата звернення: 29.06.2025).
38. Гаро Г. О. Шлюбний договір як інститут сімейного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2012. 20 с.
39. Голубєва Н. Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2013. 36 с.
40. Горєв В. О. Свобода договору як загальна засада цивільного законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 20 с.
41. Гринько С. Д. Договір як підстава виникнення зобов'язань за римським приватним правом. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2023. №3. С. 22-26. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284369/278527>
42. Гриняк А. Б. Договір у механізмі правового регулювання приватноправових відносин. *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин: матер. наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В. П. Маслова (м. Харків, 17 лютого 2017 р.)*. Харків: Право, 2017. С. 20-23.
43. Гриняк А. Б. Договір у механізмі правового регулювання приватноправових відносин. *Договірне регулювання приватноправових*

відносин в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: монографія / за заг. ред. академіка НАПрН України О. Д. Крупчана; наук. ред. А. Б. Гриняк. Київ, 2017. С. 11-31.

44. Гриняк А. Б. Договірне регулювання майнових відносин подружжя за шлюбним договором. *Спогади про Людину, Вченого, Науковця (до 60-річчя від Дня народження професора Ірини Володимирівни Жилінкової) / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Харків: Право, 2019. С. 62-72.*

45. Гриняк А. Б. Загальні положення про договори та інші правочини. *Цивільне право України: погляд у майбутнє: збірник матеріалів XIII Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 04 квітня 2024 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 34-38.*

46. Грохольський В.Л. *Загальні визначення принципів права // Вісник Національного університету внутрішніх справ. — 2002. — № 19. — С. 120-124.*

47. Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Харків: Фактор, 2011. 575 с.

48. Дерій О. О. Аліментні зобов'язання у цивілістичному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2014. 206 с.

49. Дзера О. В. Удосконалення Цивільного кодексу України у сфері правового регулювання правочинів. *Цивільне право України: погляд у майбутнє: збірник матеріалів XIII Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 04 квітня 2024 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 45-47.*

50. Договірне право в умовах ринкової економіки: Конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.; За заг. ред. І. В. Жилінкової, В.І. Борисової. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2008. 116 с.

51. Дякович М. М. Сімейне право: навч. посіб. 2-е вид. випр. та доп. Київ: Правова єдність, 2009. 552 с.

52. Єніна Л. В. Цивільно-правове регулювання шлюбного договору: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2021. 215 с.

53. Єременко К. О. Цивільно-правові наслідки недотримання вимог щодо форми правочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2014. 20 с.
54. Єфремова І. І., Ломакіна І. Ю. Принципи свободи договору і рівності сторін у договірному праві України та ЄС. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право.* 2022. Вип. 2(54). С. 60-66.
55. Жеков В. І. Правочини, які порушують публічний порядок за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2006. 18 с.
56. Жилінкова І. В. Договірне регулювання відносин у сімейній сфері. *Договір як універсальна правова конструкція: монографія* / А. П. Гетьман, В. І. Борисова, О. П. Євсєєв та ін.; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків: Право, 2012. С. 94-111.
57. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
58. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
59. Зеліско А. Договірне регулювання цивільних відносин: загальні засади. *Приватне право і підприємництво.* 2024. №24. Ч. 1. С. 72-78.
60. Іванова С. М. Визнання недійсним правочину як спосіб захисту цивільних прав та інтересів за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2014. 17 с.
61. Казарян К. А. Шлюбний договір у міжнародному приватному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. 199 с.
62. Карнаух Б. П. Договір про участь у додаткових витратах на дитину. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 12: Сімейне право / редкол.:*

В. І. Борисова (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук. України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2021. С. 118-119.

63. Карнаух Б. П. Договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 12: Сімейне право / редкол.: В. І. Борисова (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук. України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого.* Харків: Право, 2021. С. 119-121.

64. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2006. 477 с.

65. Ковальська В. С. Підстави зміни та припинення сімейних правовідносин: монографія. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2014. 260 с.

66. Ковальська В. С. Юридичний факт як підстава зміни та припинення сімейних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2013. 22 с.

67. Кожевникова В. О. Науково-теоретичні засади обмеження прав суб'єктів сімейних відносин: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Тернопіль, 2019. 520 с.

68. Конвенція ООН про права дитини у редакції від 20.11.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

69. Конвенція про контакт з дітьми (ETS N 192). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text

70. Коссак В. М. Проблеми удосконалення понятійного апарату в Цивільному кодексі України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XIII регіональної конференції (м. Львів, 8-9 лютого 2007 року).* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. Львів, 2007. С. 287-289.

71. Кот О. О. Загальні засади оновленого цивільного законодавства. *Цивільне право України: погляд у майбутнє: збірник наукових праць до 70-річчя*

з дня народження Наталії Семенівни Кузнєцової / за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. О. Кота. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 237-257.

72. Красицька Л. В. *Обов'язок матері, батька утримувати дитину. Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України / за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2020. Гл. 15. С. 279-317.*

73. Красицька Л. В. *Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Вінниця, 2015. 496 с.*

74. Красицька Л. В., Коротич Т. М. *Договір як правова форма регулювання сімейних відносин. Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин: матер. наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В. П. Маслова (м. Харків, 17 лютого 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 44-47.*

75. Кузнєцова Н. С. *Передмова. Оновлення договірної регулювання приватноправових відносин в Україні: монографія / за заг. ред. А. Б. Гриняка, О. О. Кота, М. Д. Пленюк. Київ: НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. С. 5-7.*

76. Кузнєцова Н. С. *Принципи сучасного зобов'язального права України. Українське комерційне право. 2003. №4. С. 9-15.*

77. Кухарев О. Є. *Поняття цивільного права та його система. Цивільне право. Загальна частина: навч. посіб. / [О. Є. Аврамова, А. С. Горбенко, Н. О. Горобець та ін.]; за заг. ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2022. С. 11-22.*

78. Кушерець Д. В. *Охорона та захист майнових прав у сфері договірної права: проблеми теорії та практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2015. 407 с.*

79. Лепех Л. Л. *Соціальна та юридична ефективність механізму правового регулювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 234 с.*

80. Логвінова М. В. Договір як регулятор сімейних правовідносин. *Договір як універсальна форма правового регулювання: монографія / за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. Підрозділ 4.2. С. 284-310.*
81. Лук'янюк В. *Словник іншомовних слів* [Електронний ресурс]. — 2001–2025. — Доступно з: URL <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=14973&action=show> (дата звернення 29.06.2025).
82. Луць А. В. Свобода договору в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2001. 18 с.
83. Луць В. В. Системоутворююча роль категорії «договір» у приватному праві України. *Приватне право і підприємництво*. 2018. №18. С. 10-14.
84. Маковій В. П. Обов'язок матері, батька утримувати дитину та його виконання. Сімейний кодекс України: наук.-практ. комент. / Станом на 01.01.2025 / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Харитонова Є. О., докт. юрид. наук, проф. Сафончик О. І. Київ: Видавництво «Норми права», 2025. Гл. 15. С. 253-291.
85. Маркович Х., Рудак О. Принципи правового регулювання сімейних відносин: загальнотеоретичний аспект // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. — 2021. — № 2 (29). — С. 152–157. DOI: [10.23939/law2021.30.152](https://doi.org/10.23939/law2021.30.152)
86. Мельник М. Б. Припинення аліментних зобов'язань набуттям дитиною майна: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 196 с.
87. Менджул М. В. Свобода договору та її межі: відповідальність цивільного законодавства України європейським підходам. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 69. С. 114-117.
88. Менджул М. В. Сутнісні ознаки принципів сімейного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 58 (1). С. 128–131.

89. Менджул М. В. Теоретичні проблеми дії принципів сімейного права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2020. 38 с.
90. Мигалюк Л. В. Непойменовані договори в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2013. 20 с.
91. Михальнюк О. В. Договори в сімейному праві України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. №10. С. 84-91.
92. Михальнюк О. В. Шлюбний договір. Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України / за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2020. Гл. 10. С. 153-168.
93. Міхно О. І. Припинення договору за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 24 с.
94. Мічурін Є. О. Цивільне право. Загальна частина: навч. посіб. для підгот. до іспитів та заліків. Харків: Право, 2019. 189 с.
95. Москаленко К. В. Особисті немайнові права і обов'язки батьків та дітей та його виконання. Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України / за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2020. Гл. 13. С. 221-259.
96. Мухін В. В. Індивідуальне правове регулювання у механізмі децентралізації у праві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2018. 38 с.
97. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2018. 39 с.
98. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю. С. Червоного. Київ: Істина, 2003. 464 с.
99. Національна академія внутрішніх справ. Кафедра теорії держави та права. *Мультимедійний навчальний посібник «Теорія держави та права»* [Електронний ресурс]. — Київ: НАВС, 2024. — Режим доступу: <https://arm.navs.edu.ua/books/tdp-new/index.html> (дата звернення: 26.09.2025).
100. Нижний А. В. Форма цивільно-правового договору та наслідки її недотримання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2011. 20 с.

101. Никифорак В. Межі свободи договору крізь призму розумності, справедливості та добросовісності // *Юридичний вісник*. – 2019. – № 4. – DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.976>

102. Новохатська Я. В. Правове регулювання майнових відносин подружжя (порівняльно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2006. 18 с.

103. Олійник О. С. Шлюбний договір: порівняльно-правовий аналіз різних правових систем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2009. 198 с.

104. Олюха В. Г. Цивільно-правовий договір як правовий засіб саморегулювання. *Оновлення договірного регулювання приватноправових відносин в Україні*: монографія / за заг. ред. А. Б. Гриняка, О. О. Кота, М. Д. Пленюк. Київ: НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. Підрозділ 1.1. С. 8-24.

105. Олюха В. Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2003. 20 с.

106. Отраднава О. О. Правочин, недійсність правочину. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 9: Цивільне право / редкол.: Н. С. Кузнецова (голова), О. В. Кохановська (заст. голови), А. Б. Гриняк (відп. секретар) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого; Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України. 2023. С. 583-585.

107. Панченко С. В. Джерела цивільного договірного права: дис. ... доктора філософії: 081. Хмельницький, 2021. 241 с.

108. Панченко С. С. Строк цивільно-правового договору: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Хмельницький, 2017. 234 с.

109. Парасюк М. В., Парасюк В. М., Грабар Н. М. Цивільне право України (Особлива частина) (у схемах та таблицях): навч. посіб. Львів: Растр-7, 2021. 467 с.

110. Пархоменко Н. М. Договір у системі права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 1998. 16 с.
111. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2009. 413 с.
112. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 №296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>
113. Постанова Апеляційного суду м. Києва від 19.07.2018 у справі №756/1633/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75474045>
114. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 серпня 2021 року у справі №303/3102/19, провадження № 61-13918св20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99250657>
115. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 25.11.2021 у справі №712/2130/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL:
116. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 21.07.2021 у справі №477/1165/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98482911>
117. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 31.08.2022 у справі №522/5039/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106051894>
118. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18.09.2019 у справі №522/4045/13-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84571266>

119. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 13.12.2022 у справі № 212/10309/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/107935321>

120. Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 26.01.2021 у справі №345/5544/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/94400929>

121. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 25.09.2019 у справі № 757/10715/17-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85174248>

122. Примак В. Д. Принцип свободи договору в умовах воєнного стану й діджиталізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №5. С. 225-229. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2022/52.pdf

123. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 №1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n824>

124. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 04.07.2013 №402-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-18#n13>

125. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення захисту прав дітей: Закон України від 21.05.2009 №1397-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1397-17#Text>

126. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

127. Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.06.2006 №3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>

128. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 №3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

129. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
130. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 11 від 21 грудня 2007 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.
131. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу приватного права) від 22 січня 2026 року №14394. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>
132. Процьків Н. М. Правове регулювання розірвання цивільно-правових договорів за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2003. 16 с.
133. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навчальний посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
134. Ракул О. В. Про переваги і недоліки шлюбного договору в Україні. *Договір як універсальна форма правового регулювання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) (м. Івано-Франківськ, 5 квітня 2024р.)*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024. С. 173-176.
135. Родоман Т. О. Зміна умов договору як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 210 с.
136. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України: монографія. Київ: Ін Юре, 2018. 302 с.
137. Розгон О. Договір про сплату аліментів непрацездатним батькам. Мала енциклопедія нотаріуса. 2018. №6. Юридичний Радник. URL: http://yurradnik.com.ua/wp.../men06_2010_c41-52_Rozgon1.doc.

138. Романюк Я. М. Підстави і цивільно-правові наслідки визнання правочину недійсним (на матеріалах судової практики): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2010. 19 с.
139. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Правова єдність, 2009. 500 с. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/70491-vidi-smeynih-dogovorv.html>
140. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Договірне право. Академічний курс. Львів: ПАІС, 2020. 464 с.
141. Ромовська З. В. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс: підручник. Київ: Атіка, 2005. 560 с.
142. Сапейко Л. В., Кройтор В. А. Аліменти дітям та батькам: монографія. Харків: Еспада, 2008. 160 с.
143. Семейн кодекс от 01.10.2009. URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135637484>
144. Семушина О. В. Недійсні правочини та правові наслідки їх недійсності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2010. 16 с.
145. Сердечна І. Л. Договір як джерело правового регулювання цивільних та сімейних відносин. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №4. С. 121-125. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/24-1.pdf>
146. Сібільов М. М., Новохатська Я. В. Договір як джерело регулювання сімейних відносин. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 12: Сімейне право / редкол.: В. І. Борисова (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук. України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого*. Харків: Право, 2021. С. 122-125.
147. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
148. Сімейний кодекс України: наук.-практ. комент. І. В. Жилінкова, В. К. Антошкіна, Н. А. Д'ячкова, В. Ю. Москалюк та ін. / за ред. І. В. Жилінкової, 2008. 855 с.

149. Стефанчук М. О. Проблеми юридичної техніки ст. 13 Цивільного кодексу України. *Університетські наукові записки*. 2005. №1-2 (13-14). С. 140-145.
150. Стефанчук Р. О. Проблеми реформування та кодифікації сімейного законодавства в Україні. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. Вип. 4. С. 139-143.
151. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «ШКОЛА», 2011. 1008 с.
152. Схаб-Бучинська Т. Я. Обмеження договірної свободи в цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2016. 197 с.
153. Таш'ян Р. І. Договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно. *Проблеми законності*. 2010. Вип. 110. С. 64-73.
154. Таш'ян Р. І. Недійсність правочинів у цивільному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2024. 371 с.
155. Теорія держави і права: підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
156. Тіхонова М. А. Договір між батьками про сплату аліментів на дитину. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 12: Сімейне право / редкол.: В. І. Борисова (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук. України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого*. Харків: Право, 2021. С. 101-103.
157. Тіхонова М. А. Договір про припинення права на аліменти для дитини для у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 12: Сімейне право / редкол.: В. І. Борисова (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук. України; Ін-т держави і*

права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2021. С. 114-116.

158. Тобота Ю. А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2011. 18 с.

159. Труба В. І. Поняття та загальна класифікація сімейних правовідносин: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2021. 470 с.

160. Трубаков Є. О. Неукладені цивільно-правові договори: поняття, правова природа, правові наслідки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2015. 20 с.

161. Ульяненко О. О. Шлюбний договір у сімейному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2003. 22 с.

162. Фасій Б. В. Субсидіарне застосування норм цивільного законодавства в Україні: теорія та практика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2016. 202 с.

163. Ханик-Посполітак Р. Ю. Принцип свободи договору в європейському праві. *Наукові записки НУКМА. Юридичні науки*. 2006. Том 53. С. 128-130.

164. Ханович Є. Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. 229 с.

165. Хараджа Н. Щодо критеріїв класифікації сімейних договорів. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/94>

166. Харитонов Є. О. Сім'я. Регулювання сімейних відносин. Сімейний кодекс України: наук.-практ. комент. / Станом на 01.01.2025 / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Харитонova Є. О., докт. юрид. наук, проф. Сафончик О. І. Київ: Видавництво «Норми права», 2025. Гл. 1. С. 7-24.

167. Хобор Р. Б. Шлюбний договір як регулятор майнових відносин подружжя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 227 с.

168. Хрущ В. Л. Договірне регулювання відносин зі влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до дитячого будинку сімейного типу: дис. ... д-ра філософії: 081. Київ, 2024. 270 с.

169. Цивільне право. Особлива частина: навч. посіб. / [Аврамова О. Є., Вакулович Е. В., Горбенко А. С. та ін.]; за заг. ред. Ю. М. Жорнокуя, О. Є. Кухарєва; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2023. 420 с.

170. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

171. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т. 2. Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки та терміни. Позовна давність. Особисті немайнові права фізичної особи / І. В. Спасибо-Фатєєва, С. Є. Морозова, М. М. Сібільов, Ю. В. Мица, В. Є. Кисіль, Л. М. Баранова, С. І. Шимон, А. М. Ісаєв, О. П. Печений, О. Е. Сімсон, О. В. Кохановська, В. І. Крат, Н. Ю. Філатова, Т. В. Бобко, В. М. Марченко, Б. П. Карнаух, Г. О. Уразова, О. О. Первомайский, І. А. Спасибо, В. В. Цюра, В. В. Надьон, Р. О. Стефанчук, С. Б. Булеца, В. В. Кочин, Л. В. Красицька, С. О. Сліпченко, Д. Д. Луспеник, Ю. В. Носік, А. О. Кодинець. Б.м., 2021. 781 с. (Коментарі та аналітика).

172. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 №1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

173. Чернега В. М. «Архітектоніка» механізму правового регулювання сімейних відносин. *Legal science, legislation and law enforcement practice: regularities and development trends*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Люблін, 30-31 жовтня 2020 р.). Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. С. 170-174.

174. Чернега В. М. Актуальні проблеми цивільного права та процесу: навчальний посібник / Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. 254 с.

175. Чернега В. М. Концепт добросовісності у цивільному праві. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті*

інтеграційних процесів: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 18 травня 2019 р.). Дніпро: ЛІРА ЛТД, 2019. С. 202-203.

176. Чернега В. М. Механізм правового регулювання сімейних відносин: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, Хмельницький, 2022. 478 с.

177. Чернега В. М. Механізм правового регулювання сімейних відносин: реф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Хмельницький, 2022. 43 с.

178. Чернега В. М. Морально-правові принципи в сімейному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2015. 20 с.

179. Чернега В. М. Проблеми та потенціал механізму правового регулювання сімейних відносин: монографія / Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 508 с.

180. Чернега В. М. Сутність і систематика сімейно-правових договорів і домовленостей. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №1. С. 100-103. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2021/24.pdf

181. Чернега В. Поняття та ознаки механізму правового регулювання сімейних відносин. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. №4(32). Vol. 2. P. 185-191.

182. Шевченко Я. М. Проблеми нового Сімейного кодексу України. *Проблеми законності*. 2003. Вип. 63. С. 3-11.

183. Шершньова О. А. Обов'язок батьків по утриманню дітей в міжнародному приватному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2015. 20 с.

184. Шершньова О. А. Обов'язок батьків по утриманню дітей в міжнародному приватному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2015. 229 с.

185. Шимон С. І. Моральні засади суспільства як концепт договірною регулювання майнових відносин подружжя. *Спогади про Людину, Вченого, Науковця (до 60-річчя від Дня народження професора Ірини Володимирівни Жилінкової)* / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Харків: Право, 2019. С. 255-263.

186. Явор О. А. Юридичні факти в сімейному праві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 32 с.
187. Явор О. А. Юридичні факти в сімейному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 488 с.
188. Явор О. А. Юридичні факти в сімейному праві України: усталені підходи і новітні тенденції: монографія. Харків: Право, 2016. 352 с.
189. Яворська О. С. Договірне право як регулятор цивільних відносин. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2008. Вип. 6(74). С. 148-158.
190. Яніцька І. А. Опіка і піклування як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2015. 20 с.
191. Яроцька М. В. Юридичний склад як підстава виникнення майнових цивільних правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 228 с.
192. Civillikums no 28.01.1937. URL: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>
193. Codul Familiei din 26.10.2000 Nr. 1316. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=112685&lang=ro
194. Czech Civil Code. URL: https://is.muni.cz/el/1422/podzim2015/SOC038/um/NObcZ_anglicky_strojovy_preklad.pdf
195. French Civil Code (Code civil des Français). URL: https://www.translex.org/601101/_/french-civil-code-2016/#head_31
196. German Civil Code (BGB). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p3457
197. Hungary Civil Code. URL: https://tdziegler.files.wordpress.com/2014/06/civil_code.pdf
198. Kodeks rodzinny i opiekuńczy USTAWA z dnia 25 lutego 1964 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-rodzinny-i-opiekunczy-16785962>

199. Perekonnaseadus alates 18.11.2009 RT I 2009, 60, 395. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13330603>
200. Premarital and Marital Contracts. ABA. Section of Family Law. Edward L. Winer and Lewis Becker editors. 1993. P. 222.
201. Vahina I. Concepts and types of agreements between mother, father and children in family law. Visegrad Journal on Human Rights. 2023. Issue 4. P. 78-83. URL: <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/06/14-3.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.4.14>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ТА ВІДОМОСТІ ПРО
АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

Праці, в яких опубліковані наукові результати дисертації:

1. Вагіна І. Д. Зарубіжний досвід правового регулювання укладання договорів між матір'ю, батьком та дітьми. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2023. Випуск 75. Ч. 1. С. 161-166. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/275617>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.26>.
2. Vahina I. Concepts and types of agreements between mother, father and children in family law. Visegrad Journal on Human Rights. 2023. Issue 4. P. 78-83. URL: <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/06/14-3.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.4.14>.
3. Вагіна І. Д. Договори між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання. Наше право. 2025. №1. С. 295-300. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2025-1/NP_2025_1_295.pdf. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.45>.
4. Вагіна І. Концепт договорів між матір'ю, батьком і дітьми. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. №3. Ч. 1. С. 206-212. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/31.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.29>.
5. Вагіна І. Концепт слабкого суб'єкта сімейних правовідносин та пріоритетність його прав та інтересів в договірному регулюванні відносин між матір'ю, батьком і дітьми. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. №4. Ч. 1. С. 304-312. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/50.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.48>.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Вагіна І. Д. До питання про класифікацію договорів у сімейному праві. *Двадцять перші осінні юридичні читання: збірник тез Міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова* (м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 122-124.

2. Вагіна І. Д. До питання про правову природу та цільову спрямованість договорів між матір'ю, батьком і дітьми. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини* (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 39-41.

3. Вагіна І. Д. Види договорів між матір'ю, батьком та дітьми у правовій доктрині та законодавстві. *Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування: матеріали ХХІ наук.-практ. конф., присвяч. 101-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова* (Харків, 17 лют. 2023 р.). Харків: НІОУ імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 270-274.

4. Вагіна І. Д. Особливості укладання договорів щодо визначення місця проживання дитини та порядку участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживатиме окремо. Збірник тез ХХVІІ щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова: *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави* (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 21-23.

5. Вагіна І. Д. Особливості укладання договорів щодо надання утримання на дитину: теоретико-правові та прикладні аспекти. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Миколаїв, 21 грудня 2023 року). Миколаїв, 2023. С. 145-147.

КОМІТЕТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ з питань правової політики

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження

ВАГІНОЇ І.Д. у законотворчу діяльність

Комісія у складі: заступника Голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики – голови підкомітету з цивільного та адміністративного законодавства Калаура І.Р., голови підкомітету з питань адаптації законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis ЄС), виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції Стефанчука М.О., та керівника секретаріату Комітету Колісника І.В., склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження аспірантки Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова – Вагіної І.Д. на тему: «Договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Комісія вважає, що представлені пропозиції, отримані на основі проведеного комплексного дисертаційного дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичну значимість, є надзвичайно актуальними та можуть бути використані для вдосконалення нормативно-правових актів України як основної форми права в нашій державі.

Цей акт наданий для подання у відповідну спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Заступник Голови Комітету

І.Р. КАЛАУР

Голова підкомітету

М.О. СТЕФАНЧУК

Керівник секретаріату Комітету

І.В. КОЛІСНИК

Підпис *Калаура І.Р.*
 підтверджую *Стефанчук М.О.*
Колісника І.В.
 Керівник управління кадрів
 Апарату Верховної Ради України
 «11» лютого 2020 р.

Апарат Верховної Ради України
 04-26/18-2026/30123 від 12.02.2026

2148824

Ваш

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор
Хмельницького університету
управління та права
імені Леоніда Юзькова, доктор юридичних
наук, професор, заслужений юрист України

 Олег ОМЕЛЬЧУК

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження
в освітній процес Вагіної І. Д. на тему: «Договірне регулювання сімейних
відносин між матір'ю, батьком і дітьми»

м. Хмельницький

«9» лютого 2026 року

Комісія у складі: голови, декана юридичного факультету, кандидата юридичних наук, доцента Захарчука Віктора Миколайовича, членів комісії: завідувачки кафедри приватного права, докторки юридичних наук, професорки Гринько Світлани Дмитрівни, доцентки кафедри приватного права, кандидатки юридичних наук, доцентки Сердечної Ірини Леонідівни, стверджує цим актом, що розроблені в ході дисертаційного дослідження Вагіної І. Д. наукові положення і висновки з теми «Договірне регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми» були детально вивчені колективом кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова і реалізовані в освітньому процесі.

Зокрема, дисертантом було надано комісії для ознайомлення перераховані у дисертації наукові публікації:

1. Вагіна І. Д. Зарубіжний досвід правового регулювання укладання договорів між матір'ю, батьком та дітьми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Випуск 75. Ч. 1. С. 161-166.
URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/275617>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.26>.

2. Vahina I. Concepts and types of agreements between mother, father and children in family law. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. Issue 4. P. 78-83.
URL: <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/06/14-3.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.4.14>.

3. Вагіна І. Д. Договори між матір'ю, батьком і дітьми в механізмі правового регулювання. *Наше право*. 2025. №1. С. 295-300. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2025-1/NP_2025_1_295.pdf. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.45>.

4. Вагіна І. Концепт договорів між матір'ю, батьком і дітьми. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №3. Ч. 1. С. 206-212. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/31.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.29>.

5. Вагіна І. Концепт слабкого суб'єкта сімейних правовідносин та пріоритетність його прав та інтересів в договірному регулюванні відносин між матір'ю, батьком і дітьми. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №4. Ч. 1. С. 304-312. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/50.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.48>.

6. Вагіна І. Д. До питання про класифікацію договорів у сімейному праві. *Двадцять перші осінні юридичні читання: збірник тез Міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 року)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 122-124.

7. Вагіна І. Д. До питання про правову природу та цільову спрямованість договорів між матір'ю, батьком і дітьми. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 39-41.

8. Вагіна І. Д. Види договорів між матір'ю, батьком та дітьми у правовій доктрині та законодавстві. *Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування: матеріали ХХІ наук.-практ. конф., присвяч. 101-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2023 р.)*. Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 270-274.

9. Вагіна І. Д. Особливості укладання договорів щодо визначення місця проживання дитини та порядку участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживатиме окремо. Збірник тез ХХVІІ щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова: *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 21-23.

10. Вагіна І. Д. Особливості укладання договорів щодо надання утримання на дитину: теоретико-правові та прикладні аспекти. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Миколаїв, 21 грудня 2023 року). Миколаїв, 2023. С. 145-147.

Наведені наукові публікації були розглянуті науково-педагогічними працівниками кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова та були включені до матеріалів лекційних занять з таких навчальних дисциплін: «Сімейне право», «Проблеми сімейного права» та «Джерела сімейного права».

Голова комісії:

декан юридичного факультету,
кандидат юридичних наук, доцент

Віктор ЗАХАРЧУК

Члени комісії:

завідувачка кафедри
приватного права,
докторка юридичних наук, професорка,
заслужена юристка України

Світлана ГРИНЬКО

доцентка кафедри
приватного права,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Ірина СЕРДЕЧНА

Підпис: *Ірина Сердечна*
ЗАСВІДЧУЮ
Нач. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова

Підпис: *Світлана Гринько*
ЗАСВІДЧУЮ
Нач. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова

Підпис: *Ірина Сердечна*
ЗАСВІДЧУЮ
Нач. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова